

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

Ex. A.

S. O. U.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1936: 7
FINANSDEPARTEMENTET

SOCIALISERINGS- PROBLEMET

ALLMÄNNA SYNPUNKTER

STOCKHOLM

1936

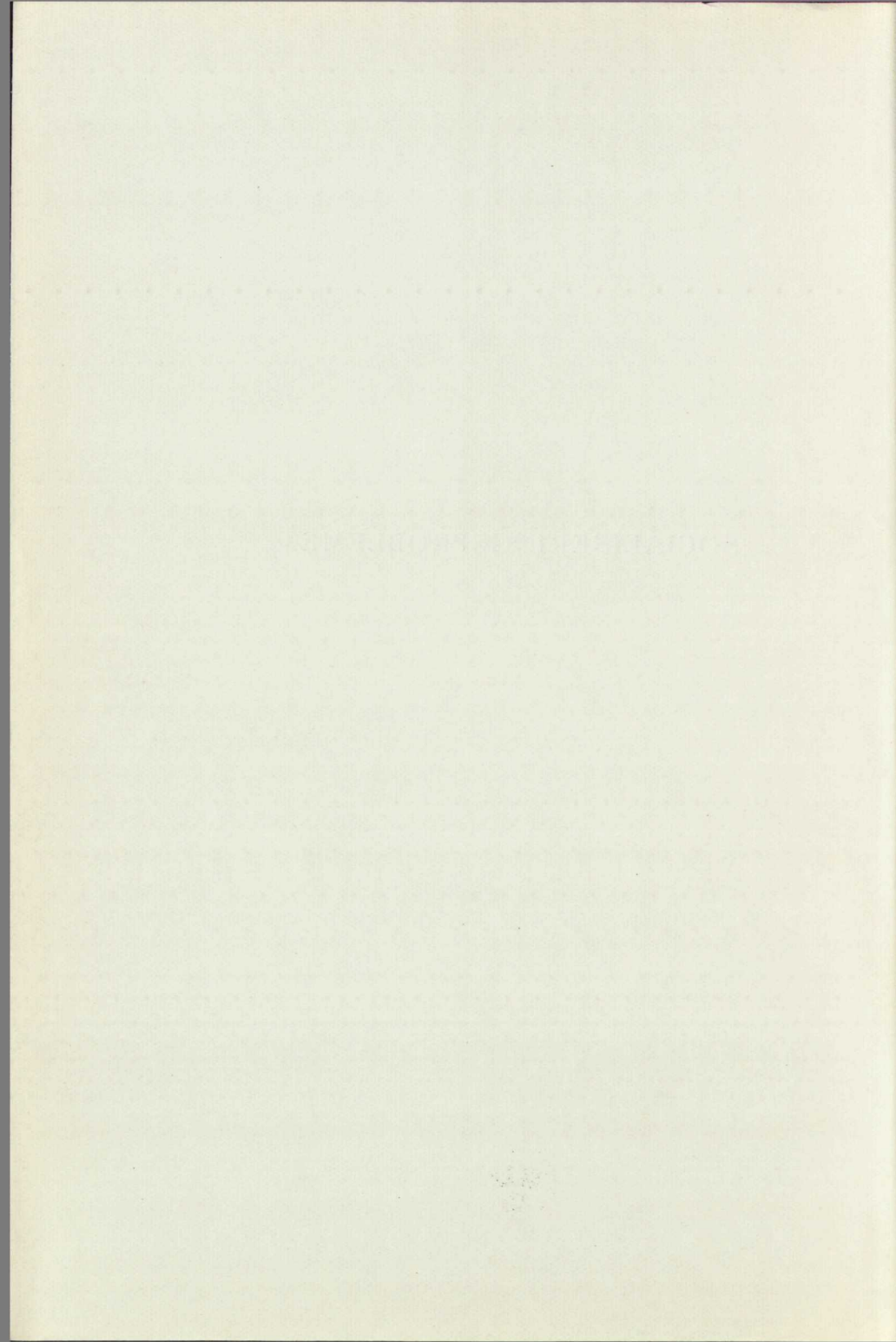
Statens offentliga utredningar 1936

Kronologisk förteckning

1. Betänkanden 1 rörande serafimerlasarettets ekonomi samt 2 rörande lasarettets ställning och verksamhet. Hæggeström. 187 s. **E**.
2. Förslag till konvention mellan Sverige och Schweiz om erkännande och verkställighet av domar och skiljedomar m. m. Norstedt. 55 s. **U**.
3. Betänkande med förslag om vissa föreskrifter beträffande konsumtionsmjölk. Marcus. 68 s. **Jo**.
4. Betänkande med förslag till lag om behandling av förbrytare, hemfallna åt alkoholmissbruk, m. m. Marcus. 56 s. **Ju**.
5. Betänkande med förslag angående revision av lagstiftningen rörande tillverkning, beskattning och försäljning av maltdrycker. Marcus. 397 s. **Fi**.
6. Utredning med förslag rörande bidrag åt barn till änkor och vissa invalider samt åt föräldralösa barn. Beckman. 93 s. **S**.
7. Socialiseringsproblemet. Allmänna synpunkter. Tiden. viij, 99 s. **Fi**.
8. Ur socialiseringens "europeiska" idékrets. Tiden. viij, 210 s. **Fi**.
9. Socialiseringsidéer och socialiseringspraxis i Sovjetunionen. 1. Tiden. iv, 206 s. **Fi**.

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E**. = ecklesiastikdepartementet, **Jo**. = jordbruksdepartementet. Enligt kungörelsen den 3 februari 1922 ang. statens offentliga utredningars yttre anordning (nr 96) utgivas utredningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement.

SOCIALISERINGSPROBLEMET

UTKAST TILL ETT PRINCIPBETÄNKANDE

I

SOCIALISERINGS- PROBLEMET

ALLMÄNNA SYNPUNKTER

STOCKHOLM
TRYCKERIAKTIEBOLAGET TIDEN

1935

THE
SOCIALIST
PROBATION

ALICE A. BROWN

Förord.

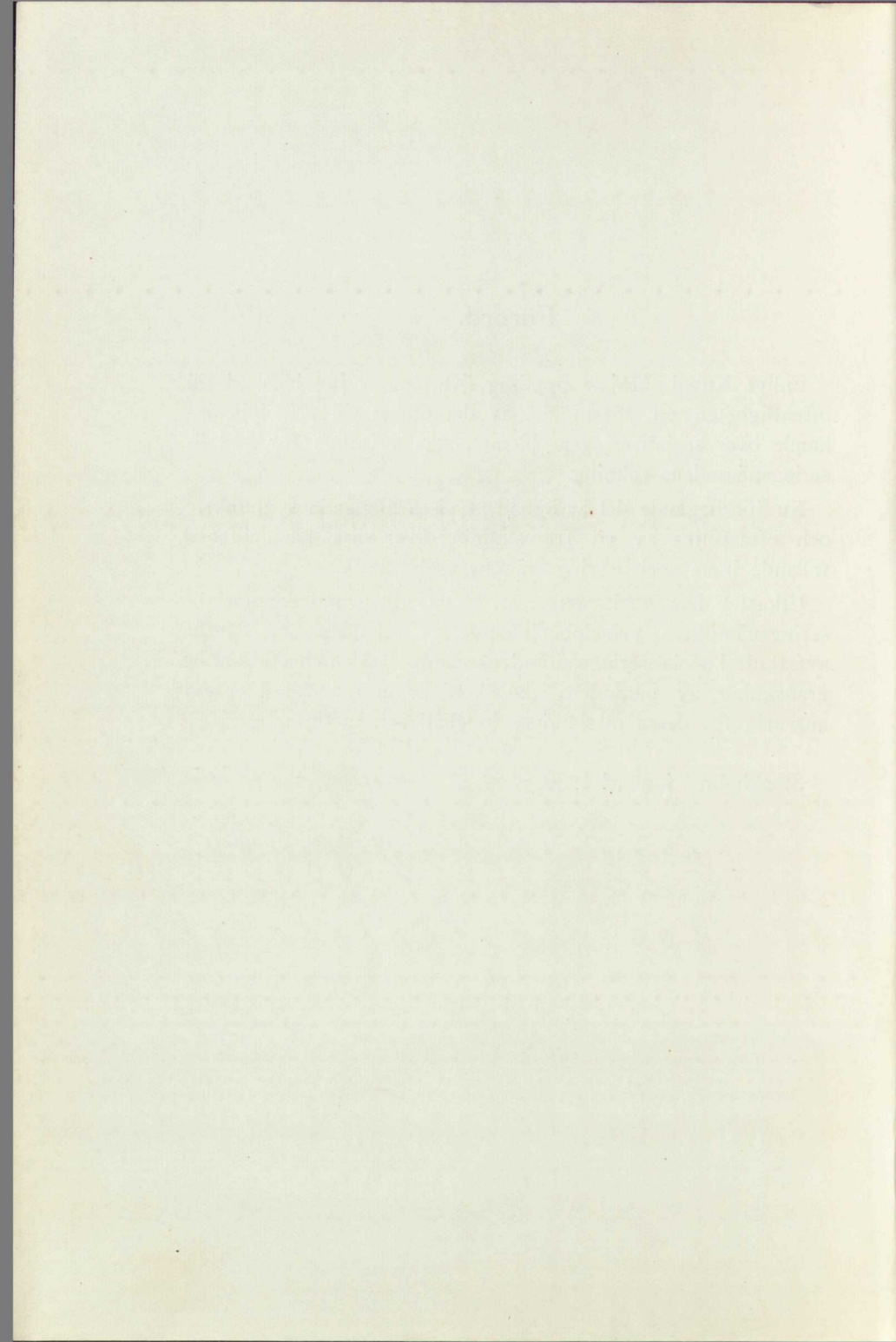
Enligt Kungl. Maj:ts uppdrag överlämnar jag härmed till offentligheten en första del av det utkast till principbetänkande över socialiseringsproblemet, som avfattats för socialiseringsnämndens räkning.

Nu föreliggande del är ägnad åt vissa allmänna synpunkter och efterföljes av en framställning över särskilda spörsmål fallande inom socialiseringsfrågans problematik.

Utkastet har varit avsett att läggas till grund för socialiseringsnämndens principbetänkande. Uttalanden äro därför avfattade i socialiseringsnämndens namn. Då emellertid slutlig granskning av nämnden icke skett, är undertecknad ensam ansvarig för dessa uttalandens innehåll och utformning.

Stockholm i januari 1936.

Rickard Sandler.

Innehåll.

	Sid.
Förord	V
I. Socialiseringens idékrets	1
II. En "objektiv" socialiseringsdefinition — i Handwörterbuch der Staatswissenschaften	5
Socialiseringens begrepp, väsen och mål	6
Socialiseringens vägar och former	13
Motivfrågan	15
Ekonomiska riktlinjer i ett socialiserat folkhushåll	16
Slutkonklusion	18
III. Socialiseringsnämndens värderingsnormer	20
Vad är "bättre" och "sämre" i samhällsekonomin?	20
Finns det någon folkhushållning?	21
Problemet "folkhushållningen" kvarstår	24
Konsumtionen som måttstock	28
Folkhushållningen en arbetsidé	32
Socialiseringsnämndens värderingsnormer	35
Ekonomisk frigörelse — frigörelse ur ekonomin	35
Bärgning för alla	37
Utnyttja allas förmåga	37
Trivseln	38
Framsteget	39
Tryggheten	39
Minsta medlet	40
Sammanfattning	40
IV. Socialiseringsproblemets allmänna idéinnehåll	42
Snävtare eller vidare avgränsning	43
Weils definition	43
Process och aktion	44
Socialiseringssyften	46

	Sid.
Andra bestämningar av socialiseringens innehåll	48
Totaliteten	50
Uniformiteten	53
Sammanfattning	55
V. Socialiseringens typer	58
Inledning	58
Två systemexempel	59
Indelningsgrunder	61
Socialiseringsförloppet	63
Omfånget	66
Socialiseringens subjekt	70
Statsföretaget	70
Det autonoma samhällsföretaget	71
Gilleorganisationen	73
Konsumentkooperativa företag	74
Socialiseringens objekt	78
Egendomen	78
Driften	79
Avkastningen	81
Konsumtionen	81
Samhällskontroll	82
Totalsocialisering och delsocialisering	83
Marknad och konkurrens	84
Hushållningsplan och planhushållning	85
Diktatur och demokrati	87
De två huvudtyperna av socialisering	89
VI. Socialiseringen inför befolkningsproblemet	91
Ett meningslöst strävande?	91
Folkökning i geometrisk progression	93
Folkökningen i olika samhällsklasser	94
Reglerad folkökning	95
Åldersklasserna	97
Socialiseringen orealisabel?	98
Konklusion	99

I. Socialiseringens idékrets.

Naturligtvis väntar envar att av socialiseringsnämndens slutbetänkande få veta vad socialisering är. En första, grundläggande uppgift däri måste väl rimligen vara att fastställa "socialiseringsbegreppet". Redan rubriken på denna avdelning antyder, att uppgiften icke löses i en sammanpressad begreppsformel.

En behandling av socialiserings"begreppet" — eller, för att från början använda ett riktigare uttryck, de för socialiseringens förstående väsentliga idéerna — kunde grundas antingen på socialiseringsidéernas utformning i önskemål, program, förslag eller på socialiseringspraktiken, sålunda på avspeglingen i litteraturen eller på gestaltningen i verkligheten.

Hade det förefunnits en vidsträckt och mångsidig erfarenhet av socialiseringens praktik, skulle den senare metoden vara att föredraga. Så är nu icke fallet. Denna väg ger helt enkelt icke tillräcklig kännedom om de väsentliga socialiseringsidéerna.

Det stora praktiska experimentet är den sovjetryska socialiseringen. Denna är emellertid en typ alldeles för sig. Liksom Sovjetunionen själv inom mänsklighetens samfund är den ryska socialiseringen inom den socialistiska idévärlden en världsdel för sig, vars studium kräver sin egen avdelning helt skild från den "europeiska" socialiseringen.

Och bortsett från Ryssland är praktiken alldeles för begränsad. Kring 1920, då socialiseringsnämnden tillsattes, kunde

man ännu vänta, att en dylik praktisk erfarenhet i större skala skulle utfällas ur den centraleuropeiska revolutionen, som följde i världskrigets spår. Men denna praxis, tillkommen under exceptionella förhållanden, är sedermera förgången i likaså exceptionella. Den socialiseringsaktion, som i Tyskland inleddes efter revolutionen, avsatte icke vid någon tidpunkt något betydande praktiskt resultat. Vad som överhuvud kom till stånd försvann snabbt i inflationens ginungagap. Vad Österrike beträffar — varom f. ö. hänvisas till den av nämnden utgivna publikationen — var även där praktiskt taget ingenting kvar efter några års förlopp.

Vad den kontinentala revolutionens socialiseringsflod lämnat efter sig är alltså väsentligen papper, visserligen i den omfattning att socialiseringen icke saknat betydelse för pappersindustrin.

Väsentligen har man alltså nu — utanför sovjetsozialiseringens gränser — att som material för en begreppsanalys hålla sig till socialisering i litteraturen. De spridda och föga genomgripande praktiska, i ett direkt uppgivet socialiserings-syfte företagna aktionerna¹ kunna knappast användas annat än som exemplifiering av den ena eller andra formen av socialisering. Att därutöver närmare ingå på dem har föga intresse för det nu ifrågavarande syftet.

Vilket är då detta syfte? Vad har företaget att avgränsa och analysera vad här kallas "socialiseringens idékrets" överhuvud för mening?

Man kan ställa sig ganska skeptisk mot värdet av en definition på socialisering. Det skall heller icke fördöljas, att de försök som gjorts att åstadkomma en på samma gång uttömmande och skarpt begränsande definition icke uppmuntra att söka sätta i livet någon ny formel.

¹ Här är alltså icke fråga om en ofta från andra utgångspunkter utgående och på speciella mål inriktad politik, som tar sig uttryck i tillkomsten av vissa statsdrivna företag och olika socialpolitiska anordningar.

Vore det bara definitionen det gällde skulle man kanske låta sig nöja med det svar en vetenskapare erhöill av en politiker, då han beklagade sig över att man icke lyckats definiera begreppet stormakt. Det är med stormakterna, svarade politikern, som med elefanterna. Det är svårt att definiera dem, men det är ingen konst att känna igen dem.

Även ifråga om socialiseringen torde detta gälla. I varje fall har man icke kunnat iakttaga, att de som haft intresse av att bekämpa socialiseringen, även om de ibland skrämt upp sig själva eller opinionen t. ex. för monopol utan socialiserings-syfte, av rent misstag bekämpat den kapitalistiska hushållningen. Möjligen kan det i stället med mera fog låta säga sig, att de som kämpat för socialiseringen både kämpat för sinsemellan olika ting och inte alltid riktigt vetat vad de velat.

Att hålla fast vid det bestående är alltid en mera entydig ståndpunkt än att vilja en förändring. Det nya, ännu icke existerande, är en alternativernas värld. Det som är, är åter entydigt, fast det kan misstydas.

Dock, håller man sig mindre till begreppsmässiga formuleringar och ser man mera till det väsentliga uti en rörelses eller uppfattnings målsättning och viljeriktning, borde man kunna komma till erforderlig klarhet även beträffande positiva strävanden till nyorganisation av samhället.

I en särskild framställning har ett omfattande material "ur socialiseringens idékrets" sammanförts. Det är icke av någon definitionslusta som revolutionsepokens socialiseringslitteratur däri för slutbetänkandet genomgåts. Nöjet är i varje fall ganska blandat.

Skälen för att offra tid på företaget ha varit två.

Det ena skälet är att söka fixera socialiseringens idékrets sådan den var vid tiden för socialiseringsnämndens tillsättande. Därmed placeras nämndens direktiv in i sin miljö. I den miljön kunna de bäst förstås. Likaså hur den svenska socialiseringsnämnden från början fattat sin uppgift.

Ur denna särskilda synpunkt skulle det emellertid icke finnas skäl att avhandla socialiseringsidéer, som icke alls kunna anses

ha påverkat direktivgivarens eller nämndens ursprungliga inställning, såsom de specifikt ryska (bolsjevikiska) socialiseringsidéerna. Även ur den synpunkten är det lämpligast behandla dem för sig i en fristående framställning. De erbjuda intresset av en helt annan kontakt med verkligheten. Både som idé och som erfarenhet belyser sovjet-socialiseringen centrala problem inom socialiseringen.

Beträffande den anglosaxiska idékretsen, vilken åter avgjort får anses tillhöra nämndens andliga miljö, föreligger i *Steffens* England ett av nämnden publicerat material, som får vara tillräckligt. Det räcker i varje fall för att inpassa de anglosaxiska socialiseringsidéerna i en systematisk framställning.

Ifråga om Österrike och Danmark föreligga av nämnden tryckta berättelser.

Material från Holland och Sverige meddelas i framställningen om socialiseringens "europeiska" idékrets i form av redogörelse för kommissionsrapporter som utarbetats för de resp. socialdemokratiska partiernas räkning. Vidare hänföres hit också den norska officiella socialiseringskommitténs betänkande. Framställningens huvudparti ägnas emellertid åt den tysk-österrikiska idékretsen. Denna är det f. ö. som i tidigare tid starkast påverkat svenska uppfattningar.

Utöver vad nyss framhållits föreligger också ett annat skäl att syssla med definitionsfrågan, ett skäl som icke framträtt lika omedelbart. En översyn och granskning av socialiseringslitteraturen, även om den närmast avser socialiseringens "begrepp", kan icke undgå att upprulla frågor angående socialiseringens olika former, de syften som man vill uppnå samt rörande hela den problematik som däri inrymmes. Man får alltså därigenom material för den behandling av vissa allmänna socialiseringsproblem, som ingår i planen för slutbetänkandet. Ur den synpunkten är den sovjetryska avdelningen obetingat av stort intresse och ter sig f. ö. även ett pappersstudium, som för det mesta saknar realitetsgrund, mera fruktbart.

II. En "Objektiv" socialiseringsdefinition — i Handwörterbuch der staatswissenschaften.

Innan antydda specialframställningar över socialiseringsidéer och socialiseringspraxis i olika länder upptogs till utförande, övervägdes ett annat uppslag i syfte att förkorta lidandets väg. Det var att utgå från någon allmänt vedertagen bestämning av socialiseringens begrepp, hämtad från "ointresserad" källa av erkänd rang. För det ändamålet anlätades *Handwörterbuch der Staatswissenschaften*, uppslagsordet *Sozialisierung*.

Vad författaren i denna stora handbok har att säga har ingalunda visat sig förminska arbetet. Det ådagalägger tvärtom nödvändigheten av att pröva materialet direkt såsom sker i angivna specialframställningar. Det erbjuder ock en lämplig bakgrund för nämndens egen analys av socialiseringens idéer. Införandet av en redogörelse har därför synts ändamålsenligt i denna åt vissa allmänna synpunkter ägnade del av slutbetänkandet.

Vad som anföres i *Handwörterbuch* visar mycket klart begränsningen uti den s. k. opartiska eller objektiva vetenskapens förmåga att behandla ett sådant problem som socialiseringen. Det visar sig, att man även här har mer att lära av problemställningarna än av konklusionerna och att själva begreppsbildningen starkt influeras av värdeomdömen.

Ifrågavarande band av *Handwörterbuch* utkom 1926. Författaren till artikeln *Sozialisierung W. Röpke* torde emellertid ha avslutat sin framställning tidigare, att döma därav att den

anförda litteraturen i stort sett omfattar perioden 1918—1922. Blott i några fall anföras böcker från 1923 och 1924.

Handwörterbuchs författare får nu tala själv, ehuru då och då interfolierad med någon kortare kommentar.

Socialiseringsbegrepp, väsen o. mål.

Röpke behandlar först *socialiseringens begrepp, väsen och mål*. Redan denna rubrikformulering antyder ju, att företeelsen icke uttömmes med någon enkel begreppsbestämning.

"Termen socialisering kan närmast efter sin språkliga avledning betyda: förtätning av de interpersonella förhållandena i det mänskliga samhället, att dess enskilda leder rycka varandra närmare eller — här redan en viljebetonad accent — en social, d. v. s. till allas välfärd hänsynstagande utgestaltning av det mänskliga samlivet. I själva verket förekommer denna allmänna betydelse i äldre ekonomiska och sociologiska skrifter, men denna användning lämpar sig icke numera, till undvikande av missförstånd, sedan världskrigets sociala och politiska omvälvningar fyllt begreppet 'socialisering' i alla läger med ett bestämt innehåll och inmönstrat detsamma i kategorin socialistiskt tänkande och kännande."

Författaren spänner här förhoppningarna starkt med sitt tal om "ett bestämt innehåll i alla läger" ifråga om begreppet socialisering. Det skall visa sig, att en dylik förhoppning ingalunda infrias. Röpke fortsätter i omedelbart sammanhang med det föregående:

"Socialisering betyder numera den räckta former, i vilka de socialistiska fordringarna äro avsedda att omsättas i handling. Vad man enligt detta konkret har att föreställa sig under socialisering skulle i vittgående utsträckning överlämnas åt den känslomässiga uppfattningen, om man icke ställer frågan rörande socialismens och därmed socialiseringens yttersta mål." — "Vilket är då detta yttersta mål för socialismen och socialiseringen? Det är att avlägsna kapitalismens skadeverkningar genom att avlägsna kapitalismen själv."

Författarens tankegång kräver nu ett fixerande av dessa kapitalismens skadeverkningar, en sammanfattning av den för

att förstå socialismens och socialiseringens mål erforderliga, väsentliga kritiken av kapitalismen.

"Denna kritik koncentrerar sig på följande punkter: 1) Den rättskänslan kränkande lösningen av fördelningsproblemet, d. v. s. att maktställningar användas för utpressande av prestationer, som icke stå i något 'rättvist förhållande till motprestationen' ('kapitalistisk utsugning'). 2) Brister i den kapitalistiska organisationen av nyttigheternas produktion och cirkulation, som trycka ned hushållningens i och för sig möjliga produktionsgrad och tydligast framträda i de ekonomiska kriserna och konjunktursvängningarna — brister, vilka den socialistiska kritiken vill träffa med det missförståeliga uttrycket 'den kapitalistiska hushållsordningens anarki'. 3) Den i den anonyma produktionsapparaten mekaniskt inspända arbetarklassens otillfredsställande andliga läge, d. v. s. existensen av ett rot-, rätts- och ansvarslöst massproletariat, som blott är bundet vid arbetsplatsen (keine andere Bindung mehr kennt als die an dem Arbeitsplatz) och känner sig som 'kapitalismens löneslavar'."

Till denna trepunktskritik lägges dock en begränsning.

"Begreppet socialisering omfattar emellertid inte alla strävanden, som gå ut på att avlägsna eller mildra de nämnda skadeverkningarna av kapitalismen, utan det är begränsat till den radikala, revolutionära metoden att avlägsna kapitalismen såsom den antagna roten till allt ont."

I denna kraftiga begränsning börjar Handwörterbuchförfattarens "tendens" redan att göra sig märkbar. Härefter nu själva definitionen.

"Socialisering betyder alltså: upphävande av säregendom till produktionsmedel (obs. Sondereigentum, ej Privateigentum) till förmån för samhället (der Gesamtheit); ersättande av marknadens fria spel genom en central ledning för direkt fastställande av behov och produktionsmöjligheter, vilken ledning utövas genom samhällets funktionärer; medveten och efter någon måttstock 'rättvis' fördelning av nationalinkomsten (der Nationaldividende) och slutligen allt detta — avvikande från den

marschroute Marx utstakat för socialismen — icke såsom automatiskt resultat av en immanent och entydig, mot en socialistisk hushållningsordning strävande utveckling utan såsom medveten politisk handling.”

I denna definition, hur objektiv och värdefri den än kan förefalla i ordalagen, lägger författaren i själva verket till rätta grundvalen för sin följande kritik av socialiseringen genom att stänga in den på sådana rutor, där han finner den för sin kritik särskilt åtkomlig.

Detta framträder enkannerligen genom att i själva definitionen införes såsom ett väsentligt drag hos socialiseringen bestämningen ”marknadslöshet”. Att en sådan begränsning genom själva definitionen innebär ett godtyckligt utskärande ur verkligheten av ett visst avsnitt framgår med full tydlighet av nämndens specialframställning ur socialiseringslitteraturen, även om vissa socialiseringens egna förespråkare kunna åberopas som stöd.

Till det tvivelaktigas och godtyckligas område visar sig också höra det begreppsmässiga inrymmandet av ”medveten politisk handling” i socialiseringens idé. I jämförelse därmed är av mindre betydelse, att omdömet (inom tankstreck) angående Marx också det framkallar diskussion. Huvudintresset är nu här icke en kritisk granskning av författarens uppfattningar. Artikeln utnyttjas såsom exempel på huru ett allvarligt menat försök att skaffa socialiseringen en definition utfallit i en högt ansedd uppslagsbok.

Vi låta så författaren fortsätta. Han ger sig strax efter en annan definitionsvariant, i vilken samma begränsande tendens kommer till synes.

”Att socialisera betyder just att skapa ett ekonomiskt tillstånd, som är det kapitalistiska fullständigt motsatt, i vilket alltså, vad organisationen som sådan angår, alla dessa problem som i den kapitalistiska hushållsordningen tillnärmelsevis lösas genom privatkapital, pengar, marknad, pris, jordränta, kapitalränta och andra fenomen inom den fria byteshushållningen

(Verkehrswirtschaft), numera skola lösas medvetet och befriade från säregndomen till produktionsmedel."

Här skärpes kriteriet marknadslöshet till att föra socialiseringen helt utanför byteshushållningens ram. Ej att undra på att författaren sedan kan fortsätta:

"Ett sådant ekonomiskt tillstånd är i stort knappt möjligt att föreställa sig, vilket redan på detta ställe gör det möjligt att sluta tillbaka till omöjligheten av dess förverkligande."

För att icke lämna något tvivel om att socialiseringen inte har behörighet att uppehålla sig utanför den av handboks-författaren utpekade rutan förklarar författaren sedan "varje socialisering som lämnar penningen och marknaden oantastade i dess elementära funktioner" vara en "kompromiss, den må nu härröra ur insikten om omöjligheten av en Vollsozialisierung eller vara tänkt blott som ett genomgångsstadium".

Till problemet Vollsozialisierung och Teilsozialisierung återkommer författaren senare. Närmast sysselsätter honom nu behovet att analysera begreppet *samhälle*.

"Om socialiseringen har till syfte att underkasta det ekonomiska livet samhällets normer, så uppstår behovet efter en konkret bestämning av begreppet samhälle. Strängt taget måste detta begrepp räcka lika vitt som de ekonomiska förhållanden som förknippa de enskilda hushållen. Nu för tiden, i världshushållningens tidsålder, skulle detta alltså betyda, att socialiseringen måste gruppera sig kring en internationell världshushållsinstans", vilket utan vidare leder författaren till den "strängt taget" självklara satsen, att detta vore "en förutsättning, vars förverkligande icke kan väntas".

Författaren prutar emellertid på sitt stränghetskrav och fortsätter:

"Skall socialiseringen alltså begränsas inom området för en stat, så är det blott konsekvent, om man försöker att avbryta förbindelserna med världshushållet." Denna av författaren uti socialiseringens idékrets importerade "konsekvens" möjliggör så för honom att fortsätta: "varmed visserligen fördelarna i

den internationella arbetsdelningen prisgivas och folkhushållets produktivitet på det mest hotande sätt kan bli nedsatt”.

Begreppet samhälle konkretiseras följaktligen inom den nationellt statliga ramen.

”Socialiseringen kan alltså f. n. blott anknyta till statens politiska förband, ett sakförhållande som det i utlandet mera brukliga uttrycket nationalisering ger klart uttryck åt.”

Men kan då icke någon mindre enhet än staten godkännas som samhälle? I svaret härpå får man förklaringen till att författaren i sin socialiseringsdefinition talat om *Sondereigentum* i st. f. *Privateigentum*. Ty med följande uttalande förvisas de ”mindre samhällena” ur socialiseringsbegreppets domän och mantalsskrivas hos ett annat, man är frestad säga *ad hoc* konstruerat begrepp:

”Är samhället som socialiseringssubjekt mindre än det i staten organiserade samhället, så blir av socialiseringen en ’syndikalisering’.”

Dit räknar författaren ”framförallt besittningstagande av produktionsmedlen genom de i enskilda industrigrenar arbetande”; (’gruvorna åt gruvarbetarna’). Men dit räknar han i grunden ”även socialiseringen hos enskilda provinser eller kommuner, dock icke kommunalisering av anläggningar som ha betydelse blott för kommunen själv (gas-, elektricitets-, vattenverk o. d.)”.

Man skulle kanske efter detta vänta sig, att det sättes likhetstecken mellan ”*Verstaatlichung*” och ”*Sozialisierung*”. Men författaren begränsar sig till att säga, att dessa tvenne ting äro ”såtillvida besläktade begrepp, att socialiseringen icke är tänkbar utan att sättas i förbindelse med det i staten organiserade samhället”.

En viss skillnad anser han sig emellertid kunna konstatera i följande hänseenden:

”1) att förstatligande i regel blott betyder, att i stället för den privata företagaren staten inträder som företagare utan att något alls ändrar sig i ekonomiskt eller socialt hänseende och

utan att ett sådant enstaka förstatligande för till en omvandling av hushållningssystemet i det hela ('statskapitalism'); 2) att det är diskutabelt, huruvida staten till sin politiska viljeinriktning är så beskaffad, att ett ärligt fullföljande av socialiseringens mål kan vara att vänta av densamma; och 3) att vi med begreppet förstatligande utan all fråga förbinda föreställningen om en tung och trång byråkratism, vilken helt visst i vida utsträckning kan undvikas genom andra former av socialisering."

Särskilt efter det sista uttalandet gör det ett säreget intryck att finna, det författaren omedelbart förut varit i färd med att skjuta åt sidan just avbyråkratiserande socialiseringsformer. Han menar nämligen, att det lagts alldeles för stor vikt på att socialisering icke behöver betyda företagsledning genom den statliga byråkratin, att socialiseringsregin fastmer kan delegeras till icke-byråkratiska organ (t. ex. den tyska socialiseringskommissionen "Deutsche Kohlegemeinschaft"); ovanpå vilket kommer som klimax, att så snart staten delegerar sin förfogandemakt över socialiserade produktionsgrenar förvandlar man socialiseringen till en syndikalisering.

Ett enkelt sätt, kan det tyckas, att göra socialiseringen kritikbar såsom byråkratisk genom att man låter själva begreppet socialisering sluta, där ickebyråkratiska former begynna.

Ytterligare upptager författaren frågan, hurudant förhållandet är mellan de två begreppen "*Sozialisierung*" å ena sidan och "*Gemeinwirtschaft*" å den andra. Gentemot bruket att använda dessa bägge begrepp som synonyma invändes, att begreppet "*Gemeinwirtschaft* sedan länge äger en fast men trängre betydelse".

"*Gemeinwirtschaft* betecknar helt allmänt motsatsen till den genom den normala prisbildningen upprätthållna principen att varje efterfrågan skall bära de fulla kostnaderna för sitt tillgodoseende ('kostnadsprincipen'). Då fråga är om *Gemeinwirtschaft*, bjuder staten alltså prestationer, vilkas kostnader täckas icke genom de priser konsumenterna ha att betala utan på något generellt sätt, i regel genom skatter."

Då med denna begreppsbestämning *Gemeinwirtschaft* alltså skulle kunna sättas lika med "gratis" hushållningens område, deduceras det lätt fram å ena sidan, att sådan *Gemeinwirtschaft* faktiskt ingår inom ramen för en kapitalistisk hushållningsordning, och å andra sidan att den icke är någon nödvändig ingrediens i en socialistisk. Författaren utvecklar sin tankegång ytterligare sålunda:

"Vid *Gemeinwirtschaft* är det icke fråga om en allmän hushållsorganisatorisk princip utan om en specifik kostnadstäcknings- och fördelningsprincip, som vid universell användning för till kommunism och visserligen då har till förutsättning en lika universell socialisering av det ekonomiska livet. Men bortsett från detta extrema fall behöver *Gemeinwirtschaft* alltså ingalunda innesluta socialisering, medan omvänt socialisering mycket väl är tänkbar utan att prestationerna levereras *gemeinwirtschaftlich*."

Gemeinwirtschaft och socialisering täcka sålunda varandra efter författarens mening endast i ett fall. De äro, kunde man uttrycka det, två icke-parallella linjer, som skära varandra i den kommunistiska hushållningen. Faktum är, att *Gemeinwirtschaft* använts i stor utsträckning i en helt annan betydelse. Om man reserverar termen *Gemeinwirtschaft* för den betydelse, vari Röpke häri använder den, så har man visserligen tagit bort själva beteckningen å de företeelser eller det system, andra rubricerat som *Gemeinwirtschaft*. Men inte har man därmed kommit ifrån saken. Den är bara tills vidare lämnad odöpt.

I sin första avdelning framhåller handboks författaren till sist, att "begreppet socialisering skulle förlora all skärpa, om man däri inordnade ting som driftsrådssystem, kollektiva arbetsavtal o. d."

Även i denna punkt förekommer i socialiseringslitteraturen en rakt motsatt uppfattning. Särskilt tillägges på flera håll driftsrådssystemet eller någon till syftet motsvarande anordning en rentav konstitutiv betydelse för socialiseringen.

För systematiken ifråga om socialiseringens olika former använder författaren sig av hushållningsprocessens sedvanliga uppdelning på de tre områdena produktion, cirkulation och konsumtion. Vissa uppfattningar, menar han, taga *konsumtionen* till utgångspunkt för socialiseringen, andra däremot taga sin utgångspunkt i *produktion* och *cirkulation*.

Socialiserings vägar och former.

Den första formen "antydes i sina frön genom den moderna konsumtionsföreningsrörelsen". Författarens kritiska granskning av denna lösning av socialiseringens problem skall icke här sysselsätta oss. Det gäller icke här en realkritik av genomförbarheten. Syftet är nu endast att samla bidrag till begreppsbestämningarna.

Om den andra huvudlinjen uttalar författaren att "det är en säregenhet för de nu ifrågavarande socialiseringsformerna, att de för det mesta mer eller mindre förutsätta en revolutionär socialiseringsakt'." — Det må lämnas därhän, hur mycket efter förbehållen "för det mesta" och "mer eller mindre" blir kvar av den "revolutionära akten" såsom begreppsmässig bestämning.

Ur "det förvirrande myllret av förslag till socialisering och kvasisocialisering" ordnar författaren upp systemen efter två synpunkter: 1) efter socialiseringsaktionens intensitet och extensitet, en indelningsprincip som fört till den icke alldeles korrekta uppdelningen i Teilsozialisierung och Vollsozialisierung; 2) efter socialiseringens form och organisation (centraliserad eller decentraliserad socialisering).

Röpke framhåller härefter, att om "partikulära" socialiseringar sammanslutas till en totalsocialisering, "så är denna totalsocialisering icke en kvantitativ stegring blott av socialiseringsgraden utan något toto coelo annorlunda beskaffat".

"Så länge det är fråga om 'Teilsozialisierungen' behöver den marknadsekonomiska (kapitalistiska) styrseln av hushållningens process icke bli antastad. Kapitalismen blir i sin organisatoriska byggnad mer eller mindre förändrad, i sin dynamik mer eller mindre rationaliserad och i gynnsamt fall fylld med en

mera social anda. I övrigt regera penningen och marknaden världen som tidigare, varför användningen av begreppet socialisering på delsocialiseringar är så övermåttan problematisk. Totalsocialiseringen begynner där penning- och marknadshushållningen slutar."

"Den tanken, att något slags kompromiss vore tänkbar mellan kapitalistisk marknadsekonomi och en socialiserad (marknadslös) ekonomi måste radikalt uppgivas."

Man finner här, huru författaren drar sina cirklar allt trängre för att fånga in socialiseringen. Totalsocialiseringen är den enda riktiga socialiseringen, och denna är marknadslös. Varje kompromiss tillåter sig författaren att förbjuda. Men det blir ännu bättre genom fortsättningen:

"Formen för en sådan marknadslös hushållning kan icke vara någon annan än den centrala förvaltningshushållningen (Neurath), en form vars konsekvens innehåller en oerhörd problematik."

Nu snör författaren till säcken för att dränka socialiseringen som en kattunge. För kännedom om den neurathska typen av socialisering hänvisas till specialframställningen. Här påpekas blott, att författarens uppfattning om denna forms oerhörda problematik delas av många socialiseringens teoretiska målsmän av olika riktningar. Denna enda typ har nu för handboks författaren blivit den sanna socialiseringen. Han kan då fortsätta:

"Här komma nu alla för delsocialiseringar till undvikande av centralistisk byråkratism föreslagna former till korta, ty sammanhanget mellan de enskilda lederna i en på arbetsdelning grundad hushållning — vars bibehållande naturligtvis är ett condito sine qua non för varje socialisering — kan blott marknaden eller en central vilja skapa. Något tredje ges det icke."

Av detta sista dekret framgår tydligt, att det nuvarande samhället alls ej existerar, ty redan detta råkar tillhöra det förbjudna tredje som "inte ges". Om det nu blott gäves valet

marknad *eller* central reglering, så är det ju genom författarens egna bortväljande operationer vid begreppsbestämningen, som marknaden uteslutits ur socialiseringens idévärld.

På samma sätt utesluter författaren även en annan kombination: "Det föreligger icke möjligheten av en bekväm kompromiss mellan socialism och syndikalism." Till vilket må erinras, att syndikalisering i författarens mening är varje socialistisk hushållsordning, där subjektet är ett samhälle mindre än staten.

Om man skulle lyckas att frigöra sig från den byråkratiska centralismen, är författaren genast färdig att låta socialiseringen stranda på ett annat skär:

"Vad som i gynnsamt fall vunnits gentemot en byråkratisk centralism i ekonomisk rörelsefrihet och rationalitet går förlorat i samhällelig totalkontroll och totalnytta, kort sagt i socialisering, och i detta dilemma är nu socialismen en gång för alla ställd."

Alltså: incidit in Scyllam qui vult evitare Charybdim.

Vad författaren har att säga på *motivfrågans* område är i *Motivfrågan*. detta sammanhang av mindre intresse. För framtida bruk kan gärna antecknas hans frågeställning:

"Vilka motiv kunna med utsikt till åtminstone likvärdigt resultat sättas i stället för det ekonomiska självintresse, som i och med socialiseringen faller bort?"

En fråga som får betecknas som retorisk, tills det klagjorts, att det ekonomiska självintresset verkligen exkluderas av socialiseringen.

Av större intresse är behandlingen av det psykologiska arbetarmotivet. I detta hänseende anför han, att

"socialiseringens verkan på arbetarklassens socialpsykologiska habitus är en punkt av avgörande betydelse. Om socialiseringen i detta hänseende brister, om den icke för med sig någon förändring i arbetarklassens andliga läge, kort sagt, om den icke löser det moderna fabriksproblemet bättre än det kanske med

god vilja från alla vederbörandes sida vore möjligt inom den kapitalistiska hushållsordningen, då har den avgjort förfelat en av sina uppgifter — och kanske den viktigaste.”

Denna punkt anföres nu här icke för att materiellt diskutera frågan utan endast för att visa, av vilken valör författaren anser detta socialiseringsmotiv vara.

*Ekonomiska
riktlinjer i
ett socialise-
rat hushåll.*

Författaren går så över till frågan om *ekonomiska riktlinjer i ett socialiserat hushåll*. Härur anföres vad som är av intresse för att fixera socialiseringens idékrets.

”I socialiseringsfrågans medelpunkt står, säger författaren, *problemet om hushållsledningen i stort* (das Problem der Gesamtwirtschaftsführung) uti ett socialiserat samhälle.”

”I en socialiserad hushållning måste utfinnas en fullvärdig ersättning för den hushållsordning, som genomföres på grundval av marknadspriset, därest en rationell hushållsledning skall kunna presteras. Man måste alltså på annan väg än genom räkning i pengar och prisjämförelser söka konstatera, huruvida nytta och kostnad stå i det gynnsammaste förhållande till varandra.”

I den nuvarande ordningen, heter det längre fram, äro otaliga hushållssubjekt genom sin samverkan på marknaden delaktiga i lösningen utav de sålunda uppkommande problemen, ”medan de i en socialiserad hushållning måste centralt och medvetet, d. v. s. orienterade efter totalnyttan, lösas av ett huvud som övervakar den samfälliga hushållningsprocessen in i minsta detalj, och detta med hjälp av en värdemåttstock, som icke vunnits ur marknadsföreteelserna utan konstruerats på annat sätt”.

Efter detta kan författaren kosta på sig både utropstecken och frågetecken: ”En väldig uppgift! Skall den kunna bemästras?”

Författaren håller sig här allttjämt inom den av honom själv starkt begränsade definitionsramen: socialiseringen är ”marknadslös”. Under sådana förhållanden kan det icke förvåna en, om han i fortsättningen slår ned på konstruktionerna av

någon slags naturalräkning i stället för penningräkningen eller att han framhåller de oerhörda svårigheterna att blott genom statistik åstadkomma avvägningen mellan behov och produktion.

Ur resonemanget förtjänar att bevaras ett par synpunkter, som det kan finnas användning för senare, ehuru de strängt taget icke behövde införlivas med denna avdelning.

Mot naturalräkningen, "särskilt avräkning i arbetstimmar", anmärker författaren, att metoden är obrukbar, emedan den

"1) icke levererar någon generalnämndare för olika kategorier av produktiva prestationer (ett räkneexempel, som blott marknaden kan lösa) och 2) icke öppnar någon möjlighet att exakt föra in i räkningen kostnaderna för knappa produktionsmedel — d. v. s. den nytta, som de kunde göra vid annan användning i folkhushållet".

Och i samband därmed bör hans påpekande gärna minnas angående avvägningen mellan behov och produktion: att det "lämnas öppet, varigenom behovet har att legitimera sig — på grundval av ett prestationsvitsord (Leistungsbescheinigung) eller utan sådant (kollektivistisk resp. kommunistisk fördelning)".

För att erhålla "ett överväldigande intryck av socialiseringens ekonomiska problematik" låter han det också bli en öppen fråga, "hur man vill undgå alternativet kulturförintande reglementering av konsumtionen in i det minsta eller återinförandet av marknaden" — varvid författaren nu som tidigare "lämnar öppen" frågan om sin behörighet att för socialiseringen uppställa detta antingen-eller.

Alldeles samma tankegång går igen i behandlingen av *krisproblemet*.

"Ju mer hushållningen — såsom i den moderna monopolismen — emanciperar sig från marknaden, desto större blir visserligen möjligheten att bekämpa kriserna men desto mindre, såsom visats, möjligheten av en rationell hushållningsräkning."

Som en provosten för en socialiserad hushållnings rationalitet betraktar författaren ytterligare *utrikeshandelns* reglering. Två möjligheter finner han uteslutna:

"1) avspärrningen från utlandet, som visserligen skulle radikalt avlägsna problemet men för moderna förhållanden naturligtvis är alldeles omöjlig att diskutera och 2) den privata utrikeshandeln, vars grundvalar upphävts genom avlägsnandet av penningen, marknaden och marknadspriset" — till det sista behövs väl icke någon ytterligare anmärkning.

Författaren utgår från att den stat som genomfört en socialisering får övertaga utrikeshandelns funktioner. Därvid kan den icke undgå att använda sig av kapitalistisk värdemätning, men den kommer "på grund av bristen på en intern hushållningsräkning att sakna hållpunkter för vad och huru mycket som skall ut- och införas i den bästa totalförsörjningens intresse". — Allt detta väl värt att bevara på grund av frågeställningens skärpa — men om det skarpa spjutet är dödsbringande för socialiseringen, det blir till sist en — definitionsfråga.

Övriga problem som pläga diskuteras vid behandling av socialiseringsidéerna tillägger författaren en lägre rang. Till dessa andrarangens spörsmål räknar han bl. a. *ersättningsfrågan* vid expropriation. Vilket kanske förvånar dem som mera ha att göra med ekonomins praktik än med dess teori.

Slutkonklusion.

Härmed är nu redogjort för alla i Handwörterbuchuppsatsen förekommande synpunkter på socialiseringen, som synts vara av någon betydelse för själva idékretsens avgränsande och bestämmande. Av vad som framhållits i samband med framläggandet av författarens synpunkter framgår, att denna metod att definiera är för snäv och trots den vetenskapligt-"objektiva" apparaten uppenbart tendentiös. Metoden innebär i själva verket, att ett kritiskt värdeomdöme inlägges i själva definitionen.

Visserligen äro socialiserad hushållning och kapitalistisk hushållning icke jämförbara ting såtillvida, att den senare finnes på

jorden, den förra till stor del i luften. Men i alla fall. Om en definition av *denna* typ lades på kapitalismens system, så skulle man få konstatera, att kapitalismen — icke existerar. E pur si muove.

En objektiv bestämning av socialiseringsidéerna bör icke vara utförd efter typen: socialisering är en förbättrad hushållning, resp. socialisering är en försämrad hushållning. En framstående vetenskapsman, *Robert Liefman*, har t. ex. kunnat prestera denna definition: "Socialiseringen är egentligen blott det plum-paste medlet (!) att undanrödja de med den enskilda företagsamheten sammanhängande missförhållandena." Detta är ingen bestämning av socialiseringsbegreppet. Det är en bekännelse rörande socialiseringens värde. Trosvissheten på andra sidan skulle presentera en lika litet objektiv bekännelsedefinition, om den proklamerade socialiseringen som det elegantaste medlet att undanrödja missförhållandena i samhället.

Vetenskapens första budord är att icke inlägga bedömning i själva definitionen. Denna bör vara, så vitt möjligt, värdefri. Så vitt möjligt. Men om det icke är möjligt? Kan man överhuvud röra vid sociala problem utan att från början inlägga vissa värderingar?

Nej, men då bör man åtminstone från början vara medveten därom. Att söka bestämma vad som menas med socialisering behöver icke vara ett illusoriskt företag för det man ser mera illusionsfritt på sociala definitioners innebörd.

Ett bör man alltid kunna göra i klarhetens intresse. Det är att först ange de primära värderingar, från vilka man icke vill skilja sig. Kalla dem valda, proklamerade, instinktiva, vad man vill, men låt dem komma för sig. I den ordningen vill socialiseringsnämnden nu framgå.

III. Socialiseringsnämndens värderingsnormer.

Vad är "bättre" och "sämre" i samhällsekonomi?

Socialiseringsnämnden inleder sin analys av socialiseringens allmänna problem med en framställning av mer allmän räckvidd, såtillvida som den äger tillämpning, vilken samhällsordning man än må ha att bedöma.

Ett omdöme, att en viss ekonomisk ordning eller en samhällsordning överhuvud är "bättre" eller "högre" än en annan, förutsätter en norm för värderingen, i bästa fall även ett mått för graderingen. Frågan är: finns det några allmängiltiga, för människor av olika klasser eller grupper samfällt gällande sådana normer eller mått? I brist på sådana: vilka normer är det socialiseringsnämnden anlägger?

Då socialiseringen presenteras som en högre ordning, förutsätter det ju tillvaron av någon sådan norm. Men frågan är i grunden långt mer vitträckande. Var gång det i ekonomisk politik gäller att träffa ett val mellan olika alternativ är saken i grunden densamma. Man vill uppnå en förändring, något som är bättre. Bättre ja, för vem? Eller i vilket hänseende? En åtgärd kan visas vara fördelaktig t. ex. för jordbrukarna men skadlig för industriarbetarna. Eller en åtgärd är till fördel för producenten av en vara men till nackdel för konsumenterna. Hur kan man då säga, vilket som är bättre? Förutsatt nu att den som har att göra valet — en riksdag, som skall besluta, eller en enskild i sin åsiktsbildning — icke utan vidare, medvetet eller omedvetet, upphöjer till norm intressentens önskemål, huru förfar han för att bedöma frågan? Skall

han väga med olika vikter och låta jordbrukaren väga tyngre än industriarbetaren resp. tvärtom? Skall han låta konsumentens intresse få en högre koefficient än producentens resp. tvärtom?

Vi ta det första exemplet under analys. Vederbörande resonerar, om han vill vara upplyst, kanske så här: Åtgärden är till förmån för den ena gruppen, till nackdel för den andra; men hur ställer det sig "ur folkhushållets synpunkt"? Hur skall man bedöma saken "nationalekonomiskt"?

I det andra exemplet är vederbörande kanske utan vidare — i synnerhet om han är "nationalekonomiskt" inriktad — färdig med svaret: all produktion är till för konsumtionens skull, alltså är konsumentintresset avgörande. Det ser i detta fallet ut, som vore man sålunda beredd att tillskriva konsumenten så att säga en högre specifik vikt än producenten. I det förra fallet vågar man sig däremot icke på att låta de olika grupperna principiellt väga olika utan flyr till "folkhushållningen". I grund och botten menar man väl också där just detsamma, eller att avgörande vikt tillkommer det allmänna konsumentintresset.

Men finns det nu någon folkhushållning?

Frågan ställes här för den typ av hushållning vi äro förtrogna med, den som tillsvidare behärskas av kapitalismen. Från den ha vi att utgå, inom den är det läran om folkhushållningen blivit utformad. Att folkhushållningsbegreppet kan ha en annan valör för t. ex. sovjetekonomin lämnas här utanför. Alltså: finns det inom den kapitalistiska värld, där det talas så mycket om nationalekonomi, verkligen någon folkhushållning?

Det finns enskilda hushåll, det finns aktiebolag och föreningar som hushålla, det finns kommunalhushåll, det finns ett stats-hushåll. Hur är det med folkhushållet? Vem är det som utövar folkhushållning?

Saken är att denna hushållning saknar subjekt. Det finns ingen hushållande enhet bakom det man kallar folkhus-

*Finns det
någon folk-
hushållning?*

hållningen. Man överför ifrån de faktiska hushållningsenheterna på sammanhanget emellan dem ett språkbruk och därmed ett betraktelsesätt, som icke svarar emot realiteten.

Å ena sidan täcker det för mycket. Hela folket utövar alls icke som sådant "hushållning" — termen fattad som totaliteten av de företeelser nationalekonomin sysslar med. Å andra sidan täcker begreppet redan alldeles för litet, om man därmed blott avser, att de verkliga hushållen stå i inbördes beroende och sammanhang. I viktiga hänseenden är i så fall världshushållning en sannare beteckning och mera realitet än folkhushållning. Eller är det icke så, att ifråga om t. ex. kol, bomull, kaffe etc. det först är ur världsmarknadens studium man kan förstå sammanhangen, även inom det särskilda "folkhus-hållet"?

Inom nationalekonomin opererar man vid användningen av begreppet folkhushåll med en ren tankebild. Denna fiktion går igenom den vetenskapliga litteraturen, och till den tar även den ekonomiska politiken sin tillflykt. Det är angeläget, att dess karaktär blir klarlagd. Kanske kommer det en gång att ges en folkhushållning. En av förutsättningarna härför är att inse, att den ännu inte finns.

Vad man nu kallar folkhushållning är den faktiska totalitet som blir resultat, då de olika hushållens funktioner ingripa i varandra och påverka varandra. Studiet av dessa växelverningar är, ej mindre än studiet av hushållningsförloppet inom verkliga hushållande enheter, föremålet för nationalekonomin. Men vad denna lägger under sin undersökning, då den studerar den s. k. folkhushållningen, är då icke hur ett folk hushållar utan vilka företeelser som uppkomma i de olika faktiska hushållens inbördes umgänge.

Vore hushållen olikartade mot nu, deras kombination en annan än nu, så vore också folkhushållet ett annat, men nationalekonomin skulle alltså vara en lära om folkhushållningen. Man kan tänka sig proportionerna förskjutna, t. ex. statshushållet utvidgat eller förkrympt, aktiebolagen ensamförhärskande eller alldeles borta etc. etc. — en "folkhushållning"

skulle det alltså vara: totalsammanfattningen av hushållens samspel. Förutsättningen för att med någon mening använda ordet är blott, att de ekonomiska växelverkningarna sträcka sig över en vidare rayon än den lokala. Men för övrigt — vilken kombination som helst av hushållande enheter vore en folkhushållning.

Men hur kan man då ur detta, det faktiska totalresultatet, hämta en måttstock för att bedöma delarna? Hur kan man gilla eller ogilla deras sätt att fungera — "ur folkhushållets synpunkt"? Är denna glosa bara täckelset över ett tanketomrum?

Folkhushållningsfiktionen är icke blott suspekt, den kan också vara farlig. Huru så?

Man ådagalägger vid studiet av folkhushållningen vissa lagbundenheter i dess växelverkningsar. Faran ligger då mycket nära, att våd man lyckats förklara tror man sig också därmed ha gjort berättigat.

Ett exempel. Man studerar prisbildningen och kommer fram till "prisets uppgift": att åstadkomma jämvikt mellan utbud och efterfrågan. Detta är ren metafysik. Varifrån skulle priset ha fått denna "uppgift"? Är den immanent? Den som köper vill ha ett lågt pris och den som säljer vill ha ett högt. Detta är ju fullt begripligt. Men vad är innebörden i att säga, att kaffepriiset på världsmarknaden har till *uppgift* att åstadkomma jämvikt mellan utbud och efterfrågan? Att dess faktiska resultat under vissa betingelser och inom vissa gränser blir en sådan "jämvikt" är ju något helt annat. Som allmängiltigt mål för priset är jämvikten ingenting annat än ett mystifierande uttryck för något så självklart som att en köpt kvantitet samtidigt är en såld kvantitet, alltså identiskt lika under den ena som den andra aspekten. Ur en sådan föreställning som denna om prisets uppgift följer emellertid lätt, att den faktiska prisbildningen blir icke blott vad som *är* utan ock vad som *bör vara*.

Man återfaller i föreställningar från den enkla familjehushållningen, där det gäller att genom bokstavligt hushållande avpassa åtgången efter förrådet. En sådan, nu rent fiktiv före-

ställning, överför man på folkhushållet och världshushållet. Husfaderns uppgift blir nu prisets, den blinda ekonomiska försynens.

Men vad man studerar är ju endast de prisföreteelser som uppkomma under de faktiskt givna betingelserna. Under andra betingelser — t. ex. ifråga om egendomsordning eller inkomstförhållanden — skulle resultatet bliva ett annat. Detta nya resultat utfölle, precis som det förra, som en verkan av de ekonomiska lagarna och vore ur den synpunkten precis lika berättigat.

En bortrensning av de metafysiska föreställningarna på detta område är utan tvivel nödvändig. Det första resultatet härav blir då lätt en nihilistisk inställning till folkhushållningsproblemet.

Man kan, säger man sig, endast studera de faktiska växelverkningarna. Vill man hålla sig på vetenskapens mark, får man akta sig för alla värderingar, alla normer, i vart fall i absolut, d. v. s. allmängiltig mening.

*Problemet
"folkhushåll-
ningen"
kvarstår.*

Men problemet "folkhushållningen" är därmed icke avskaffat. Missförhållanden bestå, människor vilja ha det annorlunda, det uppställles mål, som man strävar att förverkliga. Allt detta förutsätter, att man arbetar efter normer och anser sig ha någon måttstock för att jämföra det ena tillståndet med det andra.

Hämtas nu en sådan norm uteslutande ur den enskildes önskemål, resp. en viss grups, har ju detta icke med folkhushållningen att skaffa. Men så fort man börjat tala om normer, härledda ur det "allmänna bästa" eller därmed jämförliga uttryck, måste man ju avse något, som sträcker sig utöver det enskilda eller gruppintresset. Man arbetar då faktiskt med ett "samhällsintresse" överordnat det enskilda. Och man kan helt enkelt icke undgå att operera med ett sådant högre normbegrepp. Hoc est, fastän folkhushållningen inte finns, så behöver man använda sig av föreställningen om en folkhushållning. Finner man icke försynen, så uppfinner man den.

Att det ligger någonting i detta lär man inte komma ifrån, men vad?

Ur de alltjämt starkt divergerande enskilda eller gruppvis uppställda normerna tränger sig långsamt fram en föreställning om något gemensamt, vilket man postulerar som ett överordnat intresse och efter vilket de enskilda normerna i sin ordning äro att bedöma. Man reder sig ej i sina värderingar — om man nu försöker att reda upp dem för sig — utan att förfoga över något i stil med det "allmänna bästa".

Som underliggande förutsättning för en sådan allmän norm synes man för det första behöva uppställa postulatet om en människornas principiella likvärdighet. Den är naturligtvis icke så att förstå, att man abstraherar från individuella olikheter. Utan så, att man icke tillägger människorna inom en viss grupp större vikt än människorna inom en annan. Alldeles som i fråga om den politiska rösträtten. Ingen föreställer sig, att den ene individens inflytande väger lika med den andres. Inte heller behöver man anse, att de böra väga lika. Att de alla dock äro utrustade blott med en röst är ett uttryck för den uppfattningen, att inga grupprivilegier böra finnas. Bakom företeelsen att man vid konflikt mellan olika gruppers ekonomiska intressen söker sig fram till ett svar på frågan: hur ställer det sig ur folkhushållets synpunkt? — ja redan i själva ställandet av en sådan fråga — ligger detta postulat om en principiell allmänmänsklig likvärdighet.

Detta är emellertid en föreställning som blott ligger i sin grodd. Oriktigt och farligt vore att generalisera den eller tillskriva den en mycket vid omfattning eller en över gruppintressena dominerande maktställning. Det är icke troligt, att den inom ramen av en nation ännu nått fram till att behärska tänkesättet ens hos dem, som själva önska ställa sig på en plattform ovanför de renodlade gruppintressena. Att den icke bestämmer gruppernas handlande ligger i öppen dag. Men säkert är vidare, att föreställningen icke alls är, om man så får uttrycka det, planetariskt allmänmänsklig. Det har säkerligen inget märkbart inflytande på vare sig bomullsfabrikantens eller bom-

ullsarbetarens uppfattning om det ekonomiskt "riktiga", hur en viss utveckling av bomullsindustrin i England påverkar levnadsstandarden för indiska vävare. Att det uppstår nationellt "mervärde" för det ena folket gentemot det andra uppfattas tillsvidare icke på samma sätt som att inom nationen en viss klass tillgodogör sig "mervärde" i förhållande till en annan.

Med dessa begränsningar ligger i själva folkhushållsföreställningen ett bejakande av det samfälliga i ekonomin, som icke får förbises. En föreställning av detta slag är helt enkelt ofrånkomlig, om man överhuvud vill ta steget utöver vad som kan vara till skada eller till gagn för det enskilda, resp. gruppintresset och från en sådan högre plattform fälla ett värderande omdöme.

Men om man ock inom ramen av en nation kan förvänta ett rätt allmänt instämmande däri, att i den ekonomiska politiken icke bör få fästas större vikt vid t. ex. järnarbetarnas önskemål än vid pappersarbetarnas eller låt oss säga till och med — vilket är mindre säkert — vid den jordbrukande än den industriidkande befolkningens, så följer därav ingalunda, att man är beredd att räkna *alla* grupper som likvärdiga.

Å ena sidan kan man icke vänta, att inom klassen av företagare och kapitalister finna någon allmän resonans för att arbetarna gärna må ha det lika bra ställt som vederbörande själva. Det betraktas nog alltjämt såsom något i tingens natur grundat, att så icke skall — ej blott icke kan — vara förhållandet. Å andra sidan skall man förgäves vänta sig att finna någon förståelse bland arbetarklassen för den synpunkten, att kapitalisterna skola leva de också, även om det sker på bekostnad av andra. På den ena sidan finner man nog i grunden "mervärdets" fortsatta existens lika naturlig som man på den andra finner det strida mot "riktighet" och "rättvisa".

Här må inskjutas, att hela "mervärdet" föreställningen" har sina rötter i den mänskliga likvärdigheten. Draghästens arbete må vara tungt och det foder han erhåller en blygsam uppoffring i förhållande till nyttan han gör — ingen betraktar för

det hästen som "exploaterad" av människan. Kreaturets merprodukt kallar ingen för mervärde. Och detsamma gäller om slaven. Så länge en principiell klyfta går mellan slav och fri man, äger ej heller slavens merprodukt annan karaktär än kreaturets. "Mervärdets" kategori har tillämpning först på den frie lönarbetaren. Om man inte betraktade honom som människa, om han inte själv betraktade sig som människa, skulle man se på hans merproducerande med samma ögon som på kreaturets.

Det "allmänna bästa" är också ur en annan synpunkt ett långt ifrån entydigt begrepp. Antag att man vore överens om både den principiella likvärdigheten mellan grupperna och vilka grupper som därvid finge räknas med — därmed äro betingelserna blott lagda för att lösa det statiska problemet: vad är i ett visst läge åt alla håll "rätt"?

Men det föreligger också ett dynamiskt problem. Människorna vilja inte bara ha det bra, de vilja också framdeles ha det bättre. Här kommer alltså in frågan: hur inverkar den ena eller andra åtgärden på *framsteget*? Och så fort denna synpunkt föres in i resonemanget, kan man få lov att göra om sina värderingar.

Låt oss gå tillbaka till "mervärdet". Företagarklassen kan pretendera, att då den tillägnar sig mervärde, så sker det under utförande av en funktion i framstegets tjänst, tillräckligt viktig för att uppväga den nackdel mervärdet kan innebära för andra. Liksom tvärtom. Då arbetarklassen lyckas höja sin lönestandard, kan den urgera, att den därmed i det ekonomiska framstegets intresse framtvingar en bättre hushållning med arbetskraften; ja, är den litet mer försigkommen i ekonomiska ting, kunde den tillägga: även en bättre kapitalanvändning.

Vidare. I ett samhälle, vars ekonomiska struktur beständigt ändrar sig, är det alls icke utan vidare givet, att en ekonomisk ordning, som för tillfället på bästa möjliga sätt tillgodoser alla grupper, också samtidigt ger förutsättning för lika stort *totalframsteg* som skulle ernås vid ett olikvärdigt tillgodoseende av samma grupper. I all synnerhet blir denna möjlighet påfal-

lande, då man icke har att göra med ekonomiskt slutna nationella hushåll utan med nationalhushåll som stå i växelverkan med andra.

Inom världsproduktionen förekomma i varje fall i dess nuvarande skede ständiga förskjutningar de olika näringarna emellan och med avseende å den plats där de äro koncentrerade. Därmed kan ju följa, att upprätthållandet av en viss produktion i en viss omfattning inom ett visst land kommer att bli ofördelaktigare (för "folkhushållet som helhet") än att byta till sig produkterna från något annat land. Under sådana förhållanden uppkommer då lätt ett motsatsförhållande emellan den grupp som producerar en viss vara och dem som konsumera densamma.

I frihandelsläran löses detta problem principiellt genom att göra den totala konsumtionen till den slutliga måttstocken.

Konsumtionen som måttstock.

Därmed äro vi åter vid det problem som i början antyddes: uppfattningen att man i konsumtionen har att finna måttstocken för hushållningens mer eller mindre lyckade totalresultat. Någon annan mening, heter det, kan ju produktionen icke ha än att tjäna behovstillfredsställelsen. Alltså: konsumtionen avgör prestationens värde.

Ifråga om de svårigheter denna måttstock innebär må uppmärksamheten först fästas därå, att den "totala konsumtionen" icke är mätbar i något enhetligt mått. Den består ju av tunnor potatis, kg smör, liter mjölk, hl antracit etc. Men vilket är mera:

2 tunnor potatis + 20 kg smör + 100 liter mjölk + 1 hl antracit
eller

1 tunna potatis + 30 kg smör + 50 liter mjölk + 3 hl antracit?

Hur finna ett reduktionsmått, som gör en summering här möjlig? Det skall icke bestridas, att ett val kan ske ändå. Men utan möjlighet att ange, *hur mycket* det ena är förmer än det andra. I den samtida ekonomiska verkligheten tar man sin tillflykt till prisreduktionen, alla kvantiteternas och varuslagens

uttryckande i prisets gemensamma nämnare. Men detta är ingen lösning av problemet att finna en objektiv måttstock i själva konsumtionen. Måttstocken är nämligen själv en funktion av den ekonomiska hushållsordning, vars resultat det gäller att mäta. Vore denna en annan — t. ex. ifråga om inkomstfördelningen — utfölle prisgestaltningen annorlunda och därmed bleve mättningsresultatet ett annat.

Inom ett område — livsmedelsproduktionens — finns en ansats till objektivt konsumtionsmått. Nämligen mätningen i kalorier. Men hur evalvera därjämte kläder, bostad, kunskaper, nöjen etc. uti ett gemensamt objektivt mått? Och förresten, även inom sitt begränsade område vore "kalorihushållningen" blott användbar vid gränsen för ett fysiologiskt existensminimum. Där ovan gäller, att människan lever icke av kalorier allena.

Men ytterligare. Det har sina betänkliga sidor att värdera det ekonomiska livets övriga företeelser medels konsumtionen men ej lägga denna själv under värdering, att låta hushållningsprocessen sluta före konsumtionen och icke innesluta även denna. Själva gestaltningen av konsumtionen kan ju ha avgörande betydelse för behovens tillfredsställande. Dessutom är det en otillåtlig förutsättning att betrakta "behoven" som några a priori givna konstanter. Till den ekonomiska utvecklingen hör en ständig förskjutning och utveckling av behoven. Ofta möter man den föreställningen, att mänsklighetens framtid innebär en evinnerlig kapplöpning mellan behov och resurser, där behoven alltid ila före.

"Det mål du jagar
slutar att bli
en skenande häst
för din vagn."

Hela denna föreställning om en behovens gränslöshet tål vid en revision, liksom föreställningen att "framsteget" låter mäta sig enbart av den kvantitativa konsumtionsökningen. I så fall

skulle vi i fråga om matbehovet ha tagit ett betydligt baksteg från våra förfäder på 1600-talet att döma av Troels-Lunds skildringar av deras boormsmåltider. Att ett behov kan bli mättat, att det rentav vid högre välstånd tillgodoses med en mindre kvantitet än förut är dock en erfarenhet, som världen just nu erfar under rådande svårigheter för världens spannmålsproducenter att få avsättning för sin brödsäd. Det ökade välståndet framträder, vara för vara eller behov för behov, endast till en viss gräns i en ökning av den konsumerade kvantiteten. Det kan mycket väl därovan bli en minskning av den. Välståndet växer så att säga mer på bredden än på höjden. Matsedeln blir rikhaltigare. De tillgodosedda behoven alltmer mångsidiga.

Behovens gränslöshet tänker man sig väl då närmast så, att summan av de olika behoven växer i det oändliga. Kanske är ej heller detta någon verklighetstrogen föreställning. Den är född ur penninghushållningens företeelser och ur kapitalismens anda. Penningförvärvet har onekligen detta drag av gränslöshet över sig. Det har fått smitta av sig på områden, där det ej äger tillämpning. Man må observera, att penningförvärvets gränslöshet hänför sig icke till en obegränsad utvidgning av konsumtionen utan ligger på ett annat plan: maktens. Mera mat, mera kläder, bättre bostad etc., det är allt saker, som icke öppna några obegränsade perspektiv. Men väl gör maktkänslan det.

För den stora massan människor är det nog i stället så, att denna föreställda gränslöshet hos behoven icke alls spelar den antagna rollen som motiv för ekonomisk hetsjakt. De flesta äro snarast nöjda med att leva något, gärna avsevärt, men icke obegränsat bättre än de äro vana från barndomen. Uti ett samhälle med starka traditionella förhållanden kan man till och med mycket väl föreställa sig, att människorna äro nöjda med att ha det som föregångarna ha haft det.

Så en annan synpunkt ifråga om behoven som utgångspunkt för bedömande av ekonomins resultat och konsumtionen som den självklara måttstocken. Det är denna: det är inga-

lunda alltid så, att behov skapa produktion; ofta är det produktionen som skapar behoven. Hela det moderna reklamväsendet vilar ju därpå. Må man genomgå listan över under sista generationen nytillkomna behov: telefon, grammfon, radio, cykel, bil etc. Hava några av dessa ting tillkommit genom att människorna "behövt" dem? Nej, behoven av dem ha kommit efteråt. Och bland den ofantliga massa ting, som nu salubjudas till allmänheten, hur mycket är ej frambragt av spekulation i behov? Huru härmed skulle ställa sig under en annan hushållningsordning, det kan ingen med säkerhet säga. Det är emellertid påfallande och väsensgrundat, att just den kapitalistiska hushållningen innehåller i detta hänseende starkt pådrivande krafter.

Slutligen kan till satsen "produktionen är till för konsumtionens skull" anmärkas, att egentligen äro väl både produktion och konsumtion sammantagna till för människornas försörjning, för att skapa det behövlige underlaget för mänsklig livsföring. Ur den synpunkten blir ju även konsumtionen förvandlad från mål till medel.

Hur bra människorna trivas i sin tillvaro kan alldeles visst icke mätas blott med de varuslag och varumängder de ha råd att konsumera. Hur de ha det under den del av sin tillvaro, då de äro verksamma som producenter, är en sak de själva säkerligen ej komma att bortse ifrån, ifall nationalekonomin skulle visa lust att göra det.

Den saken skulle ju ställa sig mindre viktig, om det exempelvis vore så, att den produktiva delen av människans tillvaro vore reducerad till 1 timme i stället för 8—9 per dag, till 5 år av människans liv i stället för 40—50. Men såsom det faktiskt ställer sig, är det alldeles otillåtligt att vid bedömandet av en hushållsordning använda blott konsumtionen som måttstock. Då får man utvidga konsumtionsbegreppet — och gärna det — till att innesluta människans trivsel även inom arbetsprocessen.

Må vara att flertalet föredra Fordremmen framför svältremmen, ifall något tredje icke gives. Men det är icke därmed ådaga-

lagt, att de skulle föredra den höga arbetsförtjänsten och dito konsumtionskraften + den produktiva tillvarons fullständiga mekanisering framför ett tillstånd av något mindre förtjänst + något mer av liv och intresse i arbetet.

Att man med sådana viktiga förbehåll ändock vid en övervägande *ekonomisk* betraktelse av hushållsordningen låter konsumtionen framträda som mätare och konsumentintresset därmed som det avgörande har i alla fall sina förnuftiga grunder. Må nu så vara, att konsumentintresset icke är så enkelt som det låter. En svårhanterlig måttstock är alltid bättre än en orimlig. Att utta ett enskilt producentintresse som måttgivande innebure en gruppssupremati, som aldrig kunde väntas bli allmänt godtagen. Vad finns det sen för ett allmänt producentintresse, utöver det viktiga härovan antydda: välbefinnande även under produktionens utförande?

Söker man, utom detta, efter något för alla producenter gemensamt intresse, får man gå utanför produktionens sfär, till dess avkastning, till det som kan vinnas i förbrukning, till konsumtionen alltså. Därmed inneslutes även den stora del av ett samhälles medlemmar, som icke producera vare sig varor eller tjänster och vilkas behörighet att äta utan att arbeta faktiskt och allmänt godkännes — barn, åldringar, invalider.

Konsumentintresset spelar rollen av barlasten i en farkost, nödvändig för att hålla den på rätt köl och göra den styrbar. Uppgäve man denna ståndpunkt, så kunde man överhuvudtaget icke i virrvarret av varandra korsande producentintressen finna någon riktlinje för att bedöma en "folkhushållnings" resultat.

Folkhushållningen en arbetsidé.

Det kan nu vara på tiden att återgå till den fråga om folkhushållningen, som lämnats obesvarad i det föregående. Hur kan det vara möjligt att bedöma ekonomiska företeelser "ur folkhushållets synpunkt"? Huru därur hämta ett värderingsinstrument, om denna totalitet icke är någonting annat än den faktiska, tillfälliga kombinationen av enskilda och allmänna hushåll inom ett statsområdes ram?

Ett realistiskt betraktelsesätt är här icke hjälpt med metafysiska föreställningar om någon bakom fenomenvärlden existerande folkhushållningsrealitet, förefintligheten av ett hushållande subjekt som icke kan påvisas men finns där ändå, som genom någon "förnuftets list" realiserar sin hushållningsplan uti resultanten av de olikriktade och månggestaltade krafternas samspel, en mystisk hjärna bakom samhällsekonomin "osynliga hand". Värdet av sådana spekulationer må lämnas öppet — socialiseringsnämnden torde kunna avstå från att därom uttala någon mening — men vad återstår då för brukbar användning av folkhushållsbegreppet?

Man behöver använda sig av det. Nämnden känner det behovet lika bra som andra. I dess första arbetsplan återfinner man dess positiva uppgiftskomplex under rubriken "riktlinjer för en högre organisation av folkhushållet". Det är en förändring till det bättre av folkhushållet socialiseringen skall tjäna.

För att begagna folkhushållningen vid sina värderingar behöver man icke operera med den som en översinnlig realitet. Den kan göra tjänst som en *arbetsidé*, en hypotetisk hjälpföreställning. Antingen verkligheten innehåller en mening eller icke, kan människan alltid inlägga sin mening i densamma och sen pröva dess halt utifrån denna förutsatta mening. Man betraktar den ekonomiska verkligheten *som om* den vore uttryck för en folkhushållning och frågar sig, om verkligheten är mer eller mindre lyckad ur den som arbetsidé antagna synpunkten.

Vi ha t. ex. att fälla omdömen om faktiska ekonomiska förhållanden inom det komplex av företeelser, som utgöra den s. k. svenska folkhushållningen. Då *fingera* vi, att det faktiska folkhushållets totalsyfte just är ett hushållande folks syfte med sin ekonomiska verksamhet. Ur denna synpunkt frågas så efter resultatet. Eller: *Om* det brokiga virrvarret av ekonomiska företeelser antages tjäna ett folkets samfällda intresse — dess allmänna välbefinnande t. ex. — kan man säga att de fungera bra?

Då man prövar och dömer "ur folkhushållets synpunkt", hämtar man sin värdering ur en fingerad hushållningsordning, ur en utopi använd som norm. Det är alltså icke den verkliga utan en blott tänkt folkhushållning man gör till provosten, då man ser saker och ting ur "nationalekonomisk" synpunkt och frågar sig hur bra eller illa de passa in i sammanhanget. I den faktiska totaliteten passa de faktiska delarna alltid. Hur skulle de eljest finnas där? Men de kunna passa mycket illa in i den tänkta samfällheten — folkhushållet.

Den tankebild man sålunda gör sig av ett folkhushåll kan man utrusta med de syften man vill. De kunna vara mycket olikartade. Det är en utopi att medelst utopin "folkhushållet" tro sig få en entydig värderingsgrund. Bakom detta skenbart så enkla sätt att bedöma "ur folkhushållets synpunkt" ligger en hel räckta av särskilda värderingsnormer, vilka kunna väljas olika av den ene eller den andre. Exempelvis: vilket värde tillägger man, att varenda en i samhället skall få sina behov täckta, oberoende av sin insats? Vilket värde att framkalla insatser? Vilket värde friheten till verksamhet och maktutveckling? Vilket värde framsteget, t. ex. produktionsstegringen? Vilket värde traditionella förhållanden och vanor? Etcetera, etcetera.

Blott en sak förblir gemensam och konstitutiv för folkhushållningsföreställningen. Det är hushållningens betraktande som en *samfällhet*. Utan att inlägga en *solidaritetstanke* i hushållningen förlorar folkhushållsfiktionen varje användbarhet vid värderingen. Detta är alltid något. Och inte så litet som gemensam plattform. Därmed uteslutes i varje fall självfallenheten hos historiskt givna företrädesställningar. De kunna icke längre motiveras blott med att de finnas och fylla sitt syfte — för dem som inneha dem. De måste nu härledas ur något slags samfällt intresse. Denna inriktning på samfällheten, detta solidariska betraktelsesätt av de ekonomiska processerna, som halvmedvetet slumrar i folkhushållsbegreppet, får sitt medvetna uttryck i socialiseringstanken.

Socialiseringen är folkhushållningens utveckling från utopi till verklighet.

Utöver det nyss antydda solidaritetsbegreppet kommer man ej utan att föra in i sin föreställning om folkhushållet en rad andra normer. Normerna kunna icke bevisas till sin riktighet. Man uppställer dem helt enkelt för sig som yttersta värderingsgrunder och bringar dem i ett rimligt eller hjälpligt sammanhang inbördes.

Här är alltså ej tal om vilka normer som äro de "rätta". Endast om att deklarerat, från vilka normer socialiseringsnämnden utgår vid värderingen av "bättre" och "sämre" folkhushållning, vid rangordningen mellan "högre" och "lägre" samhällstyp.

Vilka äro då nämndens kriterier på en bättre samhällsordning? Vilka de eftersträfvansvärda mål, med vilka den mäter, jämförande det som är eller kunde vara med det som borde vara?

1. Det samhälle har företräde, som genom hela sin struktur bäst lyckas frigöra människan ur hennes *ekonomiska* verksamhet. Samhällsekonomin är fundament och primär betingelse, icke självändamål. Ju mindre del av människans tillvaro det samhällsekonomiskt nödvändiga arbetet fyller — ju större del av densamma som kan fyllas av "överflödig", i större frihet vald verksamhet — desto bättre.

Även om man är aldrig så övertygad om att för överskådlig tid framåt folkhushållningens funktioner skola lägga beslag på en väsentlig del av aktiv mänsklig verksamhet, bör denna grundläggande värdering klart fasthållas. All ekonomis yttersta värde ligger i frigörelsen ur knapphetens bojar. Friheten att gestalta tillvaron utanför eller ovanför den ekonomiska sfären uppställas härmed som det högsta värde. Att sålunda som ett mål uppställa ökat utrymme för människans

*Ekonomisk
frigörelse —
frigörelse ur
ekonomin.*

fria aktivitet är något väsensskilt från predikandet av lättjans evangelium — om nu detta gentemot misstyndningar behöver särskilt påpekas.

Folkhushållningens översta problem är alltså att förminska sitt eget utrymme inom samhällsliv och individuell tillvaro. Lösningen av detta problem, det må här infogas, är icke ens till sin riktning alldeles otvivelaktig.

Det ligger i den senaste utvecklingsperiodens allmänna kynne att vilja vinna det fria aktionsfältet utanför ekonomins sfär genom att öka hushållningens effektivitet i förhållande till, resp. snabbare än de behov samhällsekonomin skall tillgodose. Det finns dock en annan linje — ej betydelselös ur socialiseringens synpunkt — nämligen en sådan omvärdering av dessa behov, att den utomekonomiska livssfären ökas. Utan allt tvivel, missnöjet med ett otillfredsställande materiellt underlag för livsföringen har varit och är en kraftigt pådrivande framstegskraft. Det utesluter icke, att förnöjsamhet med en viss uppnådd standard av den behovstäckning som nu sysselsätter folkhushållet till den ojämförligt största delen, kan bli en annan, ingen kan veta hur stark kraft till framsteg — om människornas fria aktivitet betraktas som det högsta värdet.

Man finner inom socialiseringens idévärld vid sidan av vällevnadsideologi även en utpräglad puritansk strömning. Den kan komma att spela en större roll än man nu anar, sedan den materiella levnadsstandarden blivit mera allmänt höjd och socialiseringens framväxt riktat uppmärksamheten helt annorlunda än nu på vad folkhushållningens samfälliga resultat ger och kräver. Det kan då gå upp för människorna, att de få en mager frihet mot sin myckna ekonomiska sysselsättning, just emedan de av densamma begära en mängd ganska onödiga ting, vilkas konsumerande alls icke uppväger frihetsförlusten.

För oss måste det emellertid framstå som ett faktum, att "folkhushållningen" i en mycket materiell mening tillsvidare kommer att utfylla en mycket stor del av den mänskliga tillvaron. Vi hålla oss nu i fortsättningen inom dess sfär.

2. Folkhushållningen fyller bra sin uppgift i den mån den förmår att ge *bärgning* — för att använda ett blygsammare, antagligen också för normalmänniskans anspråk mera adekvat uttryck än välstånd — åt samhällets *alla* medlemmar. Detta är en norm, som bör kategoriskt vidhållas, även med understrykningen av "alla". Den innebär icke något godtyckligt fantasteri utan tränger alltmör in i det allmänna medvetandet. För att ta ett extremt exempel. Även den grövste förbrytare är i länder som avskaffat dödsstraffet genom samhället tillförsäkrad livstidsförsörjning. Eller ett fall av större allmän räckvidd. All fattigvårdslagstiftning nu för tiden vilar ju på den allmänna förnimmelsen — den juridiska rätten till understöd må vara aldrig så omstridd — att ett mänskligt samhälle icke tillåter att människor dö genom svält. Faktiskt godtar rättsmedvetandet ett visst minimum av försörjning oberoende av prestationen.

Att detta minimum höjes liksom den praktiskt vida mer betydelsefulla undergränsen för den bärgning, som i samhället uppnås av dess arbetande medlemmar, är i och för sig ett kriterium på bättre folkhushållning.

3. Folkhushållet bör *utnyttja allas förmåga* att bidra till sin och andras försörjning. Med vittgående arbetsdelning och byteshushållning följer, att människorna försörja varandra, då de försörja sig själva. Detta behöver alls icke innebära att söka folkhushållets ideal för sin organisation i den allmänna försörjningsinrättningen. Människorna försörja varandra bättre genom att försörja sig själva så gott de kunna. Mycket måste ju bli över för dem, som icke kunna försörja sig.

*Utnyttja al-
las förmåga.*

Det är därför ett företräde hos ett folkhushåll, om dess hela struktur förmår stimulera envar samhällsmedlem till egna prestationer. Att andel i prestationer och andel i resultat ställes i ett direkt samband är ur denna synpunkt ett berättigat tillgodoseende av det samfälliga intresset.

De bägge under 1. och 2. uppställda normerna äro tillhopa uttryck för en gemensam princip, den mänskliga likvärdig-

heten. Denna grundsats har ett dubbelansikte. Det ena vänt mot konsumtionen, det andra mot produktionen, på bägge områdena krävande att människorna skola behandlas och behandla varann som likar. Den behöver icke, kan och bör ej innefatta en mekanisk-matematisk likställighet (lika arbete, lika konsumtion). Ur de bägge nyss utvecklade normerna kan man icke deducera fram en i och för sig riktig fördelningsprincip. Man kan erkänna allas likmäßiga intresse av att få sin bärgning och utpeka jämnheten som en riktpunkt men samtidigt erkänna som ett allas samfällda intresse att stimulera de enskilda insatserna, eventuellt genom fördelningsgrunder som icke motsvara någon matematisk likställighet.

Likvärdigheten är en "inre", principiell. Den framträder kanske tydligast däri, att ingen olikvärdighet godtages som naturlig eller given. En uppdelning a priori i klasser med klassfördelar och klassnackdelar kan icke accepteras. De olikheter som förekomma mellan individer eller grupper måste vara grundade i den samfällda fördelen. Sålunda får den som icke försörjer sig genom att tillhandahålla varor eller tjänster, dem andra äro villiga att betala för, dokumentera sin *raison d'être* antingen genom att utföra någon annan funktion av tillräcklig betydelse för samhällsekonomin (tilläventyrs som kapital"bildare") eller genom allmänt humanitära grunder (äldringar, invalider). Barnens underhåll kan samhällsekonomiskt betraktas som kapitalplacering, de arbetslösas grundas på både ekonomiska och humanitära skäl.

Trivseln.

4. Huru människorna *trivas* med sin tillvaro är en ytterligare viktig mätare på bättre eller sämre folkhushåll. Denna måttstocks betydelse växer, då den materiella standarden höjts över ett lågt minimum. Trivseln koncentrerar sig framför allt på en sak: *friheten*. Inom tillvarons ekonomiska sfär framträder denna betingelse för att *trivas* på mångahanda sätt. På konsumtionens område uti friheten att variera förbrukningen, friheten att välja konsumtionsartiklar, frihet överhuvud till en

individuell livsgestaltning. På produktionens område i frihet att välja yrke och sysselsättning, en viss rörelsefrihet i det utövade yrket, en ställning överhuvud i produktionsprocessen, som principiellt icke får vara redskapets utan innehåller ett tillbörligt, efter verksamheten avpassat moment av fritt gestaltande verksamhet.

I socialiseringens motivkrets spela hithörande värderingsnormer en mycket viktig roll. Det kan ifrågasättas, om ej de arbetandes förändrade ställning inom produktionen får tillerkännas tyngre valör än välståndsmotivet. För socialiseringens utformning i den ena eller andra typen är i varje fall en högre eller lägre upptaxering av frihetsmotivets valör av grundläggande betydelse. Socialiseringsnämnden vill för sin del skjuta det starkt i förgrunden.

5. Samhällsekonomens hela funktionsprocess bör vara så beskaffad att *framsteg* är uppnåeligt. Det nutida samhälle, för vilket socialiseringsproblemet uppställer sig, är av progressiv karaktär. För den tid vi kunna överskåda måste vi utgå från att förhållandet blir detsamma. Uteslutet är visserligen ingalunda, att en framtid kan medföra mera stationära och traditionella samhällsförhållanden än dem vi känna, liksom sådana perioder förekommit i en tidigare utvecklingsepok. Med möjligheten av ett sådant stationärt samhälle finns det ingen anledning att nu räkna. Progressiviteten får tills vidare räknas med bland kriterierna på en god folkhushållning. Dock är det alls ej uteslutet, att ett visst avsaktande av högkapitalismens hetsiga framstegstempo är inom vår egen tid att upptaga bland det önskvärda.

Framsteget.

6. Framsteget konkurrerar ofta med ett annat värde: *tryggheten*. Även åt denna må självständigt värde som norm inrymmas. Att känna sig i tryggad besittning av en uppnådd standard uppskattar människan högt — hur stark är ej reaktionen just mot otryggheten i kapitalismens värld. Ja, denna

Tryggheten.

trygghet kan mycket väl bli ett högre värde än den höjda standard, som vinkar vid ett språng i det ovissa. Fågeln i handen och de tio i skogen. Den genomgripande förändring mentaliteten synes undergå i det amerikanska framstegssamhället under erfarenheterna av den stora krisen är ett av de största beläggen för trygghetens landvinningar som norm för en samhällsordnings kvalitet. I mindre snabbt fortskridande samhällen ha långt tidigare de kroppsarbetande massorna i ett "bättre" samhälle sett enkanterligen ett *tryggare* samhälle.

*Minsta
medlet.*

7. Slutligen må tillfogas att det folkhushåll bör till-
erkännas företräde, där för framstegets uppnående väljas
medel, som äro de minst påkostande, de minst störande,
de minst omvälvande. Tradition, vanemässiga förhållanden
hava den valör i människans tillvaro, att man icke kan bortse
från att förändring ofta kännas som ett onus, alls icke i och
för sig som något människan till välbehag. Ej minst med
avseende å socialiseringen och arbetarklassens psykiska dispo-
sition är det oklokt att för mera kortvariga "revolutionära"
perioder förbise beständigt verksamma konserverande motiv.
Framsteg får man icke för intet. På överspänning av krafterna
följer ofta reaktion i spåren. Ett säkert behärskande av sam-
hällsutvecklingens tempo ligger ännu icke inom räckhåll. I
den mån man är i tillfälle att välja är det kontinuerliga, succes-
siva framsteget att föredra.

*Samman-
fattning.*

Alla de härovan framställda synpunkterna innehålla sådana
första rangens normer vid bedömningen av en folkhushållnings
värde, att de synts böra framställas i ett sammanhang och som
postulerade grundsatser, vilka man i grunden icke argumen-
terar sig till utan väljer. Därför ha de förutskickats nämndens
utveckling av socialiseringsproblemet.

Ingen djupare analys kräves för att visa, att de framställda
normerna icke kunna passas ihop till ett logiskt oangripligt
system. Normerna äro inbördes motstridiga. Västland och

frihet, framsteg och trygghet kunna råka i konflikt. Än sen, skola de därför beskäras efter linjal? Den logiska "bristen" är ohjälplig. Normerna äro sådana de äro, emedan människan är sådan hon är.

Människan är icke rationell. Hennes väsen har icke framgått ur någon rationalistisk ingenjörskonstruktion. Lite var skulle kanske, om han finge uppfinna människan på fri hand, göra henne enklare och mindre besynnerlig. Men den demiurg av tämligen underordnad rang Anatole France i *Jardin d'Epicure* låter uppträda som människans upphovsman hade icke konsulterat filosoferna, i vart fall icke någon logiker. Den djupa irrationaliteten i människans väsen kan icke strykas bort — därom bör erinras just i rationaliseringens tidevarv.

IV. Socialiseringsproblemets allmänna idéinnehåll.

Med hänvisning till framställningen i en annan avdelning av socialiseringsidéer i olika länder gäller det nu att ange, hur socialiseringsnämnden för sin del vill uppfatta socialiserings-"problemet" för att med detta uttryck genast antyda, att nämnden fattar socialiserings-"begreppet" som ett idékomplex.

Socialiseringsnämnden är icke någon vetenskaplig kommission. Det kan icke vara dess uppgift att ta ställning i begreppsstriderna och avge ett utlåtande över det "rätta" socialiseringsbegreppet. Det må vara vetenskapsmännens sak att fortsätta den diskussionen. För socialiseringsnämnden begränsar sig uppgiften till att fixera nämndens egen ställning till frågan om socialiseringsproblemets omfång och innehåll.

Ifråga om socialiseringsidéns mångskiftande utgestaltning har nämnden att taga saken sådan den är: konstatera, att socialiseringen uppträder i mångahanda skepelse; om möjligt fixera vad som kan vara grundväsentligt gemensamt; i vart fall fastställa var den själv står inom socialiseringens idékrets. Med ett ord, viktigare än att kritisera vad andra mena med socialisering finner nämnden det vara att tala om vad den själv menar. En något så när fullständig kartläggning av socialiseringens idévärld är för den delen icke utan sin betydelse. Det är alltid bra att veta var man befinner sig på kartbladet.

Denna sammanfattning av socialiseringsnämndens egen uppfattning kommer icke att utmynna i någon begreppsformule-

ring. Den innebörd nämnden inlägger i sitt socialiseringsbegrepp framgår på ett mer upplysande sätt genom att nämnden utan anspråk på begreppsmässighet i ordalydelsen anger vilket syfte den anser socialiseringen tjäna, och i övrigt, så långt diskussionen kan föras i detta allmänna sammanhang, uttalar sig om socialiseringens innehåll och form.

Den huvudfråga, till vilken nämnden här först har att taga ståndpunkt, är den snävare eller vidare avgränsningen av socialiseringens begreppsomfång. Det är ganska påfallande, att deltagarna i den tidigare socialiseringsdiskussionen varit rätt allmänt benägna att snäva in gränsen och därmed skärpa anspråken på vad som finge gälla som socialisering. I det avseendet har artikelförfattaren och kritikern i *Handwörterbuch der Staatswissenschaften* haft åtskilliga föregångare bland socialiseringens egna målsmän.

Snävare eller vidare avgränsning.

Som enda belägg här — och såsom underlag för den diskussion som följer — må anföras den sammanfattning *Felix Weil* givit efter en analys av revolutionstidens socialiseringslitteratur. Den utmynnar i följande bestämmingar till socialiseringsbegreppet:

Socialisering innebär

1. införandet av *behovshushållning* (Bedarfswirtschaft), *Weils definition.*
d. v. s. enhetligt sammanfattande av det samhälleliga behovet som grundval för hushållningsprocessen;
2. hushållningsprocessens organisation som *gemensamhets*-hushållning (Gemeinwirtschaft), d. v. s. plikt och rätt för var medlem av samhället till verksamt deltagande efter sin förmåga i *hushållningsprocessen*; avlägsnande av all "oförtjänt" samhällelig företrädesrätt; frivilligt underordnande under självvalda ansvariga ledare (Wirtschaftsdemokratie);
3. övertagande genom samhället av varje individuell förfogandemakt (vare sig privat- eller gruppegendom) över produktiv egendom (die Sachgüter) i den samhälleliga hushållningsprocessen: *Gemeineigentum*;

4. utvidgande av de nu nämnda åtgärderna utöver samhälls hela ekonomiska liv: *totalitet* i begreppslogisk motsats till vardelssocialisering;

5. medveten viljeinverkan på det individualistiska ekonomiska livet till införande av den socialistiska hushållsordningen: *aktivitet*; ersättande, om så behöves genom tvång, av kampen om ekonomiska särfordelar (konkurrensen) med "ömsesidig hjälp".

De fem begreppsbestämningarna äro alltså: Bedarfswirtschaft, Gemeinwirtschaft, Gemeineigentum, Totalität och Aktivität. Av dessa fem bestämma de tre första innehållet, den fjärde omfattningen och den femte metoden.

Med metodbestämningen upptages en grundläggande fråga om socialiseringsbegreppets omfattning, som nämnden icke kan undgå att taga ställning till. Det är denna:

*Process och
aktion.*

Vill man i termen socialisering innesluta allenast de medvetna, avsiktliga åtgärderna för att socialisera? Eller skall uti socialiseringsbegreppet inneslutas hela den "av sig själv" försiggående utveckling av samhällsförhållandena, som leder fram till ett visst mått eller en högre grad av socialisering? Frågan är, om man skall begränsa sig till *socialiseringen som aktion* eller jämväl inbegripa *socialiseringen som process*.

Det kan här icke bli tal om att filosofiskt djuploda problemet aktion—process. Termen aktion reserveras här för de medvetet avsiktliga åtgärderna att genomföra socialisering som ett på förhand uppställt mål. Vad här kallas socialiseringsprocess är åter hela samspelet av åtgärder, syftande till diverse kanske mycket olika mål, och av växelverkningarna dem emellan, försåvitt de faktiskt medföra en mer socialiserad samhällsstruktur.

Inom den socialiseringslitteratur som i det föregående refererats framträder starkt en tendens att begränsa socialiseringsproblemet till aktionen. En förklaring kan detta ha uti den högre grad av aktivitet som kännetecknade socialiseringsproblemet läge under revolutionsepoken omedelbart efter världs-

kriget. Det var ganska naturligt, att intresset då koncentrerades mera på vad man ville göra än på vad som skett och skedde. Nu är blicken åter mera öppen för de skeendets resultat, som icke kunna härledas ur avsiktligt uppställda mål.

Socialiseringsnämnden har i själva verket redan i begynnelsen av sitt arbete tagit ställning till det här ställda spörsmålet. Det sätt på vilket nämnden disponerat sina utländska redogörelser vittnar oförtydligt därom. Nämnden framhåller exempelvis i sitt första för offentligheten framlagda aktstycke, förordet till den engelska redogörelsen, att uppgiften för dessa utländska redogörelser vore: att "mot bakgrunden av folkhushållets allmänna, av dess utveckling betingade gestaltning och under perspektivet av dess fortgående omvandling inställa socialiseringsproblemet i dess miljö mitt ibland tidens samverkande eller divergerande strävanden att befordra en högre organisation av folkhushållet". Uppenbart är, att i en sådan uppläggning socialiseringen betraktas både som process och som aktion. Det bestyrkes också till fullo av det sätt på vilket dispositionen genomförts såväl i denna redogörelse som i de motsvarande undersökningar nämnden utfört för Österrike och Danmark.

Den inställning till frågan socialiseringsnämnden fått redan under planläggningen av sitt arbete framgår också tydligt av de arbetsplaner nämnden upprättade för sig. De gingo så långt i den riktning här är antydd, att arbetsprogrammet en gång upptog uppgiften — ehuru den sedan uteslöts — att utarbeta en ekonomisk historia för Sverige. Detta hade givetvis aldrig kunnat ens ifrågasättas, därest nämnden ansett socialiseringsaktionen vara hela socialiseringsproblemet. Socialiseringsnämnden har sålunda i *sin* uppfattning av socialiseringsproblemet redan tidigt inneslutit både socialiseringen som process och socialiseringen som aktion. I denna uppfattning har nämnden stärkts under arbetets fortgång och lägger den därför ock till grund för problemets behandling.

De tre innehållsbestämningarna i Weils definition *Gemeinwirtschaft, Gemeineigentum, Bedarfswirtschaft* blir det anled-

ning mera syssla med senare. Tills vidare anmärkes blott, att med Bedarfswirtschaft är angivet hushållningens motiv, med Gemeinwirtschaft dess organisation och med Gemeineigentum dess rättsliga basis. Karakteristisk för alla tre bestämningarna är den generella, extrema, "rena" form författaren gett dem. Genom alla dessa avstängande bestämningar uteslutas givetvis en rad mellanformer, halva former, blandade former. Vilket allt kan glädja den som vill ha ett logiskt entydigt begrepp. Mindre den som i socialiseringen ser en levande samhällsföreteelse.

Särskild uppmärksamhet kräver Weils fjärde punkt: kravet på totalitet. Varje delsocialisering är för Weil begreppsmässigt utesluten. Uttryckligen kräver författaren för att godkänna de tre första bestämningarna såsom karakteristiska för en verklig socialisering, att de utsträckts till samhällets hela ekonomiska liv. Det kan icke bestridas, att man inom socialiseringslitteraturen från denna tid finner åtskilliga belägg, som peka i denna riktning. Tankegången är blott för det mesta icke utformad med den pregnans som utmärker Weil. Det är också av denna anledning hans begreppssystematik här tagits till utgångspunkt. Det finns emellertid anledning att emot denna exklusivitet göra de mest bestämda invändningar.

Innan så sker må emellertid påpekas, att Weil i sin definition icke ger någon central ställning åt de *syften* socialiseringen är avsedd att tjäna. I sin första punkt, behovshushållningen, tangerar han visserligen detta område, men han intränger ej djupare på detsamma. "Behovshushållning", ja — men för vilka (och vilkas) behov?

Socialiserings-syften.

Den både närmaste och yttersta frågan är dock denna: vad är det för syften man vill nå med en socialisering?

De kunna sammanfattas i en trilogi. Ordningen inom detsamma må vara subjektivt bestämd, en smakfråga, om man nu får använda ett så vulgärt uttryck för högsta värden. Då här är frågan om de grundsatser, som betinga nämndens ställ-

ning till socialiseringsproblemet, icke om en historisk analys av hithörande uppfattningar i allmänhet, så är det också berättigt att låta den subjektiva prägeln komma till synes.

Trilogin må då presenteras i denna ordning: frihet, mänsklig likvärdighet, välstånd. Denna trilogi är en annan version — mera positiv — av *Eulenburgs* i en annan avdelning refererade. För honom är socialiseringsproblemet också tredubbelt: maktproblemet, fördelningsproblemet, rikedomsproblemet; i hans uppställning dock i en annan inbördes ordning.

Maktproblemet innesluter den allmänna strävan efter *frihet*, här angiven som socialiseringens främsta syfte. Det är blott ett annat uttryck för samma sak att tala om den sociala mindervärdighetens avhysande. Friheten förutsätter möjligheten av en låt vara begränsad individuell sfär, ett område inom vilket den enskilde känner sig suverän.

Kontakten inom samhället mellan dessa individuella makt-sfärer leder till konflikt, till herravälde och underkastelse. Därest frihetsbrevet skall äga allmän giltighet, inbegriper detta den *mänskliga likvärdigheten*, principiellt erkänd. Detta yttersta krav må inom ekonomin framträda i fördelningsproblemet gestalt — i grunden är det ingenting annat än den kantska satsen, att ingen människa får brukas blott som medel för andras syften. Friheten och likvärdigheten framträda alltså som komplementära krav, vilka generellt betinga varandra.

Välståndet är den positiva formuleringen av Eulenburgs rikedomsproblem. Det presenteras ofta i socialiseringsdiskussionen som det primära kravet. Den synpunkten framträder för övrigt också i socialiseringsnämndens direktiv: "ledstjärnan". Men framhävandet av välståndet behöver i och för sig ej säga någonting om den inbördes valören av de tre kraven. Därmed kan menas blott, att ett visst mått av välstånd är en förutsättning för att realisera friheten inom den mänskliga likvärdighetens ram. Detta ger icke välståndet rangen av ett högre värde. Ätandet må vara en betingelse för tänkandet men blir icke blott därför det högre värdet. Lika litet lyfter produktionsnödvändighet upp välståndet till någon högre rangklass.

Men visserligen kan det vara av vikt att inte förbise, att ett lägre värde kan vara ofrånkomlig förutsättning för ett högre.

Låt oss alltså nu utgå från att socialiseringens inre syfte är att ge ett samhälles medlemmar möjlighet att leva som fria, bland likar och i välstånd.

Andra bestämmingar av socialiseringens innehåll.

Enbart med *syftet* är socialiseringen emellertid ingalunda bestämd så, att den inte kan sammanblandas med en olikriktad strävan eller ett olikartat tillstånd.

Hur är det manne med liberalismen, den kapitalistiska hushållningens ursprungliga ideologi? Nog *pretenderar* den att skänka människorna frihet och välstånd och det i all den utsträckning och i det jämnmått som är förenligt med ett fortgående framsteg, såtillvida sålunda även den syftande till, fast ej lika mycket troende på den mänskliga likvärdigheten. Till sina yttersta syften äro liberalism och socialism till en väsentlig del sammanfallande. De äro också historiskt grenar ur samma rot. Men ur denna till målsättningen i grunden gemensamma grundåskådning har framgått: å ena sidan en samhällskonstruktion byggd på individualistisk hushållning med vittgående ekonomisk rörelsefrihet, å andra sidan en samhällskonstruktion, vars grundval är en socialiserad hushållning under vittgående ekonomisk samverkan.

Vid socialiseringens begreppsbestämning kan man alltså icke stanna vid syftena. Man måste infoga dess *antikapitalistiska* karaktär. Därmed ges åt den visserligen en blott negativ bestämning, ett utmärkande drag för många förklaringar om vad socialism och socialisering är.

I själva negerandet går ingen skiljegräns mellan liberalism och socialism. Även liberalismen framstår såsom något negativt. Det liberala individualistiska samhället framgår ur avskaffandet av merkantilismens mångahanda bindningar av rörelsefriheten, liksom det socialistiska samhället ur kapitalismens avskaffande. Tankegången får sin extrema utformning i föreställningen, att socialiseringen ingenting annat är än — expropriationen av kapitalisterna. Djupare

sett går väl detta negativa drag tillbaka på den gemensamma metafysiska föreställningen om en "naturlig ordning", som man får fram genom att avlägsna vissa "hinder". Dessa hinder hade för den ena åskådningen tagit mandom i merkantilismens bundenhet, för den andra i kapitalismens klassbegränsade ekonomiska frihet.

Men antikapitalism är alls ingen tillräcklig bestämning av den åskådning som uppbär och konstituerar socialiseringskravet. Ett återförande av samhället i merkantilismens hushållningsform skulle ingalunda godtas som socialisering, ej heller kapitalismens upplösning genom återgång till ännu äldre hushållningsformer, typiskt representerade i bondehushållning och hantverksdrift. I socialiseringens idéinnehåll får infogas ett ytterligare kännetecken. Den är — liksom liberalismen — *progressiv* till sin anda. Den pretenderar att vara ett framsteg utöver kapitalismens samhälle och att därvid tillgodogöra sig de tekniska och organisatoriska betingelser för högre produktivitet som den kapitalistiska hushållningen skapat. Den betraktar sig både som dess arvtagare och som dess baneman. Ifråga om produktionens — och även konsumtionens — rationalisering är den tänkt som en fortsättare av kapitalistisk utveckling. Ja, man finner som huvuduppgift för en socialiseringsaktion på sina håll uppställd en omvälvning i rationaliseringens anda av produktionsgrenar som icke ännu gripits med i den kapitalistiska omvälvningen.

De avgörande skiljemärkena äro här att söka i hushållningens motiv, uti produktionsresultatets tillgodogörande inom fördelningens område, i de arbetandes ställning i hushållningsprocessen och i samhället.

Motivfrågan sticker upp sitt huvud i bestämningen behovshushållning. Detta spörsmåls närmare behandling må för tillfället sparas. Saken är inte klarerad blott med den vanliga motställningen av vinsthushållning och behovshushållning.

Ifråga om de andra punkterna är det lättare att få en positiv formel för socialiseringens antikapitalistiska karaktär. Mot bestämningarna *samhushållning* och *samegendom* är ingen in-

vändning att göra. Weils förut angivna definition är i det hela acceptabel, om bara frågan om omfånget tills vidare lämnas öppen.

Samegendomen kan, om man så vill, betraktas som en sida av samhushållningen, ett korollarium av hushållningssystemets allmänna idé. Förtjänt att särskilt understrykas är, att samhushållning här icke avser blott samverkan i produktiva enheter. Den omfattar jämväl både ställningen i produktionsprocessen (ekonomisk demokrati) och fördelningsresultatet, ja hela sammanhanget produktion — fördelning — konsumtion.

Resultat av det föregående: det ostridigt gemensamma, karaktärgivande *positiva* kännetecknet på socialiseringen är förekomsten av samhushållning, termen tagen i sin vidaste betydelse, inneslutande samegendom.

Totaliteten. Men i vilken utsträckning? Här inställer sig nu frågan om *totaliteten*. I viss utsträckning förekommer samhushållning ju också inom det kapitalistiska systemet, ja uti varje känt hushållningssystem. Skall nu socialisering innebära samhushållningens totala genomförande? Detta inlägges av Weil som vi sett i själva socialiseringsbegreppet: varje "delsocialisering" är begreppsmässigt utesluten. Denna punkt är av den fundamentala betydelse, att den icke kan släppas blott med en kategorisk förklaring, att den svenska socialiseringsnämnden för sin del opererar med ett annat och mindre snävt socialiseringsbegrepp.

Värdesättningen å ömse håll av socialiseringen blir beroende på totalitetskravet. Liksom man finner socialiseringsanhängare, för vilka värdet av socialiseringen först framträder i sin rätta högre potens, om den är total, finner man också socialiseringsmotståndare som älska att röra sig blott med totalsocialisering, då det gäller att uppvisa faran av socialisering. Eljest framstode denna ej under den totala solförmörkelsens bild, ej heller för de förra som ständigt strålande solsken. Även vid mer objektiv prövning finns det starka skäl att förutsätta, det man kommer till olika värdesättning av socialiseringens verkningar, allteftersom dess totalitet förutsattes eller icke.

Utrymme inom socialiseringsbegreppets ram för en socialisering, som icke fyller kriteriet totalitet, måste hävdas med den största bestämdhet. Icke för att därigenom försätta socialiseringen i en gynnsammare försvars- eller angreppsställning. Utan därför att en motsatt uppfattning är schematisk, ohistorisk-abstrakt i den grad som gör den överklig. Vad som menas därmed må klargöras med en analogi.

Antag att man ville behandla det kapitalistiska hushållnings-systemet efter samma stränga norm. Man urskiljer vissa karakteristika uti det kapitalistiska systemet. T. ex.: förmerandet av ett kapital som hushållningens omedelbart drivande motiv; privategendom och därpå grundad individualistisk hushållningsordning; rationalistisk storproduktion under företagares suveräna ledning med lönarbetare och maskiner som sidoordnade verktyg — eller vad man nu vill ta ut som det mest egenartade uti kapitalismen. Man säger vidare: för att samhällssystemet skall kunna gälla som kapitalistiskt måste dessa kännetecken vara totalt genomförda, så att världshushållningen i sin helhet, i alla länder, i alla produktionsgrenar, i alla företag, i människornas hela samhälleliga förhållande är obeskuret och restlöst kapitalistisk.

Vad blir då att konstatera? Naturligtvis, att kapitalismen icke existerar — annat än som ett begrepp. Ty den större delen av världen lever den dag som i dag är uti förkapitalistiska förhållanden — det räcker att nämna Kina, Indien, Afrika. Även i utpräglade kapitalistländer försiggå stora delar av hushållningen uti icke-kapitalistiska eller halvt-kapitalistiska former — t. ex. farmarbefolkningen i Förenta staterna eller bondehushållningen i Tyskland. Icke i något enda land är ens inom det industriella produktionsområdet en restlöst genomförd kapitalism tillfinnandes — har icke Old England allttjämt hantverk och småindustri? Ja, inom de smärre områden av näringslivet, där den är som mest renodlad, finnas varieteter, nyanser i mängd. Alltså: det finns ingen kapitalism!

"Och likväl rör den sig!" Den inte bara finns till. Den utövar sedan lång tid tillbaka ett bestämmande inflytande på

samhällsekonomi och samhällsförhållanden överhuvud. Med obestridlig rätt kan Sombart kalla de 150 åren fram till världskriget för högkapitalismens period. Det har alls inte behövts någon "totalitet" för att kapitalismen skulle bli den för världsekonomin utveckling bestämmande, riktninggivande faktorn. Dess värld är ett brokigt konglomerat av olika hushållningstyper. Den har ingalunda avskaffat alla äldre hushållningstyper. Men den har underordnat dem under sig.

Vad finns det då för rimlighet att av ett annat, det kapitalistiska måhända avlösande hushållningssystem kräva totalitet i tillämpningen för att detta system skall erkännas vara ett nytt, i vissa bestämda hänseenden artskilt? Om detta nya betecknar en ny huvudperiod i den historiska utvecklingen, det hänger alldeles som i fråga om kapitalismen på den dominerande ställning det nya systemet kommer att intaga, särskilt på dess förmåga att bestämma utvecklingsriktningen. Men icke på att det i ett totalgenomförande sopat undan alla andra hushållningssystem och hushållningsprinciper.

Huruvida totalsocialism är någonting mera sannolikt än totalkapitalism må här lämnas därhän. Huvudsaken är för ögonblicket, att socialiseringen lika väl som en kapitalistisk hushållningsordning kan sätta sin bestämmande prägel på samhällsekonomin utan att vara total. Likasom kapitalismens kan socialismens värld vara en månggestaltad associering av olika hushållstyper. Likaväl som andra sådana nu fått ackomodera sig efter den kapitalistiska hushållningen, kunna de tänkas omorienterade under inflytande av en socialiserad hushållning. Kapitalismen har varit ett ferment i samhällsorganismen. Huruvida socialiseringen kommer att spela en motsvarande roll är givetvis ett problem, vars verkliga lösning endast erfarenheten kan ge. Uppenbar är i varje fall orimligheten att begreppsmässigt ur socialiseringens idévärld utvisa denna möjlighet.

I vilken utsträckning socialisering behöver vara genomförd för att ett samhälle skall kunna betecknas som socialiserat, det blir en fråga, på vilken i princip blott kan svaras: den socialise-

rade hushållningen skall inom samhällsekonomin vara en maktfaktor överlägsen den kapitalistiska, såtillvida att den utövar det starkare inflytandet på samhällsförhållandenas fortskridande omgestaltning.

Av ståndpunktstagandet till totaliteten följer en viktig slutsats beträffande socialiseringens former. Den som avböjer totaliteten avböjer också *uniformiteten*. Samhället förblir en mångfald av olikartade hushållstyper, även med socialiseringen som dominerande faktor. En blandning av förkapitalistiska, kapitalistiska och efterkapitalistiska former. Varför skulle socialiseringen själv vara stöpt i allenast en enda form?

Uniformiteten.

Totalsocialiseringens målsman drives av sin fullständighetsmani fram till ett system, som restlöst omsluter hela samhällsekonomin. Även om han medger betydelsen av variation — t. ex. Neuraths "tolerans" — pressar honom viljan, att ingenting får lämnas utanför socialiseringen, starkt mot en socialiseringsschablon.

Han söker att forma ut sina socialiseringssyften i ett organisatoriskt system utan luckor och utan motsägelser. Han blir en samhällskonstruktör. Han söker patent på en samhällsmekanism avsedd att oklanderligt fungera, sen den väl är konstruerad och tillverkad efter konstruktionen. Men konstruktörerna kunna vara flera, och socialiseringens syften äro icke så entydiga och parallella, att ej problemet kan leda till ett flertal lösningar. Det blir strid mellan patentinnehavarna om den rätta lösningen. Så finna vi än den ena, än den andra socialiseringsformen eller -metoden upphöjd till *norm*. Så och icke annorledes skall en socialisering vara beskaffad för att kunna restlöst tillämpas.

Den ene placerar sitt dominerande intresse på produktionsorganisationens område — och konstruerar därefter sitt system. Den andre har fäst sina ögon på konsumtionens bristande rationalitet och konstruerar efter denna ledlinje. Den tredje griper ut fördelningen som det centrala och begränsar hela sitt socialiseringssystem därtill. Producent-socialism på

ett håll står emot konsument-socialism på ett annat, båggedera kritiserade från andra sidan som producent-, resp. konsumentkapitalism. Försök göras att finna en sinnrik kombination, ett syntetiskt system av dem bägge — se t. ex. Korsch.

Hur många olikartade konstruktioner kunna ej vidare grena ut sig ur begreppet "samhälle"? Samhället skall äga, samhället skall hushålla. Vad är samhället? Kommunen, staten, världssamfundet — ur en territoriell synpunkt. Yrkes-korporationen, konsumentkooperativen — efter en helt annan tankelinje. Så många samhällen, så många system.

Socialpolitiken, skattepolitiken, skolpolitiken ge återigen andra utgångspunkter för en systembildning. I vittgående utsträckning kunna socialiseringens syften tänkas realiserade efter en var av dessa linjer eller en kombination av dem.

För man in kombinationsmöjligheterna, erhålles en överskådlig rad av alternativ. Man betrakte Neuraths systematik över systemerna!

Hur välja uti denna "embarras de richesse"? Ju enklare och konsekventare systemet är byggt, desto grövre schablon innebär det. Och bygges det genom kombinationer av olika synpunkter ut till något konstrikt invecklat — se planhushållningsschemata — så förblir det i alla fall en mekanism, beundransvärd blott så länge den befinner sig på papperet.

För den uppfattning som avböjer totalitetsföreställningen föreligger alls icke något behov att välja ut åt sig det "rätta" systemet. Det finns för densamma icke något sådant. Den avböjer principiellt hela denna ingenjörsföreställning om den riktiga samhällskonstruktionen. Mekanismer äro bra — i människans hand. Människans samhälle, förvandlat till en gigantisk apparat, den man matar med arbetskraft och naturresurser och som producerar välstånd och trevnad, bara apparaten en gång blivit riktigt konstruerad — det är en orimlighet och en hädelse. Ett outhärdligt samhälle, om apparaten fortsatte att oföränderligt fungera. Men livets funktionsduglighet kan en dylik apparat aldrig förlänas. Samhället är ett levande ekvationssystem som ständigt kommer att innehålla

fler obekanta än antalet ekvationer. Den konstruktiva lösningen blir därför obestämd och utväljandet av något en gång för alla fastslaget system ett godtycke och samtidigt ett hinder — just för socialiseringen.

Socialiseringsnämnden sammanfattar sin uppfattning sålunda:

Sammanfattning.

Samhällsordningens omgestaltning vare sig genom aktion eller genom process i sådan riktning, att förut angivna socialiseringssyften förverkligas, är socialiseringens väsentliga innehåll.

Intet område av samhällsekonomin kan principiellt och i sin helhet få anses undandraget omgestaltning genom socialisering. För intet område föreställer sig nämnden en total och restlös tillämpning komma ifråga. Det är att räkna med olika vittgående omgestaltning inom produktionens, fördelningens och konsumtionens sfärer. Olika räckvidd kan socialiseringen vidare få inom olika delar av världshushållet och inom olika näringsområden uti envar (exempelvis statligt) avgränsad del därav. Konkret kan problemet blott ställas för ett visst bestämt folkhushåll under dess givna betingelser.

Ingen särskild socialiseringsform är att principiellt helt utesluta. Ingen heller — konsekvensen därav — att tänka sig som ensam norm. Nämnden avböjer också fullständigt föreställningen om en konstruktiv kombination av olika socialiseringstyper.

Den uppställer alltså för sin del icke något socialiseringssystem.

Dess principiella inställning till socialiseringsproblemet blir därför icke att ställa frågan: Hur skall ett samhälle vara konstruerat för att motsvara socialiseringens idésyften? Kan ett sådant samhälle förverkligas?

Frågeställningen blir i stället denna: Om i det bestående samhället den ena eller andra socialiserade hushållstypen införes, resp. vidareutvecklas — vilka bliva de sannolika verkningarna? Kan en sådan omgestaltning, där det nya är in-

passat i och växelverkar med det nu givna bestående, realisera socialiseringens syften?

Så ställt måste problemet begränsas till den korta tidsperiod som är möjlig att överblicka. Att profetera för en framtid, om vars betingelser vi ingenting kunna veta, ligger utanför nämndens föreställning om sin uppgift. Den räknar med att samhällsutvecklingen icke låter sig med någon större säkerhet för längre tid förutbestämmas. Resultatet är en växelverkan mellan nytt och gammalt. Även av de mest målmedvetna aktioner blir det slutliga resultatet sannolikt ett annat än det tänkta. Erfarenheten ensam ger avgörande svar. All samhällsprognos opererar blott med sannolikheter, däri felmarginalen kan vara betydande. Även om människan mer och mer kan väntas i fråga om sin tillvaros materiella underlag kunna behärska samhällsutvecklingen, torde mänsklighetens berömda "språng ur nödvändighetens i frihetens rike" få förläggas till någon tidpunkt efter den tid vi våga yttra oss om.

En totalsocialisering av vilken som helst typ ligger, det synes åtminstone visst, bortom denna tidsperiod. Ett socialiseringssystem av vilken som helst beskaffenhet skulle, om det överhuvud äger realisationsbetingelser i nuet, säkerligen under sitt förverkligande modifieras till något som ej kan bestämt förutses. Detta är tillräckliga grunder att ur nämndens socialiseringsbegrepp utesluta både totaliteten och det uniforma "rätta" systemet. Vad som blir kvar, grundidéerna och ur dessa praktiskt eller i tanken härledda hushållningsprinciper och hushållningstyper, ger ett alldeles tillräckligt material för nämndens betraktelser. Och med detta mångskiftande material är det som utvecklingen i verkligheten kommer att arbeta, utsorterande, kombinera, omformande.

Ett totalsocialiseringssystem kan för nämnden ej ha intresse annat än som ren tankebild. Att tänka ut vissa principer till en restlös totalitet kan, även om man är övertygad om denna tankekonstruktions verkliga d. v. s. överkliga karaktär, emellanåt vara till vägledning vid analys av problem, som komma att uppträda. Mot en *sådan* användning av en på ena eller

andra sättet beskaffad totalsocialisering är ingenting att invända.

Man gör i själva verket då just vad den klassiska liberala ekonomin företog sig, då den lade grunden till den national-ekonomiska tankebyggnaden. Den opererade också med en konstruerad samhällsekonomi, i vilken vissa principer finge göra sig restlöst gällande, i vilken man tänkte sig blott vissa bestämda krafter verkande, vilkas resultant man sökte sig till i lärosystemet. Detta samhälle, vari de ekonomiska företeelserna utspelades enligt den "rena" teorins fordringar, har som bekant aldrig existerat.

Tankearbetet har fördenskull icke varit onyttigt. Nyttan fördunklas om man förbiser, att det var en samhällsutopi Adam Smith tecknade mot bakgrunden av merkantilismens bundna hushållning. På enahanda sätt kan en totalsocialism — sannolikt jämt så överklig som totalliberalismen — uppfattad och begagnad icke som prognos eller som aktionsprogram men som arbetsidé göra nytta vid analysen av samhällsekonomiska problem.

I denna användning behöver man inte genera sig mer för *den* orimligheten i totalsocialiseringen än för motsvarande fatala brist i totalliberaliseringen, att den tillämpas på ett världssamfund, som ej existerar och ej kommer att existera. För en ren tankeanalys är ett blott tänkt samhälle användbart. Detta måste gälla för socialiseringens idéområde lika väl som för de liberala idéernas.

Men för att bilda sig ett *omdöme* om socialiseringen måste till sist de verkliga, allmänkonkreta samhällsförhållandena tagas som underlag och diskussionen koncentreras till effekten av de socialiseringstyper, som under just dessa givna betingelser äro realisationsdugliga.

Socialiseringsnämndens allmänna inställning till socialiseringsproblemet är därmed angiven. En ytterligare utveckling kan bli givande endast utifrån ett visst konkret underlag eller i fråga om särskilda spörsmål — och sådana skola möta oss i mängd — som det allmänna problemet inrymmer.

V. Socialiseringens typer.

Inledning. Efter den föregående framställningen av socialiseringsproblemet allmänna idéinnehåll och med stöd av det material, som framlagts i avdelningen "Ur socialiseringens idékrets" ha vi nu att gripa oss an med uppgiften att karakterisera socialiseringens olika typer.

Denna uppgift hör förvisso icke till de lättare. Den vetenskapliga systematiken arbetar med en mångfald indelningsgrunder, och man finner därför socialiseringen indelad på många skiljaktiga sätt. Det måste för övrigt framstå klart efter den föregående redogörelsen för olika socialiseringsidéer, att socialiseringens idévärld är både omfattande och mångskiftande. Det kommer dessutom till, att en behandling av socialiserings typer har att röra sig både i verklighetens och i idéernas värld, d. v. s. att ta hänsyn till både den socialiseringspraxis som föreligger och de socialiseringstankar som utformats.

Vid vår behandling av ämnet eftersträvas icke systematisk fullständighet. Huvudintresset måste läggas på framhävandet av de huvudtyper som för bedömandet av den nutida socialiseringsfrågan äro av betydelse. Ej heller kan det komma ifråga, att för socialiseringsproblemet olika delar uppräda alla de varianter som äro företrädade i litteraturen eller kunna konstrueras

fram av en systembyggare för fullständighetens skull. För varje delproblem, t. ex. äganderättens, driftsutövningens, fördelningens, konsumtionens områden kunna flera lösningar presenteras. Av särskilt intresse är emellertid att här fixera dessa lösningar sammanfogade med varandra. Det är detta som här avses, då det talas om socialiseringens huvudtyper.

Det kan alltid vara av ett visst intresse att från början ge ett par exempel på hur socialiseringen ter sig uti den systematik som är älskad särskilt i Tyskland. *Två system-exempel.*

Hur socialiseringen ser ut efter att ha genomgått en systematiserande hjärna och ur denna framkommit i tabellform skola vi se hos *Felix Weil*, i skriften *Sozialisierung, Versuch einer begrifflichen Grundlegung*. Han utgår från att socialisering kan tilläggas en "substantivisk" och en "verbal" betydelse. Den senare tar alltså fasta på innebörden i verbet socialisera. De av honom sammanställda möjligheterna för *verbal* betydelse se ut på följande sätt (här återgivet på tyska, då innehållet snarast bleve mindre begripligt efter en översättning).

a) Teilweise Gesellschaftsmachung. Willensmäßige teilweise Vergrößerung des gesellschaftlichen Einflusses. "Durchstaatung." (Renner)	Teilweise Sozialistischemachung.	Teilweise unter den Einfluss eines Gesellschaftsausschnittes stellen. Willensmäßige teilweise Vergrößerung des Einflusses eines Gesellschaftsausschnittes z. B. "Mitbestimmungsrecht" der Arbeiter. "Betriebsräte"; aber auch Ueberführung in eine (Handels-) Gesellschaft oder Anschluss an ein Syndikat oder Kartell.
b) Gesellschaftlichmachung. Willensmäßige Herbeiführung vollständiger Beeinflussung durch die	Sozialistischemachung. Willensmäßige Herbeiführung vollständiger Beeinflussung durch die sozialistische	Unter den Einfluss eines Gesellschaftsausschnittes stellen. Willensmäßige Herbeiführung vollständi-

(irgendwie gegliederte) Gesellschaft. "Verstaatlichung." "Soziale Gestaltung des Produktionsprozesses." (Stephinger)

Gesellschaft. "Vollsozialisierung." (Neurath.)

ger Beeinflussung durch einen Gesellschaftsausschnitt z. B. Vergenossenschaftlichung, Kommunalisierung, Syndikalisierung, auch Verwandlung in ein G. m. b. H. oder A. G. Abschluss an einen Trust.

2 a) Teilweise Gesellschaftlichwerden. Unbewusste teilweise Zunahme des gesellschaftlichen Einflusses. (Tendenz der Sozialpolitik.)

Teilweise Sozialistischwerden. Unbewusste teilweise Zunahme des sozialistischen Einflusses.

Teilweise unter den Einfluss eines Gesellschaftsausschnittes kommen. Unbewusste teilweise Zunahme des Einflusses eines Gesellschaftsausschnittes.

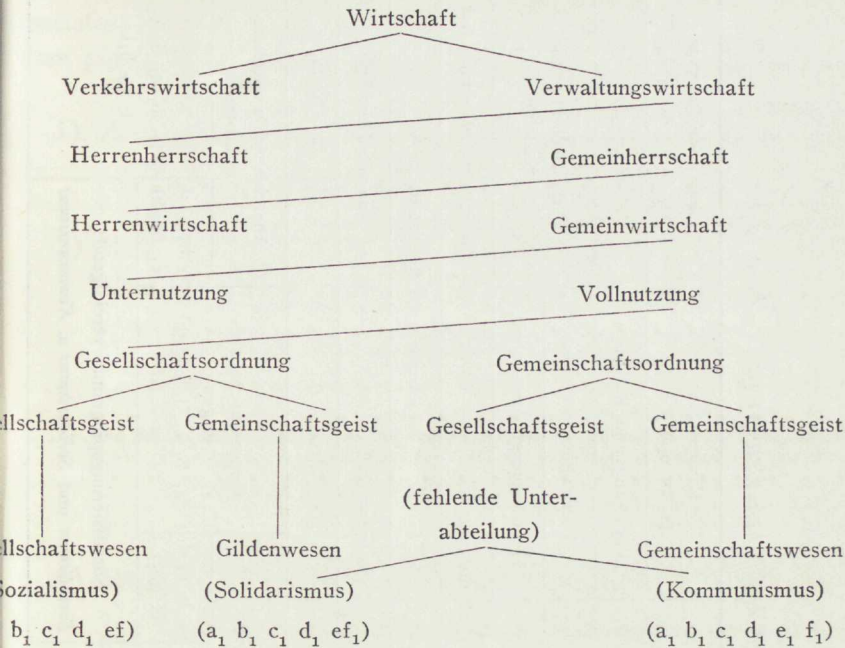
2 b) Gesellschaftlichwerden. Unbewusste Zunahme des gesellschaftlichen Einflusses. "Entwicklung der individuellen Produktionsmittel zu gesellschaftlichen, d. h. kooperativen." (Marx.)

Sozialistischwerden. Unbewusste Zunahme des sozialistischen Einflusses. "Frisch-fromm-fröhlich-freies Hineinwachsen der alten... in die sozialistische Gesellschaft." (Engels.)

Unter den Einfluss eines Gesellschaftsausschnittes kommen. Unbewusste Zunahme des Einflusses eines Gesellschaftsausschnittes.

Weil överträffas emellertid av Neurath. Uti en artikel i Zeitschrift für Sozialwissenschaft har han presterat en systematik, som utförd i alla enskildheter skulle ge en socialiseringskatalog med ett par hundratal nummer.

Först utskiljas de socialiserade hushållningarna ur utgångsbegreppet Wirtschaft genom en uppdelning i fem etapper. Härur framkomma som huvudtyper för socialisering de tre "Gesellschaftswesen" ("Sozialismus"), "Gildenwesen" ("Solidarismus") och "Gemeinschaftswesen" ("Kommunismus"). En tom plats utmärker en hittills felande typ, liksom det i grundämnenas naturliga system först fanns luckor att fylla av kemister på upptäcktsfärd — plats alltså för en socialiseringskonstruktörs uppfinningsförmåga. Bokstavsbeteckningarna (a_1 b_1 c_1 ... etc.) representera olika attribut, som äro att tillägga den ena eller andra typen. Så här ser tankeövningens resultat ut:

Ytterligare utföres systematiken i det schema som återges å följande sida. Det är icke meningen att ge någon förklarande kommentar. Schemat torde göra kraftigaste intrycket, presenterat i all nakenhet.

De nu anförda exemplen verka onekligen avskräckande och detta har också varit avsikten. Det är verkligheten icke meningen att här upptaga någon konkurrens med sådana indelningar av socialiseringen och att söka uppställa något motsvarande schema. I stället må vi åtnöja oss med den mera anspråkslösa uppgiften att ange olika indelningssynpunkter av större vikt och slutligen sammanställa olika enskilda drag till de huvudtyper av socialisering som det är av vikt att ta ställning till.

Tagesformen der gemeinwirtschaftlichen Bewegung (a₁ b₁ c₁ d₁).

Name	Gesellschaftswesen (a ₁ b ₁ c ₁ d ₁ ef)		Gildenwesen (a ₁ b ₁ c ₁ d ₁ e ₁ f ₁)	Gemeinschaftswesen (a ₁ b ₁ c ₁ d ₁ e ₁ f ₁)
Charakterisierende Autor	Landwirtschaft	Marx	Vogelsang und Rathenau	Krapotkin
	Gewerbe	Maschinelles Grossbetrieb	Dauergenossenschaft	Arbeitsvereinigende Siedelung
Ordnung		Fabrik	Handwerkergenossenschaft	
		Gesellschaftsordnung (e)		
Geist	Gesellschaftsgeist (f)		Gemeinschaftsgeist (f ₁)	
Mittel	ausschaltend (g)		ausgestaltend	ausschaltend (g ₁)
	gewaltsam (h ₁)		friedsam (h)	gewaltsam (h ₁)
Weg	Bolschewismus (a ₁ b ₁ c ₁ d ₁ e fg ₁ h ₁)		Sozialdemokratie (a ₁ b ₁ c ₁ d ₁ ef gh ₁)	Genossenschaftsbewegung (a ₁ b ₁ c ₁ d ₁ ef ₁ gh)
			(a ₁ b ₁ c ₁ d ₁ ef gh ₁)	Anarchistischer Neokommunismus a ₁ b ₁ c ₁ d ₁ e ₁ f ₁ gh (a ₁ b ₁ c ₁ d ₁ e ₁ f ₁ g ₁ h ₁)
Vulgärname und Formel	Sozialisierungsprogramm vereinigend: <i>Sozialismus</i> und <i>Solidarismus</i> u. <i>Kommunismus</i>			

Vi anteckna från början en provkarta av de olika slag av socialisering, som man med användning av olika synpunkter kan prestera. *Indelningsgrunder.*

- 1) Med hänsyn till socialiseringsförloppets allmänna karaktär
 - a) utvecklingssocialisering
 - b) organisatorisk socialisering
- 2) Med hänsyn till det territoriella omfånget
 - a) kommunal socialisering
 - b) statssocialisering
 - c) planetarisk socialisering
- 3) Med hänsyn till socialiseringens subjekt
 - a) statsföretaget
 - b) det autonoma samhällsföretaget
 - c) gilleorganisationen
 - d) den konsumentkooperativa organisationen
- 4) Med hänsyn till socialiseringens objekt
 - a) egendomens socialisering
 - b) driftens socialisering
 - c) avkastningens socialisering
 - d) konsumtionens socialisering
- 5) Med hänsyn till socialiseringens intensitet
 - a) totalsocialisering
 - b) delsocialisering
- 6) Med hänsyn till hushållningsprinciperna
 - a¹) marknadsmässig socialisering
 - b¹) marknadslös socialisering
 - a²) konkurrenssocialisering
 - b²) konkurrensfri socialisering
 - a³) prisstyrd, oplanerad hushållning
 - b³) auktoritär planhushållning
- 7) Med hänsyn till socialiseringsaktionens metod
 - a) demokratisk
 - b) diktatorisk

Den första indelningen gäller samma problem som förut behandlats under rubrikerna socialiseringen som process och socialiseringen som aktion. Det gäller alltså den roll som tillskrives å ena sidan det medvetna avsiktliga ingripandet i det sociala förloppet och å andra sidan den "automatiska", "spontana" utvecklingen. Här finns en hel skala av nyanser, från den ytterligheten att tänka sig socialiseringen så gott som helt och hållet som en utvecklingsprodukt till den andra ytterligheten att icke tänka sig något annat under begreppet socialisering än målmedvetet organisatoriskt ingripande.

Som den mest utpräglade typen för den första socialiseringsuppfattningen kunna vi betrakta den äldre kvasimarxistiska åskådning — med avsikt må fader Marx själv lämnas utanför i detta sammanhang, han som enligt egen utsago icke var marxist — vilken vid presentationen av socialiseringens idékrets framskymtat. Enligt denna uppfattning tillkommer det socialiserade samhället direkt som en följd av den kapitalistiska hushållningens inneboende lagar: kycklingen växer sig färdig inom ägget och för hans utträde i livet fordras till sist blott att skalet krossas. Den enda socialiseringsaktion, som efter denna uppfattning erfordras, är expropriationen, vilken med nödvändighet kommer, då det socialiserade samhällets alla elementer äro färdigbildade i skötet av det gamla.

Vi gå till den rakt motsatta ytterligheten. Där finna vi strävanden att i alla möjliga hänseenden reglera, binda och planera ekonomin. Vi finna denna typ representerad uti den sovjetryska socialiseringens praxis, särskilt i vissa av dess faser. I sin ideala utformning avser denna åskådning att på alla punkter ersätta socialiseringsprocessen med socialiseringsaktion för att, sedan ett visst avsett läge uppnåtts, vidmakthålla detta. Ett väsentligt drag är här den konstruktiva planen. Vi komma därför också tillbaka till saken vid behandling av planhushållningen. Här gällde det att betrakta den som motsättning till utvecklingssocialismen. I sin starkt viljebetonade, avsiktsmättade utformning gör denna socialiseringstyp intryck av att vara särskilt "revolutionär". Det hindrar icke, att den

till sitt idéinnehåll är djupt konservativ. Om man nämligen håller tankarna riktade ej blott på den aktion, genom vilken socialiseringen kommer till, utan även på det tänkta tillståndet därefter, och fattar begreppet konservatism i dess egentliga betydelse som en motsättning till den progressiva tankegången. Renodlad löper nämligen denna socialisering ut i ett till sina produktionsformer *stationärt* samhällstillstånd. Försåvitt icke en ny målsättning äger rum, krävande sin korresponderande aktion. Endast om aktionen avser även målens successiva förändring kommer man ifrån den principiellt stationära karaktären i slutstadiet.

Mellan dessa bägge yttertyper kan tanken framställa ett otal nyanseringar. Bland de socialiseringsidéer vi finna faktiskt företrädade märkas också olika varianter, som äro att förstå just ur denna synpunkt. Nära den sovjetryska aktionstypen står exempelvis den norska socialiseringskommitténs konstruktion. Nära den rena utvecklingssocialiseringen står den socialpolitiska riktning som skisserats exempelvis av Bernstein eller ännu mera påtagligt av Fischer. Man kan givetvis tänka sig det medvetna ingripandet i utvecklingsförloppet begränsat till vilken del som helst av det ekonomiska livet eller låta det stanna vid vilken punkt som helst på linjen mellan de bägge yttertyperna. Det är i själva verket ett karakteristiskt drag för vissa former av socialisering att medvetet vilja begränsa socialiseringsaktionen till vissa punkter och att överlåta den ytterligare omformningen av hushållningsordningen åt framtiden, vare sig genom ett "fritt" verkande utvecklingsförlopp eller genom nya ingrepp, vilkas art och omfattning i princip icke kan förutses.

Det kanske bör understrykas, att ingen form av socialisering, även om man tar den mest extrema organisatoriska typen, pretenderar en behärskning av de enskilda människooödena eller samhällslivets fullständiga innehåll. Vad man tror sig om att kunna konstruktivt bygga upp är den yttre materiella ramen och grundvalen för människolivet, d. v. s. det vi mena med hushållningsordning.

En av de mest avgörande skiljegränserna inom socialiseringen går här fram mellan dem, vilka tänka sig kunna fastlägga denna hushållningsordning i den mest ändamålsenliga form, och dem å andra sidan, vilka i princip anse ett sådant fastläggande uteslutet. I grunden är detta skillnaden mellan den progressiva och den stationära typen av socialisering.

Bland de former av socialisering vi känna synes man kunna räkna till den progressiva typen den holländska, den svenska och övervägande även den anglosaxiska uppfattningen. Inom den tyska idékretsen finnas bägge typerna företrädda. Påtagligt hör till den progressiva typen den uppfattning, som tagit sig uttryck i den tyska socialiseringskommissionens förslag, med den teoretiska grundläggning som presenterats av Lederer. Till den stationära typen är att räkna som den mest utpräglade formen Neuraths förvaltningshushållning.

Omfånget. Till vår indelning med hänsyn till omfånget nu några kommentarer.

Under den *kommunala* socialiseringen är att inbegripa all socialisering i händerna på territoriella samhällen av mindre omfång än staten. Sålunda hör hit en socialisering inom ramen av ett landstings- eller motsvarande provinsiella enhets område. Man urskiljer ett starkare eller svagare intresse för att förlägga socialiseringen till dessa mindre enheter.

Kommunalsocialiseringen erbjuder ett speciellt intresse därtutinnan, att den i praxis kan vara långt fortskriden inom stater, som till sin allmänna struktur måste betecknas såsom kapitalistiska. Ofta har en sådan kommunalisering framsprungit ur rent praktiska behov utan att vara särskilt pådriven av någon avsiktlig socialiseringsaktion. Emellertid är det mycket naturligt, att just på detta område socialiseringen experimentellt prövas under perioder, då en starkare vilja till socialisering gör sig gällande. Den trängre ramen gör sådana experiment lättare och mindre äventyrliga och den maktkonstellation som erfordras för att utlösa en verklig socialiseringsaktion kan

givetvis lättare komma till stånd inom vissa kommuner än i ett helt rike.

Man finner också, att olika socialiseringssystem tillägga denna form av socialisering stor vikt. Det må erinras om den befogenhet till socialisering som tillägges kommunerna i den tyska socialiseringskommissionens förslag, av den norska socialiseringskommittén, liksom även uti socialiseringstankens utformning både i Holland, Sverige och England.

Även *stats*socialiseringen kan direkt anknyta till erfarenheter från den kapitalistiska hushållningsordningen. En rad av uppgifter har ju alltid inom dess ram måst tilläggas staten. Den renodlat liberala "nattvaktarstaten" har aldrig varit mer än ett begrepp. I mycket växlande omfattning har staten gripit in över det ekonomiska området och åtagit sig täckningen av vissa behov.

Av underordnat intresse ur socialiseringssynpunkt äro härvid de så gott som överallt förekommande fiskaliska statsmonopolen. Tvivelaktigt är för övrigt, om vissa former av dessa överhuvud höra hit; tvivlen hänföra sig då till andra av socialiseringens bestämningsgrunder. Utöver den kapitalistiska hushållningens ram pekar alldeles avgjort statsverksamheten inom t. ex. samfärdselns område. Likaså inom kraftproduktionens, skogshushållningens eller gruvdriftens område. Överhuvudtaget måste det sägas, att någon klar gränslinje icke någonstades, vare sig i praxis eller teori, finnes uppdragen mellan statshushållningens och folkhushållningens område. Den förlöper inom olika stater olika och är långtifrån fast. Vid ett närmare studium av socialiseringen som process har man anledning att närmare sysselsätta sig med detta förhållande.

Någon enhetlig uppfattning om hur långt staten kan utvidga sin verksamhetssfär finner man icke vare sig bland anhängare av kapitalismen som dominerande hushållningsprincip eller bland socialiseringens målsmän. Den avgränsning man emellanåt finner mellan kommunalisering och socialisering i statens hand går sällan utöver skäligen allmänna talesätt om

regionala behov och riksbehov. Frågan om stats"socialism" resp. stats"kapitalism" har icke att göra med omfånget utan med innehållet av statsverksamheten och är sålunda icke att behandla här.

Den *planetariska* socialiseringen öppnar vidsträcktare perspektiv. Delvis är den framgången ur rent teoretiska betraktelser. Förutsätter man, att socialiseringen skall infinna sig såsom en konsekvens av den kapitalistiska utvecklingen, ligger den tanken nära, att först måste denna kapitalistiska utveckling föras ut till att omsluta jordens alla delar; då denna utveckling förts ut i sin yttersta konsekvens är tiden mogen: på denna planetariska kapitalism följer en planetarisk socialisering. Men denna idé kan också vara upprunnen ur praktiska erfarenheter om statssocialiseringens begränsning eller betraktelser över de svårigheter som möta socialiseringen inom en nationalstats ram med hänsyn till det internationella varuutbytet. Ur dessa svårigheter söker tanken sig en undanflykt genom att skjuta undan socialiseringsaktionen till det planetariska stadiet.

Den som menar, att hela mänsklighetens hushållning först måste bli genomgående kapitalistisk, innan den är "mogen" för socialisering får också ta den slutsatsen, att en socialisering i vår tid är ett fruktlöst företag. Hela socialiseringen måste då framträda såsom en fjärran liggande slutpunkt på en utveckling som knappt är mer än halvvägs. Ty verkliga förhållandet är, att den större delen av mänskligheten alltjämt lever under ickekaptalistiska eller halvkaptalistiska förhållanden. Just i våra dagar försiggår en genomgripande omvandling av de stora asiatiska folkmassornas ekonomiska basis.

Driver man detta betraktelsesätt kan man för övrigt komma till den uppfattningen, att man knappast inom något enda nationalhushåll vore mogen för en socialisering, så bemängd som varje lands hushållning är med livskraftiga rester av en äldre hushållningsordning. Med ett mindre doktrinärt betraktelsesätt av vad som är att förstå med kapitalismen som härskande hushållningsordning — synpunkter som framförts i

nämndens eget betänkande — så behövde man visserligen icke komma till en så extrem slutsats. Och även ifråga om världshushållningen ter sig då saken annorlunda. Vad som från denna utgångspunkt skulle krävas såsom betingelse för socialisering vore att kapitalismen, såsom nu i Europa och Amerika, är en totalhushållningen behärskande företeelse även i andra huvuddelar av världen, och att den även där skapat någorlunda likartade förutsättningar för en samhällelig ordning av det ekonomiska livet.

Uppenbart är emellertid, att även i denna begränsning den planetariska socialiseringen helt får ställas på framtiden. Några förutsättningar i vår tid för en socialiseringsaktion skulle då icke föreligga. Hela denna socialiseringstyp får därmed en övervägande teoretisk karaktär.

Av helt annan valör är däremot den uppfattningen, vilken tänker sig såsom socialiseringens territoriella ram varken de nuvarande nationalstaterna såsom sådana eller hela planeten utan i stället större *regioner* av världen, så utrustade med naturrikedomar av olika slag, att de kunna i det väsentliga fungera såsom självförsörjande områden (autarkiska regioner) på basis av en lika högt uppdriven arbetsdelning som den kapitalismen uppnått. Denna tanke får sin särskilda praktiska tyngd därav, att i vår samtid *ett* sådant stort försök synes vara å bane att utforma en socialiserad autarki, nämligen inom den sovjetryska unionens gränser, alltså Osteuropa plus Nord- och Mellan-asien. Såsom ett annat sådant autarkiskt område kunde den nordamerikanska kontinenten väl presenteras. Vad resten av Europa och världens övriga delar skulle få för ställning i ett sådant system är däremot inte lätt att säga. Huruvida den tendens som i detta hänseende tagit mandom i den sovjetryska socialiseringen förebådar den framtida utvecklingen av mänsklighetens hushållning i stort lär väl icke vara möjligt att förutsäga. I varje fall tilldrar sig denna regionala autarkiska socialiseringstyp ett helt annat intresse än den planetariska socialiseringen, alldenstund denna typ i detta nu faktiskt

mer än varje annan socialiseringstyp fått ett fäste i den samtida verkligheten.

Ett planetariskt perspektiv erbjuder sig emellertid för socialiseringen från en annan utsiktspunkt. Vid ett närmare inträngande i socialiseringsaktionens möjligheter inom olika områden av näringslivet finner man snart, att just ifråga om den territoriella ramen olika näringsgrenar och företag erbjuda olika förutsättningar. Somliga kunna lämpa sig i hög grad för en kommunalisering, andra för en socialisering inom statsområdets ram. Åter andra bjuda däremot stora svårigheter vid en dylik aktion, såframt man icke sträcker sig utanför nationalhushållets ram. Särskilt har man att tänka på de internationellt förgrenade kartellbildningarna, vilka redan under kapitalismen äro i färd med att uppbygga en viss ordning i världsekonomin. En nationellt begränsad socialisering måste uppenbarligen antingen avstå från att sträcka sig in på deras gebit eller också slå sönder den internationella samverkan som redan är etablerad, därest den icke till äventyrs kan etablera tillräckligt intima förbindelser med de kapitalistiska företagen utanför sin rayon. Det gives därjämte näringsföretag, vilkas avsättning till en så ringa del sker å inländsk marknad och vilkas produkter äro så spridda över hela världen, att det kan ifrågasättas, huruvida de ägna sig för en nationell socialisering.

Här framskymtar alltså en socialiseringstyp, som visserligen alldeles icke uppskjuter socialiseringsaktionen i allmänhet till framtiden men väl drar gräns mellan företag som lämpa sig för nationell socialisering, och andra vilka i avvaktan på betingelser för en internationellt ordnad hushållning lämnas åt den enskilda förvärvsverksamheten.

*Socialiserings
gens subjekt.*

Med hänsyn till socialiseringens subjekt hava vi utskilt fyra olika typer.

Statsföretaget.

Den första karakteriseras av *statsföretaget*. Däri inbegripa vi nu även kommunalföretaget, liksom överhuvud varje företag vilket äges och drives av en politiskt organiserad samfällighet,

även av politiska bildningar av en högre ordning än de nuvarande staterna. Det för sådana socialiserade företag säregna är den kombination av politisk och ekonomisk förvaltning som de innebära. Det må härvid vara en underordnad fråga, huruvida de tekniska enheterna i en socialiserad verksamhetsgren äro sammanförda till ett enda företag eller den politiska organisationen äger och driver flera i förhållande till varandra fristående företag. Det väsentliga ligger i den sammansmältning av politik och ekonomi som finnes företrädd redan sen länge uti statlig affärsverksamhet av olika slag.

Exempel på en sådan socialiseringstyp, där statsverksamheten utvidgat sig över ett mycket stort område av folkhushållet, erbjuder den sovjetryska hushållningen. Dess olika "truster" äro icke i den meningen fristående, att den ekonomiska förvaltningen är skild från den politiska. Tvärtom är sammankopplingen av politik och ekonomi ett för denna socialiseringstyp utmärkande drag. Väl kunna de däremot vara i sina ömsesidiga merkantila förhållanden fristående, emellanåt i den grad att verklig konkurrens dem emellan uppstår. Det kan måhända förefalla paradoxalt men synes dock ostridigt, att den sovjetryska statsocialiseringen övertagit just den "byråkratiska" karaktär, som är utmärkande för statlig affärsverksamhet inom en kapitalistisk hushållningsordning. Detta blir dock icke lika märkvärdigt, om man betänker att den bolsjevikiska ideologin till sin konstruktiva del har sina rötter i kristidshushållningen, vars tyska variant i hög grad från början påverkat den ryska organisationstypen.

Från denna typ av rena statsföretag är nu att åtskilja den socialisering, vars representativa hushållningssubjekt är vad man kan kalla "*det autonoma samhällsföretaget*". Vi begagna uttrycket *samhällsföretag* för att understryka, att det här icke är fråga om den politiska statsapparatusens användning för be-
drivande av ekonomisk verksamhet.

Det autonoma samhällsföretaget.

Tanken att socialiseringen skulle medföra en djupgående förändring i fråga om statens funktioner är gammal. Den åter-

finnes inom den marxistiska idévärlden i föreställningarna om statens "avdöende". Den går igen uti hävdandet i socialistiska program och socialistisk propaganda, att det är "samhället" men icke "staten" som skall överta produktionsmedlen. Samma tanke har haft en modern representant i *Vanderveldes* "Le Socialisme contre l'Etat". I fransk litteratur möter man ofta termen "étatisme" såsom beteckning för den statsocialisering, i vars ställe Vandervelde och andra rekommendera samhällssocialisering.

Till en utformning av mera konkret innehåll kom emellertid denna gamla idé först under den stora socialiseringsepok, som följde i världskrigets spår. Man finner vid tiden 1919—1920, hurusom tämligen likartade konstruktioner föras främ i diskussionen i olika länder. I Österrike framträder rentav i lagförslagsform den företagsform, som av *Bauer* kallats "Gewerkschaftliche Unternehmung". I de aktstycken, som i särskild framställning refereras från Holland och Sverige, framföres samma idé om det socialiserade företagets friställande i förhållande till den politiska makten. I England bygger exempelvis *Webbs* "Constitution for a Socialist Commonwealth" på samma grundidé. Den upptages som en central idé i den tyska socialiseringsaktionen och utformas där i dess förslag till en "Kohlengemeinschaft", det enda stora resultat som denna aktion avsatte. Tanken utformas vidare ingående i ett praktiskt förslag i den svenska socialiseringsnämndens statsbanebetänkande.

Så utförligt som denna idé där utvecklats, kan det här vara nog med en hänvisning. Vad som kan behöva här understrykas är att denna socialiseringstyp väl kan tänkas i flera varianter. I flertalet av de nämnda exemplen har det autonoma företaget utformats med tillämpning av ett representativsystem för olika intressen — de i företaget arbetandes, konsumenternas och samhällets — men själva kärnan i denna idé är icke avhängig av just en sådan konstruktion som kommit till uttryck exempelvis i österrikarnas *Gewerkschaftliche Unternehmung*, det tyska kolförslaget eller det svenska statsbane-

betänkandet. Samma tankegång utföres jämväl i den svenska socialiseringsnämndens domänverksbetänkande, ehuru där utan konsumentrepresentation. Företagens autonomi och samhällseliga karaktär skulle i och för sig väl kunna komma till uttryck, även om både konsument- och producentrepresentationen fölle bort. I *Webbs* Constitution är autonomitanken genomförd på det sätt, att samhällsorganisationen som helhet är tukluven. Tvenne bärare av den samhällseliga makten finnas: ett politiskt parlament med ungefär de nuvarande statsfunktionerna och ett "socialt" parlament som utövar makten i avseende å den ekonomiska verksamheten.

Vi ha så att karakterisera den gillesocialistiska typen. Här är att hänvisa till nämndens engelska publikation. Där refererade åskådningar, som hänföras till den gillesocialistiska idériktningen, erbjuda flera varianter av densamma (*Cole, Hobson, Taylor*) jämte den i praxis utvecklade byggnadsgilleverksamheten. Vi ha här att taga fram det som är för typen mest väsentligt, även om det både i systemerna och praktiken visar sig vara sammanfogat med andra socialistiska idéer. Detta väsentliga är producenternas ställning inom hushållningsordningen. Näringslivet tänkes uppdelat på olika produktionsområden med var sin gilleorganisation. Företagens drivande och ledningen av dem tänkes lagd i händerna på samtliga inom varje särskilt produktionsområde verksamma. Det är att understryka, att makten över företagen icke utövas blott av de egentliga arbetarna utan att systemet förutsätter en kooperation ifråga om företagaverksamheten av samtliga grupper, vilkas medverkan erfordras i produktionsprocessen. Sålunda även förvaltningspersonal, ingenjörer eller andra specialister vid sidan av kroppsarbetarna. Det väsentliga i den gillesocialistiska idén är detta utövande av företagaverksamhet genom yrkes- eller näringskorporationer, vilka ha vissa drag gemensamma med den medeltida arbetsorganisationen, skråväsendet (därav också namnet guild = skrå).

Gilleorganisationen.

De gillesocialistiska systembyggarna ha givetvis icke saknat blick för det behov som kan föreligga av ett enande band mellan de olika yrkeskorporationerna. Hur denna förbindelse skall åstadkommas, därom äro meningarna växlande. En lösning är att förena samtliga gillen i ett gemensamt gilleparlament som har bestämmande makt i spörsmål av allmänt samhällelig vikt, vilka icke kunna överlåtas åt det enskilda gillet. En annan lösning är att lägga äganderätten till produktionsmedlen i samhällets hand (samhällets representant cå närmast staten) men tänka sig, att åt de olika gillena överåtes företagverksamhetens bedrivande. Med äganderätten i sin hand skulle samhället då kunna utöva den kontroll som vore erforderlig för att icke ett enskilt gille skulle bereda sig obehöriga ekonomiska fördelar på andra samhällsgruppers bekostnad.

Dessa gillesocialistiska system intaga, då de inrymma inflytande åt någon gemensam samhällsinstans, en mellinställning mellan renodlat syndikalistiska riktningar, som uppdelade folkhushållet i helt självständiga producentsammanslutningar, och den centraliserade statssocialiseringen. Ett praktiskt exempel på ren syndikalisering av näringslivet erbjuder den sovjetryska socialiseringen i dess första epok, då de enskilda företagen övertogs av arbetarråden och drevos såsom självständiga företag.

Även om gillesocialismen icke kan sägas hava presenterat något avslutat system, så är det uppenbart, att det väsentliga i dess tankegång, nämligen att inrymma ett betydande inflytande i företagen åt dem som i de särskilda företagen äro verk samma, på ett märkligt sätt påverkat socialiseringstankens utformning på vitt skilda håll. Den i olika länder propagerade tanken, att de producerande skola beredas ett organiserat inflytande genom något representativt system, är ett utflöde av denna gillesocialistiska tankegång. Likaså har idén om i större eller mindre utsträckning autonoma socialiserade företag befruktats av samma betraktelsesätt. I utspädd form och applicerat på en kapitalistisk hushållsordning gör det sig gällande i kraven på industriell demokrati.

Vi ha slutligen att framställa den *konsumentkooperativa* linjen, vilken kan sägas utgöra den ideologiska motsatsen — eller kompletteringen — till gillesocialismen.

*Konsument-
kooperativa
företag.*

Av kooperationens teori och praxis är det här den konsumentkooperativa linjen som i första rummet intresserar. Produktionskooperationen kan i vissa förgreningar anses vara ett utflöde av samma tankeriktning som gillesocialismen. I andra former kan den närmast betraktas som en variant av de många sammanslutningar av företagare som växt upp i hägnet av den kapitalistiska hushållningsordningen. Ur socialiseringssynpunkt erbjuder konsumentkooperationen ett väsentligt annat och större intresse. Den är att betrakta som en typ av socialisering.

Det är härvid av underordnad betydelse, huruvida det konsumentkooperativa systemet av idéns egna målsmän presenteras såsom en självständig idériktning. Än mindre betyder det, om kooperationens företrädare med hänsyn till den praktiska rörelsens politiska neutralitet — i det hänseendet är ställningen växlande i olika länder — anse det önskvärt, att deras system icke blir sammanblandat med en politiskt misstänkt åskådning. Lika litet kan man fästa någon avgörande vikt vid deklarationer från vissa socialiseringsriktningar, vilka i iveren att hålla sitt eget system så rent som möjligt söka trycka en stämpel av mindervärdighet på konsumentkooperationen och framförallt betona dess begränsade räckvidd. Huvudsaken måste ändå vara, om den konsumentkooperativa linjen till det väsentliga av sitt innehåll visar sig utgöra ett förverkligande av socialiseringens allmänna idé. Då denna tages i den vidsträckta mening som här skett, kan det icke vara något tvivel om att konsumentkooperationen bör placeras inom dess ram.

Vad är då detta väsentliga som gör konsumentkooperationen till en typ av socialisering? Här bör man icke fästa sig enbart vid kooperationens första ansättning, dess strävan att åt konsumenterna organisera handeln. Där konsumentkooperationen byggts ut till ett ideologiskt system — i samma riktning pekar för övrigt även praxis överallt där kooperationen är livskraftig

— avser den att utsträcka sitt verksamhetsområde via distributionsapparaten bakåt till produktionens fält. Det väsentliga i dess syften blir då att för de organiserade konsumenternas räkning bedriva såväl distribution som produktion av de varor konsumenterna behöva. Det finns i denna tankegång ingen anledning att stanna förr än själva råvarukällorna även gripits med av denna samorganisation. Man är då framme vid ett system karakteriserat av konsumenternas gemensamma ägande av produktions- och distributionsmedel samt av den produktiva apparatens bedrivande såsom konsumenternas gemensamma företag för direkt tillgodoseende av deras behov.

Det skall mycken skarpsinnig dialektik till för att bestrida, att detta är en socialiserad ordning, så långt den nu räcker. Till konsumentkooperationens väsentliga karaktärsdrag hör dess uppenbara tendens att genomföra en direkt behovsproduktion och att utmönstra företagaren som särskild samhällsgrupp. Företagsledaren är förvisso därmed icke avlägsnad, men han är omvandlad till en funktionär i konsumenternas tjänst likaväl som en statsanställd affärsledare är en statens funktionär. Det är också tydligt, att systemet till sin allmänna tendens avser att avlägsna företagarens vinst. Meningen med verksamheten är ju, att konsumenterna skola bekomma varorna så billigt som de kunna frambringas och ställas till förfogande. Att kooperationen betalar ränta å insatt eller upplånat kapital, att den vidare på affärsmässigt sätt arbetar med sådana marginaler, att verksamheten icke skall kunna ge underskott och därför plägar ge överskott, allt detta är drag som ge den en till det yttre privatekonomisk karaktär. Men de förändra icke dess inre halt. Vad som särskilt ytterligare behöver framhållas är att den placerar sig fullt medvetet inom marknads- och konkurrenshushållningens allmänna ram och för sina framgångar litar till värdet av de ekonomiska tjänster den kan göra sina medlemmar, icke till politisk maktutövning. Den arbetar sålunda vid det privatkapitalistiska företags sida under enahanda marknadsbetingelser men som ett väsensskilt element inom folkhushållet.

Dess begränsning kan anges i tvenne hänseenden. Den är en behovsproduktion för de *organiserade* konsumenterna. Det är alltså inom deras krets den genomför sin socialisering. Kan konsumenten vara organiserad köpare av *samtliga* i hans behovstäckning ingående varor och tjänster — utan att därigenom bindas på ett outhärdligt sätt? Kan vidare konsumenternas *hela massa* vara som köpare organiserad? Utgör denna organiserade grupp ett mindre skikt av ett samhälles medlemmar, lämnar den alltså vida fält utanför sin socialisering. Är det då så, att begränsningen i medlemsnumerär beror av samhällets allmänna sociologiska beskaffenhet, så kan Kooperationen därmed avstångas från att vidga sin ring till att fylla socialiseringens syfte för samhällsmedlemmarna i gemen.

Det är det ena. Det andra är dess i praktiken svagare grepp över produktionsmedelsproduktionen. Den tar sin utgångspunkt i de omedelbara konsumentbehoven. Dess produktiva verksamhet inriktas på de direkta konsumtionsvarorna. Medan kapitalvarorna som förut stanna under privatkapitalistisk drift. Denna begränsning är emellertid icke grundad i konsumentkooperationens egenart. Dess system vore egentligen icke avslutat, med mindre även råämnen och halvfabrikat liksom maskinell utrustning som är erforderlig för det slutliga framställandet av konsumtionsvarorna även de frambragtes i konsumenternas egen regi.

Då konsumentkooperationen för att vara en väl sammanhållen massorganisation av konsumenter i första hand måste hålla sig till massans standardbehov, ger detta emellertid en praktisk begränsning. Den tunga industrin står väl överallt så gott som helt utanför Kooperationens värld. Det erbjuder sig visserligen icke något hinder för den tanken, att ramen småningom skulle utvidga sig. Men det får då uppmärksammas att med dess ekonomiska arbetsform, som ansluter sig till den prisstyrda privatekonomiska hushållningsordningens metoder, den måste förutsättas spänna över en mycket ansenlig tidrymd för att nå fram till att allsidigt behärska produktionens olika fält.

Det kan knappast väntas ske, med mindre den organiserade konsumentgruppen vidgats därhän att sammanfalla med samhällets medlemmar.

Då är ramen densamma som för statssocialiseringen. Men skillnaden är — och just däri ligger den kooperativa idénsatsen — att det är underifrån, d. v. s. från konsumenternas egen krets impulserna och motiven utgå.

*Socialiserings
gens objekt.*

Av stort intresse är en analys av socialiseringens typfrågor med hänsyn till socialiseringens objekt.

Ensam eller i förening med andra attribut karakteriserar *egendomens* socialisering de flesta socialiseringstyper. Vilken egendom är det härvid som kommer ifråga? En fullständig samegendom är det i allmänhet icke. Endast en extrem typ, av föga betydelse utanför Sovjet, propagerar sålunda ett samägande ifråga om konsumtionsmedel. Inom sovjetsocialiseringen försökes denna typ uti jordbrukshushållens organisation i form av "kommuner".

En första distinktion är alltså att begränsa socialiseringen till produktivegendom. Men jämväl inom denna göres av flertalet förekommande socialiseringsriktningar en viktig åtskillnad. Den renodlade privategendom, som framträder i småbrukarens eller hantverkarens förfoganderätt över de för den lilla driften nödiga produktionsmedlen, tänkes icke i regel utgöra föremål för socialisering. Det är *kollektivegendom* som skall socialiseras, varvid man med kollektivegendom får förstå sådan produktiv egendom, som icke kan brukas av den enskilde utan vars utnyttjande kräver ett flertal samfällt producerande.

Den principiella skiljegränsen drages sålunda egentligen icke på egendomens område utan på driftens. Den självständiga individuella producentens egendom tänkes i allmänhet icke såsom objekt för socialisering. Det är först då driften blivit kollektiv men privatäganderätten kvarstår till denna blott i kollektivform brukbara egendom som socialiseringskravet insättes. Ett betraktelsesätt som skarpt och klart kommer fram redan i kommunistiska manifestet är härvid, att denna privat-

egendom för de få i själva verket innebär privategendomens avskaffande för de många och att, om man ej vill slå sönder kollektivföretagen i individuella och därmed avstå från det framsteg den kollektiva driften innefattar, de mångas ägande icke kan genomföras annorledes än genom deras samägande. Den praktiska konsekvensen av en sådan socialiseringsåskådning är att socialiseringsaktionen icke avser något rubbande av individalegendomen. Härvid lämnas alltså vad äganderätten beträffar kvar inom den privata sfären stora delar av näringslivet, inom jordbrukets, den industriella smådriftens och de fria yrkenas områden.

Socialiseringen kan emellertid också inriktas på *driften*, utan att beröra egendomen.

Driften.

Just i fråga om den lilla, egentliga privategendomen kommer denna tankegång till betydelsefull utformning. Praktiskt viktiga företeelser inom detta område innefatta de kooperativa tendenserna inom den lilla jordbruksdriften och hantverket. Inom socialiseringsteorin finner man, att även denna producentkooperation tillägges innebörden av en socialisering. Den innebär nämligen, att vissa beståndsdelar av företagandet läggas på en samekonomisk grundval, exempelvis gemensamma inköp av råvaror eller maskinell utrustning, gemensam försäljning av produkter och i viss mån även gemensamt brukande av produktionsapparaten, där ett individuellt brukande av tekniska och ekonomiska grunder ger ett sämre resultat eller alls ej kunde ifrågakomma. Såsom moderna typer för denna företeelse kan man peka på gemensamt utnyttjande av produktionsmedel sådana som större tröskverk och traktorer, vilka den enskilde brukaren alls icke skulle kunna förskaffa sig. Med den tendens till mekanisering och industrialisering, som i nutiden gör sig starkt gällande inom jordbruket, är denna kollektivisering ifråga om vissa delar av driften en betydelsefull företeelse och att beteckna såsom en visserligen blott partiell form av socialisering.

Här kan då uppställas frågan, om varje sådan kollektivisering av driften är att anse som socialisering. Det finnes ju inom den efter gängse begrepp privatkapitalistiska verksamheten en mångfald sådana företeelser, där företagarna äro för vissa driftsyften sammanslutna eller rentav sammanslå sina företag. Skall varje sådan kapitalistisk association betraktas som en socialiseringsföreteelse? Skall man rentav beteckna aktiebolaget, vilket ju innebär en kollektiv drift på basis av mångas uti aktier representerade äganderätt, som en slags socialisering? Uti den socialiseringsåskådning som företrädesvis ägnar sin uppmärksamhet åt socialiseringen som process skall man visst finna uttryck för denna uppfattning. Onekligen finner man här och där en tendens att på detta vis låta socialiseringsbegreppet flyta ut till att omspänna all slags samverkan inom det ekonomiska livet.

Det visar sig emellertid samtidigt, att man icke är benägen för att betrakta de individuella småproducenternas associationer och kapitalisternas kollektivism såsom företeelser av samma beskaffenhet. Medan man sålunda betecknar jordbrukskooperationen som en socialisering anpassad för individualföretagets betingelser, är man icke benägen att så beteckna den kapitalistiska trusten, även om det aldrig så mycket betonas, att den däri inneslutna kollektiviseringen innebär en förberedelse, en grundläggning av socialiseringen. Vad för innebörd kan då läggas i denna distinktion?

Utan tvivel ligger denna åtskillnad uti den olikartade sociala karaktären av den ena och den andra kollektiviseringen. I det förra fallet förenas till en viss gemensamhet i driften producenter som utgöra en socialt likställd grupp och en grupp vars ekonomiska tillvaro är i alldeles övervägande grad baserad på arbetsinkomst. I det senare fallet däremot sker kollektiviseringen på basis av en *antagonistisk*, d. v. s. av intressemotsättningar bestämd social struktur. Producenterna äro nämligen här icke blott de kapitalistiska intressenterna i företagen utan jämväl deras anställda. Det är i de förras intresse kollektiviseringen sker. Fördelar kunna visserligen även tillflyta den andra

gruppen av producerande. Men då en social spänning i fråga om produktionsresultatets fördelning alltid är tillfinnandes mellan dessa bägge producentgrupper, kan en dylik kollektivisering icke framträda såsom föranledd av och verkande i producenternas gemensamma intresse. Och med mindre detta tillgodoses vill man icke åsätta företeelsen socialiseringens etikett.

Vi gå så till ett annat föremål för socialisering: *avkastningen*. Vare sig man socialiserar egendom resp. drift eller icke, kunna ifråga om avkastningen ifrågakomma sådana förändringar av det bestående som med skäl äro att beteckna som socialisering.

Avkastningen.

Produktionsresultatet flyter ut i olika strömmar uti de olika inkomstkategorierna. Med utgångspunkt från socialiseringens allmänna syften ligger det särskilt nära till hands att tänka sig en socialiseringsaktion inriktad på de s. k. arbetsfria inkomsterna, att sålunda vilja föra över till gemensamt nyttjande de delar av avkastningen som utgå i form av kapitalränta och jordränta. Med hänsyn till den sociala olikställighet som företagervinsten skapar kan även denna vara objekt för liknande aktion. Slutligen kan socialiseringen av avkastningen inrikta sig på en allmän utjämning av förekommande inkomster, sålunda även där de äro att betrakta såsom arbetsinkomster — man tänke exempelvis på skillnaden mellan de högsta företagsledarlönerna och de lägsta kroppsarbetarlönerna.

En dylik socialisering av avkastningen måste emellertid ske genom dess överförande i någon samfällighets hand — där man nu icke tror sig om att kunna genom andra åtgöranden förebygga uppkomsten av en sådan avkastningsfördelning som man av sociala grunder ogillar. Det organ, varigenom en sådan socialisering genomföres, är i regel staten och det medel som härtill i allmänhet förutsättes använt är dess beskattningsmakt. Beskattningen framstår härmed såsom ett av socialiseringens medel. En skattelagstiftning som bestämmes av dylika syften bör alltså betecknas som en socialiseringstyp.

*Konsumtion-
nen.*

Vi ha att övergå till *konsumtionens* socialisering. Det förefinnes socialiseringstyper som föra ut gemensamhetsidén ända till en kollektivisering av konsumtionen. I denna extrema utformning blir det socialiserade samhället en levnadsgemenskap, som omsluter alla det ekonomiska livets områden och där sålunda även förbrukningen sker uti samekonomiska former. Alldeles ojämförligt övervägande är emellertid inom socialiseringens idékrets den uppfattningen, att valet av konsumtion skall vara fritt och människorna äga att gestalta sin konsumtion individuellt.

Detta utesluter emellertid icke att vissa behov täckas kollektivt. Det är härvid fråga om utvidgning av en "Gemeinwirtschaft" på konsumtionens område, som redan inom den nuvarande hushållningsordningen förekommer. Genom statshushållningen tillgodoses kollektivt och direkt en rad av behov, ej blott sådana kollektivbehov som rätts- och försvarsväsen eller hälsovård utan även sådana som behovet av skolorbildning. En särskilt betydelsefull utvidgning av denna ram är den som företrädes av socialförsäkringen. Den innebär i realiteten en socialisering i stor skala av den behovstäckning detta försäkringsväsen avser. Såväl i fråga om denna som i fråga om skolväsendets utveckling räkna olika socialiseringens målsmän med en väsentlig utvidgning av den nuvarande samhälleliga ramen.

*Samhälls-
kontroll.*

Vi ha på sina håll i socialiseringslitteraturen funnit den uppfattningen, att socialpolitiken i ordets vidaste mening representerar en art av socialisering. Det skall heller ej bestridas, att den särskilt i de stycken som nyss berörts innefattar en sådan. Ingen socialisering lär kunna erkännas som sådan utan att inrymma socialpolitik. Men socialpolitik kan väl vara så begränsad, kvantitativt som kvalitativt, att den ej kan hänföras under socialiseringens kategori utan att meningslöst uttänja detta begrepp. Ifråga om socialpolitiken gäller som på många andra fält, att kvantiteten vid en viss punkt slår över i kvalitet.

Fråga är emellertid, om ej begreppet socialisering får utsträckas än vidare, så att den ekonomiska lagstiftning som

reglerar de allmänna betingelser under vilka folkhushållet arbetar, även innefattas därunder, försåvitt de avse att verka eller faktiskt verka i socialiseringens syfte. Man erinrar sig exempelvis Bernsteins yttrande, att det finns mycket mer socialism i arbetarskyddslagstiftningen än i förstatligandet av ett eller annat företag. Härunder är väl närmast att förstå, att det enhetliggörande av produktionens betingelser, det fastställande av normalstandards eller -minima som ingår i socialpolitiken, resp. näringspolitiken (man tänke blott på skogsvårdslagstiftning eller vanhävdslagar) innefattar ett sådant ordnande av det ekonomiska livet, som utgör en av socialiseringens allmänna riktlinjer.

Denna socialiseringslinje kan givetvis systematiseras och få en samhällsomspännande betydelse. Den må då betecknas med termen allmän samhällskontroll. Vid sidan av samhällets besittning ställes samhällelig kontroll, och vissa socialiseringsriktningar tillmäta kontrollen rentav större vikt än besittningstagandet.

Med hänsyn till intensiteten av en socialiseringsprocess eller socialiseringsaktion urskilja vi såsom huvudtyper å ena sidan den åskådning som går in för en totalsocialisering, å andra sidan företrädarna för en delsocialisering.

Totalsocialisering och delsocialisering.

Totalsocialiseringen kan fattas i flera bemärkelser. Dels så att man menar, att socialiseringen måste omfatta näringslivets alla olika grenar, dels ock så att för en viss näring såsom socialisering endast godtages dess totala överförande i samhällets hand. Vi ha vid diskussionen av socialiseringens allmänna idéinnehåll särskilt uppehållit oss vid totalitetskravets innebörd och behöva nu icke återkomma därtill.

Vad *delsocialiseringen* beträffar kan den först och främst vara uppfattad såsom en etapp, ett förstadium till den totala socialiseringen men även såsom det man kan förverkliga för överskådlig tid av socialiseringstanken. Delarna som avses kunna vara delar av näringslivet eller delar av en näringsgren. För många socialiseringsriktningar är det sålunda gemensamt, att man föreställer sig socialiseringens intensitet högst olika

inom olika områden av näringslivet. Vidare finner man å ena sidan målsmän för uppfattningen, att socialisering inom en viss del av ett näringsområde är en tillräckligt verkande omvandling. Å andra sidan möter man uppfattningen, att skall en socialisering med någon effekt ske inom ett visst område måste den avsluta detta område — men icke därför andra områden — i dess helhet. Slutligen framträder den meningen, att spörsmålet icke kan besvaras generellt och principiellt utan måste bedömas från fall till fall, då man mycket väl för ett område kan finna en total socialisering erforderlig, för ett annat socialisering blott av viss del av produktionen.

Med hänsyn till allmänna hushållningsprinciper är framförallt att utskilja olika socialiseringstyper med hänsyn till marknaden och konkurrensen samt med hänsyn till folkhushållningsplanen.

Marknad och konkurrens.

Vissa riktningar gå principiellt in för den tanken, att socialiseringen avser att utforma en marknadslös hushållning. Det är emellertid uppenbart orimligt — det visar framställningen av de olika socialiseringsidéerna — att framställa endast den marknadslösa typen som socialisering. I många olika varianter uppträder tvärtom en socialiseringstanke, som i princip vill bibehålla både varumarknad, arbetsmarknad och kapitalmarknad, ehuru den vill förändra nuvarande marknadsbetingelser.

Även i fråga om konkurrensen möta skarpt divergerande uppfattningar. Det finns en renodlad typ som vill göra hushållningen lika konkurrensfri som marknadslös. Det finns andra riktningar, som med större eller mindre begränsningar vilja upprätthålla konkurrens inom folkhushållet. Sitt mest renodlade uttryck tar denna socialiseringstanke i idén om det konkurrerande samhällsföretaget, som tänkes insatt mitt i den bestående konkurrenshushållningen, en åskådning som föreställer sig, att samhällsföretaget just genom konkurrensen skall visa sin överlägsenhet. För en sådan socialiseringstyp är givetvis tanken på legala socialiseringsmonopol främmande och motbjudande. Vi ha i det föregående också sett exempel på uppfattningar, som

i misstro till det socialiserade företags överlägsenhet i konkurrens gått in för konkurrensens avlägsnande och monopolisering.

Ett alldeles särskilt intresse erbjuder analysen av socialiseringstyperna med hänsyn till deras inställning till genomförandet av en hushållningsplan.

Hushållningsplan och planhushållning.

Vi stå här alltså inför spørsmålet, huruvida socialisering överhuvud taget är likbetydande med planhushållning eller om vid sidan av planhushållningen andra alternativ äro att inrymma inom socialiseringsbegreppets ram. Att det här finnes en motsättning inom socialiseringens idévärld är uppenbart. Klart utpräglad framträder den riktning, som vill föreställa sig den socialiserade hushållningsordningen såsom till sitt väsentliga innehåll auktoritär och medvetet planerad. Mindre bestämt utformad är däremot ostridigt den typ, för vilken planhushållningen framstår såsom ekonomiskt ogenomförbar eller icke önskvärd. Till en början ha vi blott att konstatera, att även inom socialiseringens idékrets förefinnas riktningar, som ha en utpräglad misstro till planhushållningens idé.

Vad skall då förstås med planhushållningstypen? Först bör det kanske vara klargjort, att en planhushållning ingalunda behöver innefatta socialisering. Den kan lika väl vara kapitalistisk som socialistisk. Planhushållningsidén har gjort sitt genombrott på privatekonomisk grundval. Dess typiska företrädare i modern tid finna vi i kristidshushållningen, dess rötter gå tillbaka till merkantilismen. Ser man på typens förekomst inom socialiseringslitteraturen, så är att märka att den särskilt blivit bekant genom Wissell-Moellendorffs Planwirtschaft. Denna innebär som vi känna en genomförd planering ovanifrån, d. v. s. från centrala instanser, av ett näringsliv som i väsentliga stycken fortfarande är uppbyggt på privatekonomisk grundval. Det är riktigt, att en restlöst genomförd planhushållning förutsätter en kollektivekonomisk bas. Ett karakteristiskt exempel ur litteraturen är härvid Ballods framtidsstat. Sin betydelsefullaste praxis har planhushållningsidén fått tillfälle att ut-

forma i sovjethushållningen. Det är för densamma symptomatiskt, att den i så mycket är en direkt arvtagare av den tyska kristidshushållningen.

Vari består då det planenliga? Däri att hushållningens gestaltning bestämmes av en central medveten vilja. Detta kan givetvis tänkas utfört i större eller mindre omfattning. Idéns restlösa genomförande skulle innebära, att samtliga hushållningsprocesser innebure utförandet av en på förhand uttänkt plan. Allt vad som skall åstadkommas, d. v. s. hela behovstäckningen inom samhället, skulle vara på förhand bestämt såsom mål. Hela organisationen av näringslivet skulle vara likaså utplanerad såsom medel för detta mål. Den centraliserade medvetna viljan hade att på varje punkt övervaka, att hushållningen försigginge enligt den utstakade planen.

Andra socialiseringsriktningar pläga visserligen också tala om planmässighet i hushållningsprocessen men av en helt annan karaktär, redan därför att man icke utgår från en på förhand fastlagd konsumtion såsom hushållningens slutpunkt. Utgår man från konsumtionsvalets frihet och konsumtionens föränderlighet, måste hushållningsprocessen uppvisa ett stort mått av rörlighet. Den eftersträfvade planmässigheten måste då tänkas vunnit genom hushållningens föränderliga inriktning på de föränderliga konsumtionsändamålen. En dylik planmässighet vinnes icke genom att utföra hushållningens olika moment enligt en på förhand utstakad plan utan genom en ständigt fortgående anpassning.

Viktiga socialiseringsriktningar förutsätta prisbildningen såsom metod för denna anpassning. Denna hushållning kan karakteriseras såsom *prisstyrd*, icke *planstyrd*. Den anknyter sålunda i detta hänseende till den kapitalistiska hushållningens metod, ehuru metoden utnyttjas till förverkligande av socialiseringens allmänna syften. Det är t. ex. karakteristiskt, att en författare som Lederer för att kunna hävda den av honom förordade socialiseringstypen — förkroppsligad i konstruktionen av *Kohlengemeinschaft* och principiellt vändande sig mot totalsocialiseringsidén — söker sig en

replipunkt i föreställningen om den kapitalistiska hushållningens "dolda plan". Den som icke vill inlägga någon mystisk teleologi i denna dolda plan kan däri icke se något annat än de påverkningar och det ordnande, det inbördes sammanhang, som uppkommer genom att hushållningen är prisstyrd, utom den avgörande nydaningen att vissa ändrade betingelser skapas för denna prisstyrning, varigenom hushållningsprocessens sociala karaktär omvandlas.

Den närmare analysen av planhushållningen och dess alternativ kräver sin särskilda, utförligare och därmed även rikare nyanserade behandling som följer i en senare avdelning. Här må nu endast ytterligare understrykas, att den förra i hög grad färgas av ett auktoritärt betraktelsesätt, medan de senare lämna ett vidsträckt utrymme fritt från centrala instansers påbud.

Detta leder över till en synpunkt, som till sist är att i korthet beröra, nämligen frågan om den politiska maktutövningens roll i socialiseringen och de olika uppfattningarna därom. Därmed kommer man in på problemet om diktatur och demokrati.

Diktatur och demokrati.

Det är alls icke meningen att här dryfta detta som politiskt problem. Vad det gäller är endast att klargöra, att i detta stycke djupgående meningsskillnader finnas hos de olika socialiseringsriktningarna. Detta beror nu först och främst på en divergerande uppfattning om maktens betydelse i hushållningssystemet. Å ena sidan träffar man den meningen att i och med socialiseringen självverkande ekonomiska lagar icke längre fungera utan måste ersättas med av människor givna lagar för hushållningsprocessen. Å den andra sidan uppträda även målsmän för socialisering som hävda en bestämd begränsning för denna maktutövning över det ekonomiska livet. Men huru sammanhänger detta med frågan om diktatur eller demokrati?

Om politisk makt kan giva lagar för ekonomin, varför då låta den styra sig själv? Makttro är en psykologisk underbyggnad för planhushållning. Men maktutövning kräver, som alla tiders erfarenhet visar, ingalunda något flertal. I regel är det

tvärtom mindretal som varit maktutövare. Maktlärans tillämpning i socialiseringsspörsmålet leder i varje fall lätt fram till likgiltighet för frågan, om den maktutövning som omvandlar samhällshushållningen upp bäres av flertalet eller ej. En sådan socialiseringsteori behöver icke demokratin och har därför föga respekt för densamma.

Vad kan det nu vara som kommer många socialiseringsriktningar att med sådan utomordentlig intensitet hålla fast vid demokratiska principer i statslivet och känna vedervilja mot en diktatoriskt genomförd socialisering. I spörsmålet makt och ekonomi kunna därinom rätt divergerande uppfattningar förmärkas. Gemensam är föreställningen, att maktutövning som erforderligt medel i en socialiseringsaktion har en blott begränsad effekt. Men grunderna till att det demokratiska betraktelsesättet på dessa håll sitter så djupt äro därmed säkerligen ej uttömda. Djupare sett ligga de nog däri, att demokrati icke fattas som flertalsvälde utan som folklig *självstyrelse*. Med andra ord: i botten ligger den meningen, att folk i princip ska få bestämma över sina egna förhållanden. För att avvika från denna princip och underkasta individer eller grupper gemensamt förpliktande påbud och föreskrifter måste åtminstone flertalets sanktion vara given. Åtminstone, ty för en demokratisk uppfattning kan ett flertalsavgörande icke anses ge tillräcklig grund för vilka inskränkningar som helst i enskildas eller gruppers bestämmande över sig själva.

Om man nu överför detta betraktelsesätt på det ekonomiska livets företeelser, så blir motsvarigheten till den politiska demokratin kravet på att få fritt gestalta sina ekonomiska levnadsförhållanden, i första hand efter sitt eget huvud. Vidare den uppfattningen, att det icke är friheten utan begränsningarna i denna frihet som behöva motiveras av ett samfällt och tillräckligt starkt intresse. Eljest erkännes detta ej som överordnat. Det finns sålunda en inre korrespondens mellan den

individuella rösträttens fria bruk i politiska angelägenheter och den individuella köpkraftens fria bruk i ekonomiska ting. Det är därför naturligt, att anhängarna av demokratin i regel äro betänksamma och ofta avgjort avböja det auktoritära bestämmandet. Dettas mest utpräglade form är den genomförda diktaturen i såväl politik som ekonomi.

Om vi nu blicka tillbaka på den föregående utvecklingen av olika typer inom socialiseringen, så kunna vi ifråga om de behandlade problemen urskilja tvenne huvudtendenser: den ena mer auktoritärt orienterad, den andra av en i största allmänhet uttryckt friare typ. En sådan grundskillnad i den djupare anläggningen av betraktelsesättet är som vi skola finna ganska genomgående.

De båda typerna skilja sig åt redan ifråga om det allmänna betraktelsesättet av samhällsutvecklingen. För typ I står socialiseringsaktionen i förgrunden, typ II inrymmer ett avgjort större rum åt socialiseringsprocessen. Inom typ I är tendensen till uniformitet och totalitet kännetecknande, typ II arbetar i högre grad på delsocialiseringens linje och med en blandning av olika hushållssubjekt. Den karakteriseras av att det socialiserade företaget uppträder i många varianter och uti ett samhälle inmängt med privata företag. Även ifråga om socialiseringens objekt vill typ II ge utrymme åt alla olika former utan att avväga dem mot varandra i ett på förhand fastställt system. Ifråga om hushållningsprinciper framträda karakteristiska skillnader däri, att typ I har en utpräglad dragning till marknadslös och konkurrensfri hushållning men så mycket mer påtaglig tilltro till extrem planhushållning. Inom typ II är det åter fråga om marknadens omvandling genom marknadsbetingelsernas påverkan men icke om dess avlägsnande. Likaså om att till den sociala effekten omvandla både konkurrens- och monopolhushållning men icke om att vare sig avstänga konkurrensen eller upprätthålla den genom politiska maktbud. Typ II lämnar vidare ett vidsträckt utrymme åt oplanerad, blott prisstyrd hushållning

De två huvudtyperna av socialisering.

och föreställer sig planmässigheten vunnen genom att hushållningen försiggår under av samhället i begränsad omfattning reglerade betingelser samt under påverkan av i hushållningen inväxande, fritt verkande socialiserade företag vid sidan av enskilda. Slutligen är den demokratiska åskådningen fastast förankrad inom typ II, medan diktaturtendenser lättare få fotfäste inom typ I.

Denna typisering innehåller, det skall medgivas, ett starkt mått av schablon. I verkligheten förekomma mellanformer och blandformer i brokig variation. Detta kan emellertid icke förta intrycket av att tvenne huvudorienteringar verkligen förefinnas, vilka synas ligga djupt, då de framträda inom så gott som alla områden. Det kan rentav ifrågasättas, huruvida ej den skiljelinje som sålunda kan uppdragas inom socialiseringens egen idékrets gentemot mera renodlat auktoritära typer är mera djupgående till sin innebörd än gränslinjen mellan socialiseringsuppfattningar inom typ II och en privatkapitalistiskt orienterad liberaldemokratisk åskådning av t. ex. den art som presenteras i Britains Industrial Future.

Vad så till sist angår placeringen av den åskådning, vilken genomgår socialiseringsnämndens eget betänkande, är den utan tvekan att placera inom typ II. Den principiellt grundläggande motiveringen för detta ställningstagande har redan antytts i det föregående och utvecklas vidare vid behandlingen av de speciella socialiseringsproblem, som i en följande avdelning analyseras.

VI. Socialiseringen inför befolkningsproblemet.

Vid socialiseringsfrågans behandling kan befolkningsproblemet icke förbigås. Det är både i och för sig av den valör och intar i förhållande till övriga spörsmål att behandla en sådan särställning, att det lämpligen bör dryftas för sig och före andra. Det har därför, i full medvetenhet om dispositionens formella oegentlighet, fått sin plats i denna avdelning för "allmänna synpunkter".

Under äldre och senare diskussioner om en socialistiskushållning har befolkningsargumentet varit det i grunden kraftigaste bland alla invändningar. Utgångspunkten har därvid varit den uppfattning av befolkningsproblemet, som grundlagts redan av *Malthus*.

Om man uppfattar socialismen som en välståndslära, socialiseringen som ett strävande att nå en högre grad av välstånd, så inställer sig den på Malthus baserade befolkningsteorin och förklarar det hela vara komplett meningslöst och lönlöst. Har befolkningen en inneboende tendens att föröka sig hastigare än näringsmedlen kunna ökas, så kommer varje utökning av näringsmedelsutrymmet att lösgöra dessa bundna folkökningsskrafter, så att utrymmet tämligen snart fylles till yttersta gränsen. Välståndsökningen bromsar sig själv via folkökningen.

Denna pessimistiska uppfattning fördes i fält redan emot den utopiska socialismens föreställningar om möjligheterna att

Ett meningslöst strävande?

skapa en högre välståndsggrad. Den har alltsedan dess varit det tyngsta vapnet emot socialismens allmänna åskådning. Vore dess slutsatser praktiskt avgörande, så skulle den i argumentationen ensam för sig också vara tillräcklig. Det funnes då alls ingen anledning att befatta sig med andra spörsmål tillhörande "socialiseringens problematik".

Det må först observeras, att detta befolkningsargument riktar sig icke blott mot en socialistisk utveckling. Det riktar sig mot en *välståndsutveckling överhuvudtaget*. Alldeles oavsett på vilka vägar en högre välståndsggrad sökes. Det är alltså i grunden en fråga av mer allmän räckvidd än den om en *socialistisk* hushållnings möjlighet. Vad som sättes i fråga är möjligheten överhuvudtaget av ett framåtskridande i välstånd. Att socialismen särskilt gjorts till skottavla beror, naturligt nog, på att denna åskådning så kraftigt och så optimistiskt sätter på sitt program att åstadkomma ett högre välstånd.

En ytterligare reflexion må inledningsvis inskjutas. De gängse uppfattningarna i befolkningsfrågan äro i hög grad tidsbetonade. Under vissa perioder är jämmern över folkökningen högljudd, under andra perioder klagas det i stället över folkminskningens faror. För att ta ett enda exempel: bekymren för den svenska emigrationen ha sedermera mycket allmänt avlösts av bekymmer över emigrationshindren. För tjugofem år sedan under den stora emigrationsutredningens tid var det folkåderlåtningens faror som stodo i förgrunden. Efter världskriget inregistrerades den prohibitiva amerikanska immigrationslagstiftningen nära nog som en nationell olycka. Och nu ställes svenska folkets utdöende fram som det skrämmande framtidsperspektivet, i belysning av fruktsamhetstalens snabba nedgång. Befolkningsfrågan anmäler sig period efter period som den centrala frågan men i mycket växlande gestalt.

Redan detta ger en fingervisning om att de absoluta och slutgiltiga formuleringarna av befolkningsteorins praktiska konsekvenser äro föga trovärdiga.

Det kan icke bestridas, att ett grundelement i den Malthuska befolkningsteorin äger en giltighet, som rent tankemässigt må betecknas som absolut. En folkökning måste, om den bara oavbrutet fortgår, det må nu ske med en högre eller lägre kvot, till sist fylla hela näringsmedelsutrymmet, ja hela platsutrymmet på denna planet.

*Folkökning i
geometrisk
progression.*

Jordens hela nuvarande befolkning, cirka 2,000 miljoner, skulle kunna rymmas på ön Gotland med drygt 1 kvm per person i utrymme. Folkökningen under det sista århundradet utgör 8 promille. Med denna ökningsprocent skulle efter 1,300 år människorna på hela planetens yta stå hopträngda på samma sätt, som om hela jordens befolkning nu vore samlad på Gotland. "De skulle få plats att stå men inte att ligga" (*Sven Wicksell*: Ur befolkningsläran). "Med en konstant folkökning om 0,8 promille kan 2,000 miljoner uppstå av ett enda par på cirka 2,600 år. Hade denna folkökning varit regel under historisk tid, skulle Adam och Eva ha levat ungefär samtidigt som perserkonungen Darius I kastade sina arméer över Bosporen." En geometrisk progression är alltid en förskräcklig sak.

Allt detta har den matematiska sanningens obestriddighet. Men det fasansfulla perspektivet hänger helt och hållet på det lilla villkoret: om folkökningen fortgår i oförändrat tempo. Nu är det just detta, som icke plägar ske. Perioder av rask folkökning, stillastående befolkning och folkminskning ha omväxlat med varandra. Någon under längre period konstant ökningskvot kan icke konstateras. Föregående seklets folkökning är en historiskt sett exceptionell företeelse. Även under denna sista och mest kända period ha befolkningsförhållandena visat sig vara starkt variabla.

Men detta behöver icke innebära något grundskott i den Malthuska befolkningsteorins socialekonomiska kärnpunkt. Det kan ju förhålla sig just så, att dessa växlingar verifiera sammanhanget mellan välståndsutveckling och folkökning. Den starka folkökningen under 1800-talet kan ju vara ett uttryck för att näringsmedelsutrymmet under denna period särskilt starkt ut-

vidgats. Liksom den svaga folkökningen under andra perioder kan vara föranledd därav, att näringsmedelsmöjligheterna varit utnyttjade intill gränsen och att därav föranledda hinder mot en ytterligare folkökning trätt i funktion. Vad 1800-talet angår har man pekat på två stora omständigheter av "tilfällig" natur: uppodlandet av väldiga nya spannmålsarealer utanför Europa och den tekniska revolutionen inom lantbruk och industri. Visserligen kunna Afrika och Sydamerika irrymma väldiga nya möjligheter. Men man har dock svårt att i fråga om den förstnämnda faktorn tänka sig ett upprepande i motsvarande omfattning. I avseende å den senare är det klokast att avhålla sig från prognos i vare sig ena eller andra riktningen.

Det kan alltså göras gällande, att då folkökningen tyllt ut det nya utrymme, som under 1800-talet tillkommit, spänningen mellan befolkningens expansionskraft och näringsmedlens ökning skulle komma att ånyo allvarligt hämma ansträngningarna att höja levnadsstandarden. Vad skulle det under sådana förhållanden tjäna till att genomföra en socialisering, nu förutsatt att denna vore en i och för sig effektiv metod att öka möjligheterna till välstånd?

*Folkökningen
i olika samhälls-
klasser.*

Den återgivna tröstlösa uppfattningen om förhållandet mellan välstånd och folkökning kom i helt ny belysning, då man började att studera *folkökningen i olika samhällsklasser* och under påverkan av olika *inkomstnivåer*. Man fann därvid, att en höjd inkomststandard ingalunda åtföljes av ett ökat barnantal. Tvärtom visades det på många håll, att de fattigaste lagren i samhället hade den starkaste folkökningen, de mera välbärgade en svagare.

Detta gav nu anledning till ett annat bekymmer, då man tog folkökningens kvalitativa sida i betraktande. Man frågade sig, vilka konsekvenserna måste bliva därav, att inom ett samhälle de i bättre förhållanden levande grupperna lämnade det relativt mindre bidraget till den levande generationens ersättande.

Det klasskluvna samhället företedde ur denna synpunkt ett skrämmande perspektiv av fortgående försämring av människomaterialet — ett resonemang som visserligen vilade på den otillräckligt grundade föreställningen, att de fattigare grupperna inom samhället representera ett sämre arvsmaterial. Vad som under alla förhållanden dock kunde sägas var, att den största delen av varje lands befolkning kom att växa upp under särskilt ogynnsamma yttre förutsättningar. Hela denna tankekrets kunde ju endast stödja strävandena att lyfta de fattigare klasserna i samhället upp till en högre välståndsnivå. För den händelse socialiseringen i det hänseendet hölle vad den föregav, vore den blott att välkomna.

Det problem vi här sysselsätta oss med måste i varje fall framträda under radikalt andra förutsättningar, så fort man konstaterat, att med det högre välståndet ingalunda behöver följa ett ökat barnantal.

Befolkningsfrågan kan icke angripas annat än för den tid man lever i. För varje period kan frågan ställas om lämpligheten av en starkare eller svagare folkökning. Och svaren måste rimligtvis utfalla olika. Det ligger sålunda reson i att säga, att förutsättningarna för en lika stark folkökning under innevarande århundrade som under 1800-talet med samtidig höjning av levnadsstandarden icke gärna kunna vara desamma som före tillgodogörandet av de stora, förut obrukade näringsmedelsmöjligheterna utanför den civiliserade kulturkretsen. Man skulle därför kunna vänta ett visst avsaktande av utvecklingstempot, antingen ifråga om folkmängden eller levnadsstandarden eller bäggedera.

Men nu har i själva verket slutet av 1800-talet medfört en genomgripande förändring av befolkningsfrågans förutsättningar.

*Reglerad
folkökning.*

Man har tidigare räknat med människans fortplantning som en automatiskt verkande rent fysiologisk expansionskraft, vilken de tekniskt-ekonomiska möjligheterna icke rådde med att

löpa i kapp. Den företeelse, som nu framträtt och redan utövar ett dominerande inflytande inom hela den västerländska kulturkretsen, är den *frivilliga regleringen* av folkökningen. På detta område är "folkushållningen" — vars fiktiva karaktär i det föregående sysselsatt oss — i ordets omvända betydelse en realitet.

Särskilt i sammanställning med erfarenheterna om de bättre situerade ringa barnantal har denna företeelse framkallat nutidens högljudda klagorop över att den stigande levnadsstandarden drar med sig en nativitetsminskning, som i de mest uppskrämdas föreställningar pekar på folkdöden. Även i detta hänseende gör man nog klokast att akta sig för hastiga slutsatser.

Den mycket kraftiga nativitetsminskning, som nu väcker uppteende, hänför sig till den övergångsperiod, under vilken uppfattningen om att barnantalet bör regleras håller på att sprida sig till allt vidare kretsar av samhället. Verkningarna på folk-mängdstalen komma att skärpas och förlängas genom den faktiska åldersskiktningen. Men det är alldeles för tidigt att dra den slutsatsen, att en fortsatt nativitetsminskning är att vänta även i det mer stabila läge som kan inträda efter denna övergångsperiod.

Det finnes tvärtom goda grunder antaga, att normalt utrustade människors önskan att lämna avkomma efter sig är ett alldeles tillräckligt starkt motiv för att upprätthålla en efter försörjningsmöjligheterna, även med en kontinuerlig höjning av standarden, avpassad folknumerär. Faran av hastiga omdömen kan ej nog starkt understrykas, så länge vetenskapen om människornas sätt att reagera på detta område är så ringa som i dag. Stort intresse knyter sig till de erfarenheter Sovjetunionen kommer att ge, under nya sociala förhållanden och experimenterande med den mest radikala frigjordhet från äldretiders uppfattningar.

Dessutom visar det sig numer, att sambandet mellan välstånd och barnantal ingalunda är uttömt med vad man förut trodde sig ha konstaterat rörande fattiga och rika. Det ges i nutidens samhällen exempel också på den motsatta erfarenheten, ett högre

barnantal vid högre inkomstläge. Forskningsresultat, som peka i denna riktning, med visserligen små differenser, ha sålunda offentliggjorts för Stockholm. Det kan måhända vara en antydning om huru folkökningsförhållandena gestalta sig, då den avsiktliga regleringen av barnantalet hunnit sprida sig genom alla samhällets lager. Huruvida en dylik skiktning av födelserna representerar en bestående typ torde emellertid vara för tidigt att med säkerhet döma om.

Den allmänna slutsats, som synes vara att draga ur nutidens erfarenheter, är sålunda denna: farhågorna för en välståndet hotande folkökning och för en befolkningen själv hotande folkminskning äro bådadera otillförlitligt grundade och i vart fall överdrivna. Hur förhållandena verkligen komma att gestalta sig synes i fortsättningen mera bero på psykologiska än fysiologiska faktorer.

För det problem vi här ha att göra med kan befolkningsfrågans nya läge i varje fall icke längre lämna några avgörande negativa argument. Framkomligheten av en välståndsstegrande politik kan icke med befolkningsargumentet motbevisas. Sannolikt är, att en utjämning av levnadsstandarden jämsides med dess höjning verkar förminska på differenserna ifråga om olika samhällsgruppers fruktsamhet. Följaktligen bliva även de farhågor som knytas till dessa differenser förminskade.

Innan vi lämna detta ämne är emellertid *en* betydelsefull förskjutning i hushållningens allmänna förutsättningar att bemärka som resultat av befolkningsrörelsens moderna fas. Det gäller befolkningens sammansättning av olika *åldersklasser*, vilken är grundläggande för folkhushållets uppdelning i enbart konsumerande individer och sådana som producera mera än sin egen konsumtion.

Åldersklasserna.

Därest nuvarande förhållanden i avseende å befolkningsrörelsens faktorer äga bestånd, måste den förändringen inträda, att de högre åldersklasserna komma att representera en större andel av totalbefolkningen. Härav följa minskade utgifter för

underhåll av det uppväxande släktet och ökade utgifter för ålderdomsförsörjningen.

Huruvida den totala bördan, som under alla förhållanden måste bäras av de produktiva åldrarna, blir större eller mindre, är då beroende ej blott på proportionen i dessa bägge nyss nämnda förändringar utan jämväl på förskjutningar beträffande längden av den produktiva levnadsåldern. Ej heller i detta hänseende är emellertid sannolikheten uppvisad av någon sådan utveckling, som på allvar hotar möjligheten att genom en hushållningsordning, som fullt tillgodogör sig de produktiva åldrarnas arbetskraft, på basis av förefintliga resurser åstadkomma en stegring av välståndet. En undersökning av denna fråga, utförd i Danmark av *Adolph Jensen*, har gett till resultat en anmärkningsvärd konstans i folkhushållets sannolika belastning för många decennier framåt. Ett visst stöd för föreställningen om ett avsaktande i framstegstempot kan visserligen hämtas ur en sålunda väntad stabilisering av befolkningsrörelsen. Huruvida detta kan komma att göra sig gällande inom en närmare liggande tid får nog lämnas öppet.

*Socialiserin-
gen oreali-
sabel?*

Återstår den möjligheten att, om ock en välståndet stegrande politik i allmänhet icke uteslutes genom befolkningsrörelsens påverkan, just socialiseringen som metod för en sådan politik på grund av någon sin särart av befolkningsteorin måste förklaras orealisabel. Tankegången skulle väl då närmast vara denna: Kombinationen av högt välstånd med minskad individuell familjeansvarighet åstadkommer en folkökning, som omöjliggör en varaktig höjning av välståndet.

Argumenteringen förutsätter en kollektivisering av den materiella omsorgen om barnens uppväxt, som endast i vissa extrema typer av socialisering — vilka i varje fall icke motsvara nämndens egna principer — komma till utformning.

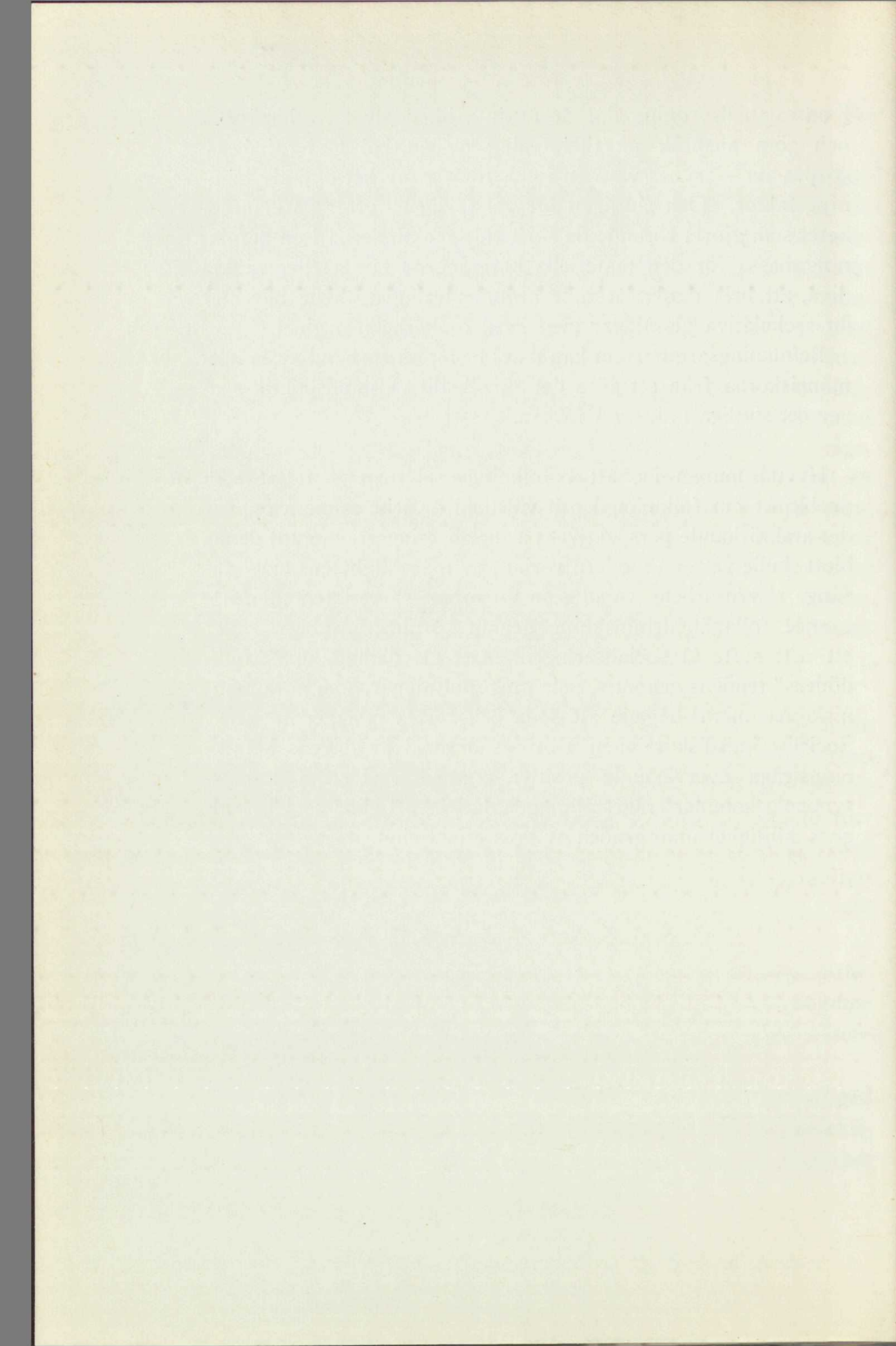
Även om barnauppfostran däri tänkes helt eller väsentligen lagd på samhället, lär ingen socialiseringstyp kunna kollektivisera barnafödandet. Kvinnornas reaktion — i all synnerhet

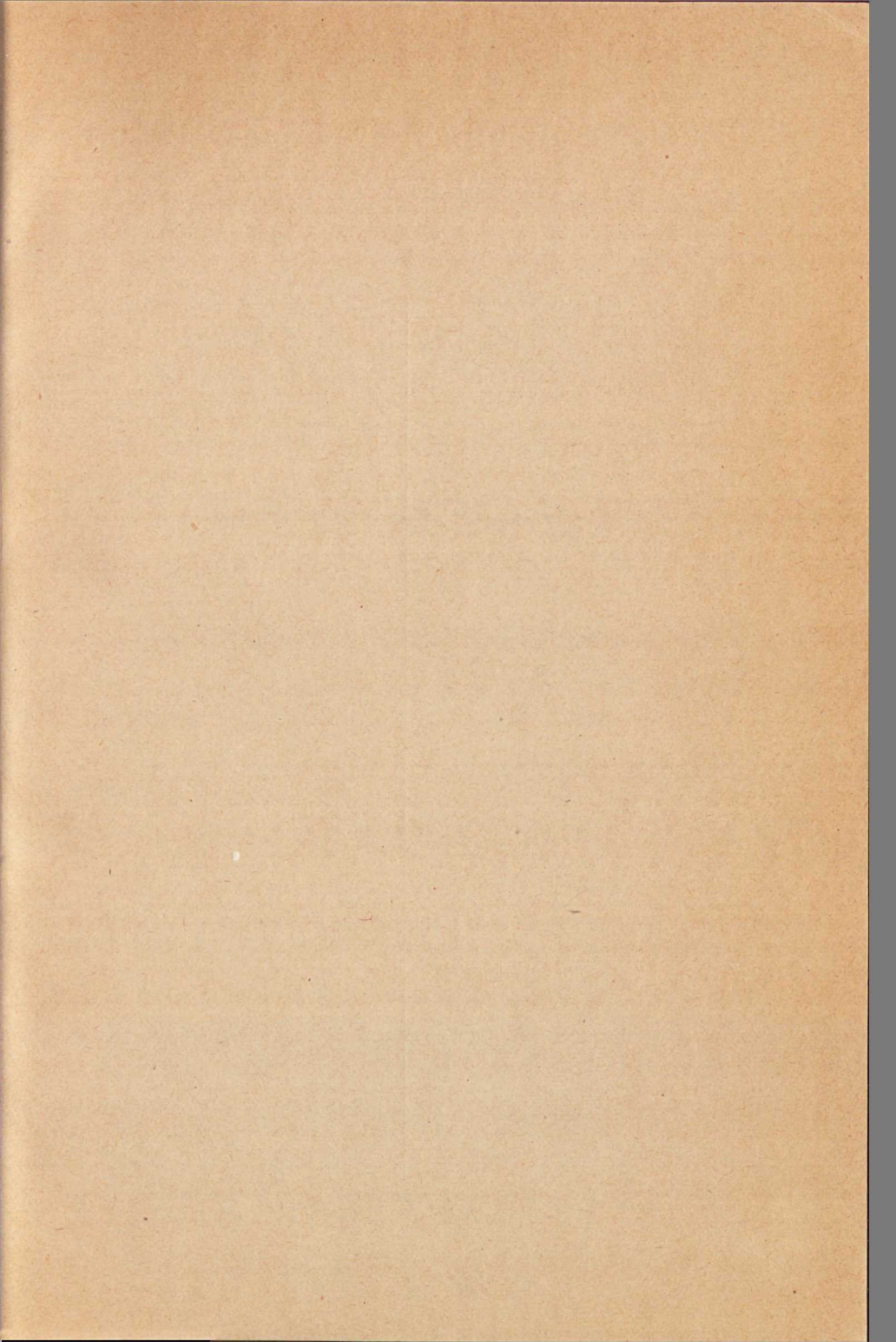
i en samhällsordning där de åtnjuta likställdhet med männen och göra anspråk på tillämpning av en bokstavig habeas-corpus-akt — synes vara en i och för sig mycket effektiv hämningsfaktor. Och slutligen får väl tilläggas, efter de erfarenheter som gjorts rörande de skiftande reaktionerna i en befolkningsmassa för den materiella bärgningens höjda eller sänkta nivå, att hela den relaterade argumenteringen aldrig blir mer än spekulativa gissningar med bred osäkerhetsmarginal.

Befolkningsargumentet kan då ej heller på förhand avskräcka människorna från att göra det försök till välståndspolitik som ger det slutliga svaret på frågan.

Huvudsumman är, att befolkningsproblemet — fattat som problemet om folkmängd och välstånd — icke numera öppnar det avskräckande perspektivet på socialiseringsfrågan, att denna blott skulle vara en modern variant av mänsklighetens evigt fåfänga sisufusarbete. Vad som nu oroar — utsikten till fortgående folkmängdsminskning genom barnbegränsning — ger ett nytt syfte åt socialiseringen. Det att dämna upp "folk-dödens" tendens genom sociala omgestaltningar, som göra människorna mera hågade att föda och fostra nya generationer. Socialiseringsdiskussionen tillföres därmed av dagens befolkningsfråga övertvägande positiva argument. Ur befolknings-synpunkt kommer frågeställningen då icke att gälla socialiserings-möjlighet utan graden av dess effektivitet.

Konklusion.

Statens offentliga utredningar 1936

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Betänkande med förslag till lag om behandling av förbrytare, hemfallna åt alkoholmissbruk, m. m. [4]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

Politi.

Betänkande med förslag ang. revision av lagstiftningen rörande tillverkning, beskattning och försäljning av maltdrycker. [5]

Nationalekonomi och socialpolitik.

Utredning med förslag rörande bidrag åt barn till ånkor och vissa invalider samt åt föräldralösa barn. [6]
Socialiseringsproblemet. Allmänna synpunkter. (7)
Ur socialiseringens "europeiska" idékrets. [8]
Socialiseringsidéer och socialiseringspraxis i Sovjetunionen. 1. [9]

Hälso- och sjukvård.

Betänkanden 1 rörande serafimerlasarettets ekonomi samt 2 rörande lasarettets ställning och verksamhet. [1]

Allmänt näringsväsen.

Fast egendom. Jordbruk med binäringar.

Betänkande med förslag om vissa föreskrifter beträffande konsumtionsmjölk. [3]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Industri.

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Försvarsväsen.

Utrikes ärenden. Internationell rätt.

Förslag till konvention mellan Sverige och Schweiz om erkännande och verkställighet av domar och skiljedomar m. m. [2]